

© Translation: САВА БАБИЋ

ИМПРЕ МАДАЧ
ЧОВЕКОВА ТРАГЕДИЈА
Драмска поема

Будимпешта, 2009. Главни и одговорни уредник,
технички уредник, корица:
Чаба Андор

ISBN 978-963-9386-66-2
ISSN 1219-4042

Madách Könyvtár — Új folyam 62.

ИМПРЕ МАДАЧ
ЧОВЕКОВА ТРАГЕДИЈА
Драмска поема

Превод с мађарског и поговор
САВА БАБИЋ

Предговор
ИШТВАН СЕЛИ

Књижевно друштво „Мадач” – Будимпешта
Тардис – Београд
2009

ПРЕДГОВОР

НОВА СРПСКА ТРАГЕДИЈА

да, уметничких захтева, али смо могли да се уверимо и у резултате високе разине његових преводачких остварења. По нашим сазнањима ни на једној књижевној катедри у земљи није организована настава ове дисциплине на тако високој разини као на катедри коју је Бабић покренуо и годинама водио, на Катедри за мађарски на Филолошком факултету Београдског универзитета. Разуме се, за то су биле неопходне оне способности којима он располаже. Био је потребан неко ко страни језик с којег преводи познаје не само на степену одговарајућег језичког блага, на разни значења речи и именовања појмова, него је у стању и да примети и осети звучне могућности језика, чиниоце атмосфере речи, њихово значење у ширем кругу, асоцијативни простор као и стилске вредности средстава циљног језика. Ове изванредне датости сјајно су реализоване у српској *Трагедији*, као и они наговештаји Мадачеве духовности о којима смо раније говорили као о компонентама колективне и индивидуалне суштине човека.

Педагога и преводиоца истовремено упознајемо из оних пасуса Поговора у којима он говори о све продубљенијим везама ове драмске поеме, а и о разноврсној природи и начинима процеса преводачког рада. Као вид доказа за наш уводни став о улози «пробног камена» *Трагедије* навешћемо следеће:

«Готово бих могао рећи да сам за месец и по дана интензивног укупног рада превео *Човекову трагедију*. Али то уопште није тачно: ја се већ педесет година вртим око овога дела и тек сам га сада превео. (...) Тек када сам основао Катедру за мађарски у Београду, у наставни план уврстио да летњи семестар испуни петнаест седмица анализе Мадачевог дела, мислио сам: ето прилике да за сваки час преведем студентима по једну сцену коју бисмо анализирали. Тако је и почело, али и застало. Превео сам само три сцене а потом смо наставили анализу сцена у Стефановићевом преводу. Мислио сам: па следеће године с новом групом студената настављам свој превод. Ни тада није ишло. Само сам једном превео и последњу сцену, а у торби се шетало од летовања до летовања, од камповања до камповања мало издање дела у оригиналу. Шта радити с историјским сценама? Једном сам ипак помало на силу

Не једном је у мени искрело питање: готово већ век и по од када је настала Мадачева *Трагедија* па такорећи све до данас као да је она једна врста пробног камена за одређене историјске ситуације, односе, раздобља, али не само што се тиче живота, рада и развоја судбине народа, нација, друштва, него и самих јединки. Управо као што је то Мадач изразио:

*Прва ствар нас већ ставља на пробу,
Многи прекаљени већ поусташе.*

Историја је тиха, о њеним топлим голфским струјама и разорним плимама и осекама саопштио ми је своје мишљење Тодор Манојловић, који је у Нађвараду и сам сазревао као песник у физичкој и духовној близини Ендреа Адија, када сам крајем педесетих година имао прилике да га потражим у његовој осами у Великом Бечкереку поводом српског превода *Трагедије*, и да разменимо мишљења о његовој уводној студији коју је написао уз превод Владислава Јанкулова (1938). Вероватно се ова врста симболичне визије даље ширила и у мојој докторској дисертацији, коју сам тада управо припремао, о југословенским преводима *Трагедије* у којој сам видео и исказао одјек и изворе мађарско-југословенских историјских веза. Тако, на пример, у Змајевом преводу видео сам повољне процесе осмозе из доба Нагодбе; узроке краха загребачке премијере 1914. године тумачио сам гомилањем облака у предвечерје Првог светског рата, а добронамерне, мада дилетантске покушаје тридесетих година већине преводаца у књижевној, светоназорној, чак и политичкој компромитованости која се «законито остварују с усудом судбинске трагедије дела».

Ако томе још придодемо последњих педесет година југословенске рецепције Мадача која је била тако неуспела, пристрасна,

чак је потицала из сасвим погрешних схватања намера писца, као што је на пример тумачење *Трагедије* Ервина Шинка, за кога је Мадач «господски аматер» («...јер је мегаломанија мађарске гос-поде захтевала да и они имају једног Гетеа, јер је мађарска влада-јућа нација у свему морала да буде водећа. Зато им је био потре-бан мађарски *Фауст*».)

Па онда ето (беше?) Ристићева «сценска поставка». У његовом случају пак не испоставља се питање «сценске поставке», него «сценске поставке тргова», јер је он вретено историје заошијао на стварним «трговима» (изван позоришта, на главном тргу града, у градској кући и синагоги), и то симултано збивања у Египту, Ви-зантији, Паризу и другде. А и самом себи је остао дужан да озна-чи место сцене у васиони.

После свега тога једва и да сматрамо претераном слику «суд-бинске трагедије».

Све је то у пуној мери било јасно Сави Бабићу, оснивачу и професору Катедре за мађарски на Београдском универзитету, једном од најбољих познавалаца духовних, књижевних, културних српско-мађарских односа и покретачу наших узајамних веза, као што му је јасно и то да наши међусобни национални и државни односи, околности нашег духовног и културног живота једва чине вероватним – поготово на српском језику – да Мадачево дело дос-пе на сцену унутар коначних граница људског живота. Очито да ни близина изгледа премијерног извођења није подстакла прево-дилачку амбицију Саве Бабића, али чак ни удаљенија надања. Много пре треба да завиримо у одређене просторе у дубини једин-ке, у унутарњем доживљају света, у естетичкој, уметничкој и кул-турној свести која из тога произлази, у хуманом погледу и схва-тању живота, како бисмо добили одговор на то питање. Међутим, за то треба да позовемо у помоћ самог Саву Бабића.

Једва да ћемо погрешити ако пођемо ка разрешењу питања од једне кључне реченице његовог Поговора. Ту је реч о томе да он у *Трагедији* види бљесак поетске искре генијалности, на тај начин треба да приступимо делу и све треба да сазнамо и разрешимо из самог дела. («Недокучив трен генијалне искре која се извила и

дала велико дело. Остаје дело које треба испитивати као остваре-ње и све треба сазнати из самога дела.»)

Тиме што наш преводилац на тај начин опет доводи дело до «свог права», он се јасно ограђује од раније једностраности (фило-зофске, верске, политичке, светоназорне и сваке друге мотиваци-је), а то у овом случају веома повољно делује на превод дела на српски језик. А то сматрам важећим и за данашње маћехинске околности које сам пре пола века изразио у својој студији о југо-словенској слици *Трагедије*: «Веома је значајно културно послање *Трагедије*, њена улога у историји књижевних веза мађарске и југословенске књижевности: готово истодобно обновљени јуриши усмерени на освајање дела, појава која прати тренутке критичне историје превода, и она субјективна намера која се налази иза превода, скоро да су прерасли у симболичну појаву...»

Као што се то испоставља у раније наведеним исповедним ре-чима на српском језику у Поговору, а с друге стране у медитатив-ним пасусима који се баве суштином дела: најновији превод *Тра-гедије* на српски језик настао је на заједници ова два чиниоца, на њиховој конвергенцији, по нашем суду представља најбоље књи-жевно остварење које превазилази све досадашње преводе. Али послужимо се овде још једним чиниоцем који једнозначно говори о томе да испред Саве Бабића није лебдела песничка амбиција у жељи да се превазиђу сви досадашњи преводи, а још мање моти-ви књижевна политике, нити можда светоназорне или сличне по-буде, него намера (могла би се назвати чиста) да се на највишој могућој уметничкој разини прикаже српском читаоцу (гледаоцу) Мадачево ремек-дело. Зато он прибегава ваљда јединственом поступку у преводилачкој пракси светске књижевности: увршћује у свој превод најуспешније делове из рада преводилаца, својих претходника. (На то скреће пажњу другим типовима слова.) Овај поступак у одређеном смислу упућује и на наговештај Мадачево духовности: у томе се сусрећу Човек и човечанство, наша индиви-дуална и колективна суштина.

С пажњом пратећи рад Саве Бабића не једном смо имали при-лике да утврдимо његова знања из широког круга теорије прево-

видимо овај узрок у две врсте разлике: у могућности које пружају прозни и стиховани приступ. Говор у стиху унапред је везанији, његови елементи који се мање могу кротити теже се равнају према захтевима доба, дакле према захтевима «савременог» читаоца. Облици стиха који имају «грчко–латинске» називе, на пример (чак ако су позвани да изражавају такозване «вечите људске» теме, доживљаје и осећања), обавијају песничке садржаје одређеном патином, и тек су истински велики песници у стању да разреше ову двојност између напетости и датог облика. Гете директно назива «опаком» мисао да неко његову *Римску елегију* пребаци у другачији песнички облик.

Структуралне диференције, вичност песничком занату, недостојни светоназорни и политички разлози у приступу Мадачу, одиграли су у његовом преводиоцу и уопште у поезији улогу промене рецепције овог великог дела, али не у малој мери можемо то схватити и као последицу обликовања форме. Бабић се одмах у првој сцени исказује као преводилац с изванредним осећајем за форму, у разрешењу «отварања» драме: добро осећа да овде треба да дође до изражаја непосредно «песничко» значење речи: код њега је у предности музичка форма стиха која боље пристаје музици сфера, коју мисли да нађе у Змајевом преводу. Истина је да је Змајев стих звучнији, лепршавији, скоковитији него мисаоним дубинама оптерећени текст Мадачевог анђеоског хора, а опет сјај и свечаност која опкољава трон Господа не само да се не би могла осетити у прози, него Бабић види и то да Змајев стих превазилази мање танана и блеђа поетска средства Мадача што се тиче осећања узвишености и свечаности сцене.

А сада једним успелим одломком укажимо на прозни превод како «преживљавање» велике књижевности, услови њеног пријема, а пре свега њена «савременост», живи подстицај, и у наше доба није тренутак настанка песникових речи, не одређује књиговодство доба, него савременост коришћења језика, једновременост с језичким обичајима читаоца, животни предуслови књижевног живота дате друштвене средине.

превео скоро целу египатску сцену, али нисам био задовољан резултатом. (...) Сетио сам се да се у новије време и Шекспир, велики песник, преводи у прози на захтев редитеља и њихове модерне концепције. Покушао сам да свој превод четврте сцене (Египат) у стиху саобразим прозној фактури искључујући само «вишкове», свезе, речце, модалне речи: одједном је Мадач проговорио пуним гласом, без сувишних додатака, без натегнутог ритма, синтакса је дошла на своје место, реплике су постале готово савремене, ослобођене архаичности, можда и патетике доба.»

Па узмимо примере из оба слоја новог превода Саве Бабића. Прикажимо и онај којем одговара стручни назив да је класичан (у стиховима, с ритмом, дакле «веран форми») и онај други који примењује поступак који се сматра савременим, модерним, «прозни превод». А истовремено с тим писац ове рецензије ставља на увид своје позитивно мишљење о одличном преводу Саве Бабића, прихватајући као своју и мисао коју наш преводилац изражава у закључку своје студије–поговора: «Једно ново време почиње да тече: довршен је нови превод на српски, Мадачево дело је велико и неисцрпно, за четрдесетак година, а можда и пре, овом језику и овој култури биће опет потребан нови превод. Београд, новембар 2005.»

Током компаративне анализе ранијих српских превода користили смо за једну од квалитативних «пробних бушотина» седам стихова из атинске сцене дела: Евино упозорење Милтијаду у преводима Змаја, Јанкулова и Стефановића, значи у до тада знаним српским преводима *Трагедије*. Сада им додајмо и Бабићев превод како бисмо карактеристичне црте овог последњег још прецизније могли да повучемо.

МАДАЧ (1861)

*E szentélyben biztos vagy, meg ne mozdulj. –
Miért is oszlatád szét hadat?
E bűnbarlangot miért nem gyűjtatád fel?
Csak láncot érdemel e csőcselék,*

*Mely érzi, hogy te születél urául,
Ki nemesebb vagy, mint ők összevéve,
S megöl, megöl, hogy lábadhoz ne essék. –*

ЗМАЈ (1890)

*Милтијаде чуј. Одавде с`не мичи.
У овој светињи нико ти не сме ништ`.
Ох, зашто распусти војника својих број!
Што ниси ово гадно гнездо сагорео?
У оков ваља сапет ове зликовце, –
Знају те да си рођен владат над њима,
Да с`умом, срцем, бољи од свију скупа њих
Па хоће да те убију, да не би морали
Пасти и клекнути пред твојом врлином.*

ЈАНКУЛОВ (1938)

*Милтијаде, не иди, у храму с` сигуран!
Што допусти да војска разиђе с`, жалостан?
Што не баци у пламен ту греха јазбину?
Фукари овој гнусној потребни ланци су
Што осећа да с` рођен над њоме владати,
Далеко да си бољи него скупа они сви,
И хоће т` смрт да не би пред тобом клецали.*

СТЕФАНОВИЋ (1940)

*Милтијаде, не иди, у храму си заштићен.
Зашто си своју војску распустио?
Што не запали ту пећину греха?
Фукара та заслужује оков само,*

*Што ћути, да си јој рођен за господара,
Јер си одличнији, него они сви,
Убијате, да ти пред ноге не падне.*

БАБИЋ (2005)

*Милтијаде, у овом светилишту си заштићен, не
излази. – Зашто си распустио ратнике? Зашто ниси
спалио ову пећину греха? Овај олош заслужује само
ланце, он осећа да си ти рођен као господар,
племенитији си од свих њих укупно, и убиће те да не
би пред тобом клекнули.*

У нашој анализи од пре пола века указали смо да су преводиоци у тексту сва три ранија српска превода подједнако користили архаичне изразе, реченичне склопове, слободе које произлазе из њиховог нижег или управо вишег познавања језика, због лоше примене нужних језичких средстава врста тона који се међусобно смењују (узвишени, лепршави, рапсодични, елегични, цинични, сањарски, фриволни итд.), односно њихов изостанак проузрокује наше осећање недостатка, чему је у појединим случајевима још допринела и незграпна примена форме стиха. Код Бабића пак све се то одједном испуњава свежом, живом снагом израза; преображава се у савремене реплике, лишене незграпности изражавања у стихованој форми, вештачких неизвесности и посртања «ритмички организованог говора». Одиста осећамо оно што је преводилац рекао у студији која се налази уз превод: огласио се сам Мадач лично својим непосредним, природним језиком, али ипак песничким језиком.

Погрешили бисмо, међутим, ако бисмо разлике између «старинског» и «новог», архаичног и модерног песничког израза сматрали само природном појавом због развоја језика. Истина је, наиме, да Бабићев и Змајев превод раздваја један од другог више од стотину година, а и од осталих више од шездесет година, ми ипак

четрдесетак година, а можда и пре, овом језику и овој култури биће опет потребан нови превод.»

Овом мишљу нашег преводиоца, прибележеном новембра 2005, започело је његових четрдесет година. Деценије увођења *Трагедије* у нову језичку средину, мисаони и уметнички приступ делу, његовој савременој адаптацији и усвајању.

Иштван Сели

МАДАЧ

(Египтoмбан. Елoл нyилт цсарнок. Áдám минт Phараo, fiatalon trónon ülve. Lucifer минт minisztere; тiszteletteljes távolban fényes kíséret. A háttérben rabszolgák egy gúla építésén dolgoznak, korbáccsal rendet tartó felügyelők alatt. Tiszta nap.)

LUCIFER

*Felséges úr! aggódva kérdi néped,
Mely elvérezni boldog lenne érted,
Vajon mi az, mi a nagy pháraót
Nem hagyja trónja vánkosán pihenni?
Miért áldozod fel a nap kéjeit,
Az éjnek édes álmképeit,
És nem bízod gondját nagy terveidnek
A rabszolgára, akit az megillet,
Midőn már úgysis a széles világon
Minden dicsőség, uralom tiéd
S a kék, mint ember elviselni bír, –
Száz tartomány bő kincse mond uradnak,
Neked nyit kelyhet illatos virága
S édes gyümölcsöt csak neked növel.
Ezer hölgy keble sóhajtoz feléd:
A szőke szépség, lankadó szemével,
Finom, gyöngéd, mint játszi tünemény,
A barna lányka, lihegő ajakkal,
Égő szemében örült szenvedéllyel –
Mind a tiéd. Sorsuk egy szeszélyed,
Mind érzi, hogy betölté hivatását
Ha néhány perced fűszerezni tudta.*

ÁDÁM

*Mind ennek nincsen szűmre ingere,
Mint kénytelen adó jó, nem csatázok*

*Érette, nem köszönhetem magamnak. –
De itt e nővel, mellyet alkotok,
Azt tartom, hogy megleltem az utat
Mely a valódi nagysághoz vezet.
Művészetét a természet csodálja
S évezredekre hirdeti nevem,
Nincs földindulás, nincs vész, mely ledöntse:
Erősebb lett az ember, mint az Isten.*

БАБИЋ

(У Египту. Напред отворено предворје. Адам као Фараон, млад, седи на трону. Луцифер као његов министар; на одстојању пуном поштовања сјајна пратња. У позадини робови граде пирамиду, под надзором чувара који одржавају ред корбачима. Чист дан.)

ЛУЦИФЕР

Величанство! шта брижни твој народ, што би срећан био крв за те дати, шта је оно што великом фараону не да на трону да се башкарџи? Што жртвујеш уживања дана и слатке слике ноћних снова, и не препустиш бригу планова великих робу чији је то посао, и онако већ све на овом свету припада теби, и слава и власт, и све сласти што човек притежује. – Твоје је благо стотине земаља, отвара ти се сваки мирисни цвет и за тебе доноси сладак плод. За тобом уздише хиљаде жена: плаве лепотице снених очију, танане, нежне и разигране, црнке треперавих усана, очи им горе од луде страсти – све су твоје. Судбина њина ћеф твој је, све осећају испуниће мисију ако ти угоде на трен.

АДАМ

Свему томе срце се не рачи, ко да је намет пореза, нисам ја то, није моја заслуга. Али ово дело које стварам, њиме сам сматрам нашао свој пут што ме истинској величини води. Природа се диви овој лепоти, вековима знаће се моје име. Нема силе која може да га обори, човек је јачи него Бог.

И на концу, попут сумирања, закључимо наше рефлексije тие да овај рад Саве Бабића, по нашем схватању (ма и само посредно), успешно доприноси да се и код нас, у новије време све више одомаћеном мишљењу, како се у Мадачевом делу не рекапитулирају у једну трагичну историјску панораму нагомилана катастрофално искуствена збивања нације од Аугсбурга преко пустаре Мохи и Вилагоша, него је то историјска потрага писца на путу према разбистравању, на што је већ и Арањ указивао у својој беседи којом је Мадача увео у «Друштво Кишфалуди»:

«...не могу да прећутим једну примедбу, која се повремено читује више у усамљеном кругу него путем штампе, наиме да ово дело у великој мери изражава песимистички поглед на свет... Хармонија уметности не припада увек и уједно оптимизму. Али ја тај песимизам не налазим у *Човековој трагедији* чим дело схватим као целину... То није песимизам аутора: то проистиче из саме структуре. Значи, грешџ онај ко схвата да је аутор желео да пружи верну слику путем појединих раздобља светске историје, а њиховим посредством и слику целине, показујући тако да не постоји напредак човечанства, већ само непрекидно окретање у круг, или срозавање док све тоне у нихилизам... Ко мисли, свему општељудском да прибави тако ваљан значај људским и индивидуалним појединостима и замишљеном празном игром – јако се удубио и у нашу савремену поезију: он има почасно место међу нама.» – Оправданим сматрамо, дакле, онај смер размишљања Саве Бабића у његовој студији да «Једно ново време почиње да тече: довршен је нови превод на српски, Мадачево дело је велико и неисцрпно, за

Око ње је јато звезда
У блистави разнобојној.
И најмања звезда сија,
Мислиш да је жижак мали,
А на њој је безброј створа –
Недокучив свет саздали.
Две се лопте залетеле
Да се сатру, да се здробе,
Ал их држи јака узда
Па се ипак не сукобе.
Ено друге, брзометне,
Као да је муња гони,
И на њој су живи створи,
Мирни срећни милиони. –
Види ону звезду скромну,
Ту је љубав у свом царству;
Нек је чува божја рука,
А на радост човечанству.
Рађају се сад светови
И замиру кугле мале:
Опомена таштинама
И подстицај за сустале.
Репатица самовољна
Странпутице само гледа,
Реч је божја сместа врати,
Дух закона, узда реда.
Дођи, драги, духу млади,
Кугло света, променљива:
Ти тугу и светлост мењаш:
Зелена и бела бива.
Тебе божје око прати,
Немој звездо, малаксати!
На теби ће велке мисли
Дуги бојак бојевати.
Лепо – ружно, суза – смешак,

ЧОВЕКОВА ТРАГЕДИЈА

ПРВА СЦЕНА

На небесима. Господ на престољу обасјан славом. Мноштво анђела на коленима. Четири арханђела стоје поред престоља. Велика светлост.

ХОР АНЂЕЛА

На висинама Богу је слава,
Од славе јечи небо, земни шар.
Његове речи творе свемир сав
И поглед његов одређује крај.
Сила је, знање, дивота цела,
Делић смо сјаја његове сени,
Прослављамо га милости ради
Што нас у сјају своме остави.
Отелотвори мисао вељу,
Ето, стварање већ окончано,
И Господ од свих што имају дах
Достојну хвалу чека пред троном.

ГОСПОД

Велико дело окончано је.
Окреће се строј, творац мирује.
Пре ће милион проћи година
Него се строши зуб, осовина.
Па заштитници мојих светова,
Напред, почните бескрај кретова.
Да проуживам још једном како
Колоплет хуји подно престоља.

Котрљајући јединачне и двојне кугле звезда, комета и маглина разних величина и боја, духови заштитници звезда промичу испред престоља. Тиха музика сфера.

ХОР АНЂЕЛА

**Погле ону камен-лопту
У светлости самосвојној.**

ЛУЦИФЕР

Не, нећеш моћи макнути мене
Ко непотребну и сувишну ствар.
Ми смо стварали заједно: тражим
Свој део.

ГОСПОД *подругљиво*

Жеља прихваћена је,
Погледај земљу, витка дрвета два
у сред Раја су, ја их проклињем,
Од сада оба нека су твоја.

ЛУЦИФЕР

Баш шкрто мериш, али си господар!
Доста је мени парче земље тек.
Где негација маха ухвати,
Твоје ће царство оборити.

Полази.

ХОР АНЂЕЛА

Уклони се пред творцем закона,
Проклетниче, Господу осана.

Сјај и сен су општа пошта,

Смена зиме и пролећа:

Божја срџба и милошта.*

Удаљавају се духови заштитници звезда.

АРХАНЂЕЛ ГАВРИЛО

Ти што пуниш бескрај свемира,
Творећи твар твари простором,
Ти што речју својом даљине
И величине васпостављаш,
Осана теби, Мисли!

Пада ничице.

АРХАНЂЕЛ МИХАЈЛО

Ти што вечито сједињујеш
Непроменљиво с променљивим,
Творећи време и бескрајност,
Појединце и народе све:
Осана теби, Моћи!

Пада ничице.

АРХАНЂЕЛ РАФАИЛ

Ти што блаженством плавиш својим
И тело водиш самосвести,
Уздигеш сваки делић света
Посвећујући га мудрости:
Осана ти, Доброто!

Пада ничице. Почивка.

ГОСПОД

Ти, Луциферу, ћутиш, натмурен,
Ни једне лепе речи у муку?
Ил ти се дело моје не свиди?

ЛУЦИФЕР

А шта ту има па да се свиди?
Материјама неким си друга
Својства раздао, која раније

*Болдовани стихови су у преводу Јована Јовановића Змаја, види поговор.

Ни слутио пак ниси у њима,
Ил, можда, немаш моћ за промену,
Па нешто кугли, наврат-нанос тек,
Једне с другима успут умеси,
Сад оне вуку, јуре, гурају.
Живуљкама пак свест придодаде,
Док не ускипе, и охладе се,
И преостане само талог сам. –
Човек ће једном то и открити,
У реторти ће исто радити.
Ти у реторти трпиш човека,
Подносиш што он све обрбари,
Урнише, мисли, јадан, да је бог.
Али кад посо сасвим забрља,
Сукнућеш срџбом опознелом ти.
Од дилетанта шта очекујеш?
Чему ти онда цело стварање?
У своју славу песму си створио,
У сокоћало бедно сместио,
Па ти досадно није што тандрк
Песме једнако увек одзвања.
Да ли је игра таква достојна
Старине, игра деци пристала?
Где мала искра блатом мешена
Изирава тек Господа, мада
Креатура је његова, не лик.
Коб и слобода прогањају се,
Нема једино смисла за склад.

ГОСПОД

Признање тражим, суд ми не треба.

ЛУЦИФЕР

Не могу друго, такав јесам ја.

Показује анђеле.

Узноси тебе ова братија,

И треба да те много узносе.

Ти их све створи, ко светлост сенку,
Али ја живим још од вајкада.

ГОСПОД

Ах, бестидниче, зар материја
не роди те, где моћ ти беше пре?

ЛУЦИФЕР

Исто ја тебе могу да питам.

ГОСПОД

У мени план живи од времена
Вековечности, сад је остварен.

ЛУЦИФЕР

Зар не осећаш празнину међу
Идејама тим, препреку бићу
Сваком, принуда то је стварању?
Луцифер беше име препреке,
Он је тај древни негације дух.
Тријумфујеш ти, јер моја је коб
Без престанка пад у боју сваком,
Али снова увек подижем се ја.
Ти материју рађаш, ја простор
Грабим, живот се налази уз смрт,
Уз срећу иде пратилац пораз,
Уз светлост сенка, уз сумњу нада.
Свуда сам, видиш, где столујеш ти,
Па кад се знамо, признање теби?

ГОСПОД

Ах, одметниче! бежи, одлази!
Могу те згромит али нећу то,
Прогнан буди из сваке духовне
Везе, бори се, презрен, туђ и сам.
Талогом скривен, болно осамљен,
Нека те мучи вечна мисао:
Узалуд звецкаш трошним ланцима,
Узалуд твоја борба с Господом.

АДАМ

Тебе, сподобо?

ЛУЦИФЕР

Устрану.

Добар је предак мушкарцу гордом.

Гласно.

Поздрављен буди, брате по духу!

АДАМ

Реци, ко си ти? Долазиш ли нам
Одоздоле или одозгоре?

ЛУЦИФЕР

Ко што видиш, код нас је свеједно.

АДАМ

Не знадијах да има људи сем нас.

ЛУЦИФЕР

Охо! премного ствари не знаш ти.
Нећеш никад ни сазнати. Или
Те кротки старац од праха сатвори
Царство света с тобом да подели?
Ти га уносиш, он тебе чува,
Каже ти, узми то, овог се бој,
Пази те, води, као овчицу;
Да се освестиш, шта ће теби то.

АДАМ

Да се освестим? – нисам свестан зар?
Не осећам ли сунца блажен зрак,
Дивотну радост постојања мог
И бесконачну милост божију
која ме богом земље начини?

ЛУЦИФЕР

Можда то мисли и тај мали црв
Који пре тебе воћку поједе,
И орао што птичицу зграби.
Ил шта те чини племенитијим?
Искра једна што кроз вас пламиња,

ДРУГА СЦЕНА

У рају. На средини дрво знања и дрво живота. Долазе Адам и Ева окружени питомошћу разних животиња. Кроз отворена врата неба зрачи светлост, чује се тиха хармонија анђеоских хорова. Сунчан дан.

ЕВА

Ах, живот, живот, предиван и леп!

АДАМ

А господар бити над свим тим тек!

ЕВА

Осећаш да се о нама брину,
За све само молити се треба
Оном који све пружа са неба.

АДАМ

Зависност, видим, принцип је већ твој.
Жедан сам, Ева, гле замамни род
Воћа нас гледа.

ЕВА

Убраћу ти плод.

ГЛАС ГОСПОДА

Чекај, стој, дадох ти земљу целу,
Адаме, само та два стабла – не,
Други дух чува воће замамно,
Смртном смрћу мре ко га дотакне.
Црвене се грозни виногради,
Блага ти сена починак нуди
У спарној жези сјајног поднева.

АДАМ

Чудна наредба, слушати треба.

ЕВА

Што су ова два лепша но друга;
Што су браћена?

АДАМ

Па што је небо
Плаво, и зелен луг? – то је тако.
Слушати треба, следи ме, Ева.
Сместе се у једном гају.

ЕВА

Главу у крило, хладим те, мило.
Олуја, у крошњама се појављује Луцифер.

АДАМ

Ах, жено! шта је, не чух слично још,
Ко да је страна непријатељска
Сила навалила на нас.

ЕВА

Дрхтим.
И небески је занемео звук.

АДАМ

Груди ти, ево, још не свлада мук.

ЕВА

А ја, кад се горе светлост смрачи,
Видим је ту у твојим очима.
Где да је нађем другде ван тебе,
Твоја ме жудња на свет донела,
Ко царско сунце што у свемиру
Само не стоји у тој светлости,
Површином воде се преслика,
Пецка, ужива што друга има.
Широкогрудо је па заборавља
Да та је ватра само копија,
Скупа с њим би и она пропала.

АДАМ

Не тако, Ева, не срамоти ме.
Шта је глас кад га нико не схвата?
Шта је зрак кад га боја не хвата?
Шта сам ја кад не бих ко одјек, цвет
У теби лепшим животом цвао
И самог себе више волео?

ЛУЦИФЕР

Што слушам гугут нежне љубави?
Окренућу се, стид ме облива,
Што рачунцијски, хладан смисао
Завидет може дечјој нарави.

Птица запева с оближње гране.

ЕВА

Слушај, Адаме, реци, схваташ ли
Љубавну песму миле птичице?

АДАМ

Ја слушам жубор воде потока,
Све мислим исто, једно он пева.

ЕВА

О, какво дивно сагласје, драги,
Много је речи, један смисао.

ЛУЦИФЕР

Што касним ја то? рад, на рад што пре,
Клетвом се кунем, погубићу све.
Ипак са сумњом још опет стојим,
Не бијем ли се залуд с њима ја
Око привлачног оружја знања,
Частољубља, где им је и спас
Што чува срце од сустајања,
И посрнуле подиже: чувство.
Чему брига? Ко надбија, добија!

Нови налет олује. Појављује се Луцифер пред престрављеним паром људи. Сјај тамни. Луцифер се церека.

Што се чудите?

Еви која креће у бег.

О, стани, жено,

Љупка, само трен, да ти се дивим.

Ева стаје и лагано се окуражи.

Устрану.

Узор тај нек се стално понавља.

Гласно.

Страх те, Адаме?

Свака ствар с много боја креће,
Ко их до краја све примећује,
Мање зна него у првом трену,
И не стиже до праве одлуке.
Мудровање је увек смрт чина.

ЕВА

Ја ћу убрати онда један плод.

АДАМ

Проклећете Бог.

Луцифер се кикоће.

Али убери.

Нек дође што треба да дође,
Будимо зналци ко Бог.

Јабуку сазнања прво загризе Ева, потом Адам.

ЕВА

И уз то

Вечито млади.

ЛУЦИФЕР

Овамо само,

Бесмртности је дрво ово.
Хитрије мало!

Води их према другом дрвету, један Херувим с пламеним мачем затвара им пут.

ХЕРУВИМ

Даље, грешници!

ГЛАС ГОСПОДЊИ

Адаме, Адаме, напустио си ме,
Напуштам те и ја, види шта вредиш сам.

ЕВА

Пропаст!

ЛУЦИФЕР

Клонули сте?

АДАМ

Ни најмање!

Само је ово језа буђења. –

Бескрајне силе то је светиња;
Ко што потока пена блистава
Забљешти на трен и тек нестане
У скупном току сиве дубине. –
Јест, можда једна била би мисао
Што се несвесно срцем кочањи,
Што пунолетство и уверење
У своју снагу увек доноси,
Избор међ добрим и злим оставља
Теби и судбу сам да срећујеш,
Ослобађа те више промисли.
Али теби је боље бити црв
У благом крилу круга маленог
Живети без знања и скончати.
Смиреност вере – велика милост;
Племенито је али и тешко
На својој ноzi чврсто стајати!

АДАМ

Крупне речи те, омамљују ме.

ЕВА

Мене узносе, леп и нов поглед.

ЛУЦИФЕР

Ал знање само није довољно;
Оваплоћење великих дела
Захтева увек моћну бесмртност.
Шта може живот јадан од педља?
Ова два стабла крију крупну моћ,
Забрану рече и ваш створитељ.
Знаћеш као Бог, окусиш ли плод.
Остаћеш млада вечно од плода!

ЕВА

Ипак је суров тај наш створитељ!

АДАМ

Можда нас вараш?

Светлост постаје мало јаснија.

НЕБЕСКИ ХОР

Јој теби, свете,

Куша те прагрех.

ГЛАС ГОСПОДА

Човече, пази!

АДАМ

Какав опет глас?

ЛУЦИФЕР

Дах крошњом лази.

Упомоћ, дуси,

У овој тмуши,

Да човек за вас

Обезбеди глас.

Налет олује. Светлост потамни.

Стабла су моја!

АДАМ

Али ко си ти?

Изгледаш сасвим ко што јесмо ми.

ЛУЦИФЕР

Погледај орла, сводом шестари,

Види кртицу, под земљом рије,

Свак видиком другим господари.

Духовна слика ван видика је,

Човек је теби вредност највиша.

А и пас је псу главни идеал,

Почаствује те ако си му друг.

Али исто ко што га ти презиреш

И стојиш над њим ко страшни усуд,

Благослов, клетву нудиш као бог,

Исто гледамо тако на вас ми,

Судеоници моћнога духа.

АДАМ

И ти си онда баш један од њих?

ЛУЦИФЕР

Да, најмоћнији међу јакима,

Уз трон Господњи место ми беше,

Светлост најлепша мени припада.

АДАМ

Што не остаде на светлом небу,

Што сиђе међу нас у прашњав свет?

ЛУЦИФЕР

Дозлогрди ми место другога,

Једнолик живот, правилност крута,

Тон незрелог хора дечијега

Што само хвали, нема лошега.

Треба ми борба, дисхармонија,

Што нове силе рађа, нов свет да,

Где превелика јест душа сама,

Куда, одважан, уз мене ступа.

АДАМ

Господ нам рече казна нам следи

Изаберемо ли другачији пут.

ЕВА

Што казна следи? – ако је дат пут

Којим он жели да корачамо

Истовремено створио нас је

Да грешна склоност друге не вуче.

Ил што нас стави на руб понора,

Где вртоглаво проклетство чека?

Ако још и грех у плану има,

Ко олују међ ведрим данима,

Ко вели да је грешнија бука

Од животворног мира што греје?

ЛУЦИФЕР

Гле, ето, први мудрац је рођен!

Следе те многи, о, лепа кћери,

Милион пута расправе ничу;

У луднице ће доспети многи;

Устукнуће, у луку стићи неће.

Одустанемо од мудровања.

ЛУЦИФЕР

Тај конопац јачи је од мене.

АДАМ

Ах, тако, ти си значи преслаб дух
Кад невидљива паукова нит,
Тако ништавна, њу на хиљаде
Бића ни не примећује и лети
Кроз окца мреже сасвим слободно
Тек је слути понеки виши дух
Само, а она теби пркоси.

ЛУЦИФЕР

И то је једино што ми може
Пркосити, јер је дух ко и ја.
Ил мислиш: невидљива, бешумна
Па зато јака није? – Не веруј,
У тами је све што гради свет,
Јер од погледа устукнуо би ум.
Тек дело човека блиста, трешти,
А зна се да ни педља не вреди.

АДАМ

Допусти да видим како ради –
Тренутак тек, срце ми је снажно –
Може деловати на ме, ја сам
Толико посебан и целовит.

ЛУЦИФЕР

«Ја сам» – луд израз. Био си, бићеш.
Вечно бивство и пропаст – живот сав.
Погледај, види духовним оком. –

АДАМ *све што каже постаје видљиво*

Каква струја шикља око мене,
Уздиже се високо без прекида,
Час се надвоје кида, до земних
полова јури попут олује.

ЛУЦИФЕР

Топлота то је, оживљава лед.

Само даље, жено, било куда!

Страно је и пусто место ово.

НЕБЕСКИ ХОР

Ах плачите сви братским сузама,
Лаж побеђује – земља изгубљена!

ТРЕЋА СЦЕНА

*Предео с палмама изван Раја. Колиба тесана од грубог дрвета.
Адам побија коље за ограду. Ева прави сеницу. Луцифер.*

АДАМ

Ово је моје. Уместо света свег
Овде је мој дом. Власништво, посед,
Заштитићу га од дивљих звери
И присилити да рађа мени.

ЕВА

А ја сеницу градити морам,
Онакву као претходна, да нам
дочара изгубљен Рај.

ЛУЦИФЕР

Ух, крупне
речи рекосте. Породица и
Власништво биће свету покретач,
Узроци сваке страсти и муке.
И те две идеје стално бујаће
Док домовина и занат не буду,
Исход великог и племенитог,
И гробар луди деце сопствене.

АДАМ

Збориш, гонеташ. Ти ми обећа
Знање, њега ради се нагона
Задовољства лиших, да велики
Будем, па ма и борбом обузет.
Резултат шта је?

ЛУЦИФЕР

Зар не осећаш?

АДАМ

Осећам, чим ме Бог остави,
Празном руком бацив у осаму,

Напустих га и ја. Сам постадох
Свој бог, и све што год пожелим
С правом је моје. Снага и понос.

ЛУЦИФЕР *устрану*

Небо презиреш, ташти лутане,
А где ће срце кад сукну муње.

ЕВА

У мени буја понос велики
Што ћу баш ја мајка света бити.

ЛУЦИФЕР *устрану*

Славни идеал у срцу жене,
Овековечење грешне беде.

АДАМ

Шта да му захвалим? За пуко биће?
Та оно, ако вреди терета,
Мога је напора тек вељи плод.
Уживање што пружа вода
Само жеђи заслужити треба,
Цена меда пољупца – ко жуди
За њим – чучи у потиштености.
Ако одбацих смртне замке све,
Бар да слободан јесам да стварам
Судбу своју и градим планове –
За то ми твоја помоћ не треба,
Могу све то и сам својом снагом.
Ниси ме спасао земљине теже
Која ми тело за прах везује.
Осећам, мада јој имена не знам,
Шта значи та влас – тим је срамније –
Што моју горду окива душу.
Гле, скочио бих, а тело пада,
Очи, уши одричу послушност
Када откривам тајне даљина;
Ако машта у више кругове
Уздигне, глад ме опет принуди
Да се срамно материји вратим.

Гласно

Стрпљења. Знаш да трен уживања
Борбом мораш увек заслужити,
Многе школе походити мораш,
Разочаран бити, док све не схватиш.

АДАМ

Лако ли је теби о стрпљењу
Говорити, пред тобом је вечност,
Ја нисам јео с дрвета живота,
Век ми је педаљ, хитати морам.

ЛУЦИФЕР

Све што живи једнаког је века,
Столетни храст и лептирак трена.
Мисли, вилени, воли и пада
Када дане и жеље испуни.
Не јури време: ми се мењамо,
Један век, један дан свеједно је.
Не бој се, и ти ћеш досећи циљ,
Само не веруј да у том блатном
Телу налази се људска личност.
Видиш мраве и пчелињи рој:
Хиљаду радника сулудо јури,
Слепо раде, греше, падају,
Али целина, ко једна личност,
Јединственим духом живи, ради,
Постављени план остварује све
Док не дође крај и све не стане. –
И твоје трошно тело од праха
Распашће се и вишеструко оживети
И ништа не треба опет да започнеш:
Ако гресиш, у сину испашташ,
Костобољу у њему настављаш,
Што искусиш, осетиш, научиш,
Милионима лета теби припада.

АДАМ

А два тока пламена што бучно
Крај мене јуре, страх, однеће ме,
Но осећам њин животворни дах:
Шта је то, шта? Обезнанићу се.

ЛУЦИФЕР

Магнетизам то је.

АДАМ

Земља се љуља.

Све што ми до сада беше чврсто
И безоблично, постаде маса
Узаврела, облику тежи свом,
За живот се бори. Као кристал
Онамо, као пупољак овамо.
Ох, у тој збрци куд ће Ја моје
Личности затворене, шта с телом
у које сам ко у чврсто средство
Уздао се што се вељих тиче
Планова и позамашних жеља.
Ти дете размажено, што за ме
И муке и уживања прибављаш,
Претвараш ли се у шаку праха,
Док ти остају вода и ваздух,
Што још малочас беху румени,
Радо да са мном у облак испаре.
Свака реч, свака идеја ума
По један део мог бића строши,
Сагорећу! – и злокобни огањ
Можда загонетни дух подстиче
Да се згреје на мом пепелу.
Нестани, визијо, полудећу.
У борби са стотину стихија,
С осећањем мучне напуштености,
Какав ужас! – Што ли промисао
Одбацих од себе, шта то нагон

наслути, али не хте да поштује,
А знање жели – ох, али залуд.

ЕВА

Зар не, и ја се слично осећам.
Док се ти бориш с дивљим зверима,
Ил ја малаксала негујем врт,
Осврнем се по пространом свету,
Дуж неба и земље нема рођака,
Ни пријатеља да бране ил бодре.
Не беше тако негда, у боља доба.

ЛУЦИФЕР *подругљиво*

Па ако сте тако малодушни,
Да вам је хладно без туђе бриге,
А подређеност преко потребна:
Призваћу за вас једног бога ја,
Биће љупкији од оног старог:
Духа земље ове, познајем га
са небеса, младић скроман и леп. –

Појави се из мрака,
Душе, нема узмака,
Исконско порицање
Тражи твоје знање.

*Из земље сукну пламенови, настаје густ црни облак с дугом,
ужасна грмљавина.*

ЛУЦИФЕР *узмакне*

Ко си, сподобо – нисам те звао,
Дух земље је увек питом и благ.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Што нежно виде у небеском хору,
Бескрајно је, снажно у свом кругу –
Ево ме, ту сам, јер треба да се
Одазовем духу, но запамти
Друго је узбуна и владање.
Ако свој лик узмем, пропаћеш ти,
и та црва два нестаће с тобом.

ЛУЦИФЕР

Реци, како у близини гордој
Човек да живи ако си му Бог?

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Расут по води, по облацима,
По шумама, свуда куда погледа
С јаком жељом, с узнетим грудима.

Нестаје.

Предео гаја и извора испуне чаробне и разигране нимфе.

ЕВА

Ах, гле та дивна лица сестринска,
Гле, како дражесно поздрављају,
Нема напуштености, пустоши,
Срећа се с њима на нас спустила.
Пружају нам утеху, подстицај,
У недоумици добар савет.

ЛУЦИФЕР

Савета бољих нећете наћи –
Ви чим тражите, одмах и знате –
Од ових бајних, љупких прилика,
Њин одговор је ваше питање:
Чисто срце са смешком гледају,
С ужасним страхом очајника;
Промећу се у стотине облика,
На сто начина се преобразе,
Истраживачу znalцу свежа сен
А срцу младом идеалан трен.

АДАМ

Колико вреди бљесак игре те
Што је преда мном, без мене. –
За мене тек загонетка више. –
Не варакај, Луцифере, више,
Све сазнати морам, обећао си.

ЛУЦИФЕР *устрану*

Чемерно ће твоје знање бити,
За незнањем ћеш јако чезнути.

ЛУЦИФЕР (*подругљиво*)

Нема друге него да знање пориче постојање ове скривене ни-
ти: грубо нек се смеју снага и материја.

АДАМ

Ја не могу ни да се смејем, ни да поричем.

ЕВА

Ах, драги мој, како липти твоја крв, зауставићу је; боли, зар
не?

РОБ

Живот ме боли, а неће још дуго.

ЕВА

Не, не, зашто си живео ако би умро сад кад си ме нашао?

РОБ

Зашто роб живи? – Тегли камен за пирамиду силноме, и кад у
јарам постави потомка, умире. – Милиони због једног!

АДАМ

Ах, Луцифере, какве ужасне речи!

ЛУЦИФЕР

Ропец у лудој самртној грозници.

АДАМ

Шта он то рече?

ЛУЦИФЕР

Велики фараоне, ништа велико: један роб мање на земљи.

ЕВА

За тебе ништа, а за мене један цео свет, о, јаој, ко ће ме воле-
ти?

РОБ

Ја више не. – Заборави ме, жено, заувек.

Умире.

АДАМ

Волећу те ја. – Однесите трупло. (*Подигну леи.*) Устај, жено,
твоје је место на трону, ти си господарица чари као што сам ја
господар моћи, морали смо се једном сусрести.

ЕВА

О, силни фараоне, знам да је твоја наредба судбина роба, дај
ми само мало времена, затим наређуј.

44

АДАМ

То је тек поглед старца уназад.

Жарка жудња младог срца друго је:

Бацити поглед у будућност.

Да видим што се борим, што патим.

ЕВА

Да видим и ја неће ли у обнови

Да ослаби, изгуби се моја чар.

ЛУЦИФЕР

Нека буде. Чини ћу бацити

На вас и будућност видећете

У сликама снова пролазних;

Али ако видите луди циљ,

Како је тежак бој на том путу;

Да вас клонуће не би спопало,

И да из борбе не узмакнете

На небу ће бити малени зрак

Који ће вам рећи да варљиво

чудо је све – а зрак јесте нада.

*За то време Адама и Еву одводи у колибу, а они ће у њој
заспати.*

41

ЧЕТВРТА СЦЕНА

У Египту. Напред отворено предворје. Адам као Фараон, млад, седи на трону. Луцифер као његов министар; на одстојању пуном поштовања сјајна пратња. У позадини робови граде пирамиду, под надзором чувара који одржавају ред корбачима. Чист дан.

ЛУЦИФЕР

Величанство! пита брижни твој народ, што би срећан био крв за те дати, шта је оно што великом фараону не да на трону да се башкари? Што жртвујеш уживања дана и слатке слике ноћних снова, и не препустиш бригу планова великих робу чији је то посао, и онако већ све на овом свету припада теби, и слава и власт, и све сласти што човек притежује. – Твоје је благо стотине земаља, отвара ти се сваки мирисни цвет и за тебе доноси сладак плод. За тобом уздише хиљаде жена: плаве лепотице снежних очију, танане, нежне и разигране, црнке треперавих усана, очи им горе од луде страсти – све су твоје. Судбина њина ћеф твој је, све осећају испуниће мисију ако ти угоде на трен.

АДАМ

Свему томе срце се не рачи, ко да је намет пореза, нисам ја то, није моја заслуга. Али ово дело које стварам, њиме сам сматрам нашао свој пут што ме истинској величини води. Природа се диви овој лепоти, вековима знаће се моје име. Нема силе која може да га обори, човек је јачи него Бог.

ЛУЦИФЕР

Ох, фараоне, да ли си срећан у тој замисли? руку на срце.

АДАМ

Не. Осећам празнину неизрециву. Но свеједно, срећи нисам тежио већ слави, она ми се отворила. Само народ муку да не наслуги – кад би жалио, не би ме обожавао.

ЛУЦИФЕР

Ал ако једном увидиш да је слава само луде игре трен?

АДАМ

Немогуће.

ЛУЦИФЕР

Па ипак?

АДАМ

Умро бих проклињући за собом цео свет.

ЛУЦИФЕР

Нећеш умрети, мада увидећеш једном, чак отпочети можеш са старим успехом.

Једног од робова надзорници толико млате да он уз јауке и прогоњен дотрчи у предворје, и скљока се пред тронем.

РОБ

Господару, помози!

Из групе радника издваја се Ева као жена роба и болно уз јауке пада преко мужа.

ЕВА

Залуд га молиш. Ко није био у нашим мукама, тај не схвата, не схвата! – Тих је јаук, а трон високо. Што мене не зовеш, прекрићу те и телом одбити сваки ударац.

АДАМ *(надзорницима који хоће да одвуку роба и његову жену)*

Пустите. Одлазите. *(Надзорници одлазе.)* Непознат осећај у срцу мом, ко је ова жена, каква њена чар што ко ланцем великог фараона обара у прашину до себе?

Устаје.

ЛУЦИФЕР

Опет је то једна од нити којом те Господ везује и руга како би ти ставио до знања да си црв, па ако у охолости својој лепеташ ко лептир, ова танка нит, видиш колико је јака, исклизне из наших прстију и зато је не могу покидати.

АДАМ *(силазећи степеницама с трона)*

Немој ни покушати. Колико год да вређа, ипак прија.

ЛУЦИФЕР

Не приличи да под споном стење мудрац и краљ.

АДАМ

Па шта да чиним?

АДАМ

Ох, жено, како ти је узак, јадан видокруг. А поносног мушкараца управо то привлачи – само нежност, њу снага воли. Као што родитељ највише пажње посвећује најслабијем детету.

ЕВА

Ах, моћни фараоне, можда ти већ досађујем овим глупим брбљањем? Када већ нисам паметнија.

АДАМ

И не треба да будеш, мила моја. Имам ја и сам довољно памети, не стављам главу на твоје груди због снаге и величине, нити због знања, све то налазим у мојим књигама. А ти само говори, говори како бих ти чуо глас, како би ми затреперио срцем. Шта год кажеш, свеједно је; ох, ко пита шта пева птичица, ипак са слатком слутњом слушамо јој глас. Ти буди само цвет, скупа играчка, бескорисна али лепа, то је твоја заслуга. *(Луциферу.)* Ипак ми једна жеља ремети занос, можда луда жеља – ох, испуни је – да бацим одважан поглед унапред, после неколико хиљада година, шта је с мојом славом?

ЛУЦИФЕР

Док се љубите, зар не осећаш благи ветрић који ти додирује лице и нестане? Остаје танак слој прашине иза њега, током једне године незнатан слој, током столећа већ знатан, после неколико хиљада година затрпаће твоје пирамиде, твоје име ће покопати наноси песка, шакал ће завијати у твојим вртовима, у пустињи ће живети бедна сиротиња. *(Оно што говори Луцифер постаје видљиво.)* И све то неће бити последица разорне олује, нити тутња земљотреса, него благог ветрића нежног додира.

АДАМ

Ужасна слика.

ЛУЦИФЕР *(подругљиво)*

Не бој се, нестаће само твој дух, а тело ће се сачувати као мумија, за радознале ђаке, деформисан твој лик с кога је избледео запис, и неће се знати да ли си био роб или владар.

АДАМ

Не говори то више. Зар моја моћ никада не превазилази наредбу?

ЕВА

Добро је кад бар твоја наредба не боли – не завиди мојим сузама у овом трену, оне су за мртвим – какав леп мртавац, ох Боже, како је леп! *(Пада преко њега.)*

АДАМ

Леп и мртав; какав контраст: поруга је тај мир нашим тежњама, или сажалјив осмех нашој таштини.

ЛУЦИФЕР

Одбегли роб који ти пркоси, каже: јачи сам од твојих окова.

АДАМ

Мртавацу покој, живоме спасење. Онај твоје сузе не осећа, без твога осмеха на мукама сам ја. *(Трупло износе. Адам води Еву на трон.)* Буди уз мене, жено! О, како је сладак предах на твојим грудима. *(Јауци међу радницима, Ева се стресе.)* Шта ти је, љубави?

ЕВА

Зар не чујеш јауке народа?

АДАМ

Сада тек први пут. Истина, није лепа музика, али не обраћај пажњу. Пољуби ме и заборави свет. *(Луциферу)* А ти утишај јауке.

ЛУЦИФЕР

Не могу, то је већ право народа, добио га је заједно с јармом.

Опет јаук. Ева врисне, Адам устаје.

АДАМ

Ти патиш, жено, и не знам како да ти помогнем. Кроз твоје срце јаук попут муње у главу ми се зарива и осећам како свет тражи помоћ.

ЕВА

Ох, фараоне, згроми ме, али опрости, јаук народа не да ми спокоја! Знаш да сам твоја робиња, да ми је животни задатак да тебе разонодим, да све заборавим, све што је изван мене:

беду, величину, сан, мртваца, како би мој осмех теби пријао, усне биле пламене; али ако народ, хиљадуруко биће, јауче под ударцима корбача – ја, ја, кћи тога народа, осећам у срцу сву ту бол.

АДАМ

И ја с тобом. – Милиони због једнога – рече то и мртвац.

ЕВА

О, моћни фараоне! Ти си постао сетан, а ја сам томе узрок; отерај ме или научи како да оглувим.

АДАМ

Ти си боља учитељица, јер си ме научила да чујем јаук. Више да га не слушам. – Нека робови буду слободни. Шта вреди слава коју човек један постигне уз пропаст милиона и јаук милиона, у којима иста душа борави. Милион пута осећам мучнину, једном само уживање.

ЛУЦИФЕР

Ах, фараоне, заносиш се; јер судбина је народ осудила да буде стока која увек тегли, зато је и створен. Ако га данас спасеш: оно што ти одбациш, неће њему припасти, сутра ће новог господара потражити. Зар мислиш да би му могао засести на грбачу ако он не би осећао потребу за господарем? Да њему у грудима самосвест настава?

АДАМ

Па што јауче као да га ропство боли?

ЛУЦИФЕР

Боли га, али не зна шта. Јер сваки човек жуди за влашћу. Тај осећај, а не братство гони масе под заставу слободе – мада се самосвест у њима не буди и само као слутњу прихватају све што је ново и што је порицање оног постојеће; надају се да ће тако видети отелотворене своје снове. Иако је светина море дубоко: никаква светлост не може да је прожме; тама остаје, само талас заблиста на површини, можда си тај талас баш ти.

АДАМ

А што баш ја?

ЛУЦИФЕР

Или неко други теби сличан у коме се народни нагон преобразио у свест, и који се усуђује да заузме твоје сјајно место предводника слободе. И док маса, не задобивши ништа, промени име, господар остаје.

АДАМ

Твоје мудровање је бескрајан круг из којег можда и нема спаса.

ЛУЦИФЕР

Има излаза. Дај неколицини ланце и прстење, и друге какве играчке, и реци: постављам вас изнад гомиле, ви сте племени-тији – повероваће, презреће народ и прихватити да и ти њих презиреш.

АДАМ

Не саблажњавај ме таквим привлачним лажним разлозима. Нема ропства! сви су слободни. Објави им то, али пожурити: нека не буде касно ако се покајем.

ЛУЦИФЕР (*у страну*)

Само напред тим самоувереним путем, поверуј да ти ступаш док те струја судбе вуче. (*Одлази.*)

АДАМ

А дело ово нека остане недовршено, као опомињућа руина онима који су мегаломани, велики упитник наше моћи и слабости.

(*Споља бучно клицање, радници се разилазе.*)

ЛУЦИФЕР (*враћа се*)

Радуј се, светино, узвишени ти се клања. Само немој да помислиш како је био на то принуђен.

ЕВА

Ох, буди расположен, драги мој, шта иначе вреди та хладна слава, као змија која се завлачи међу нас.

АДАМ

Велика је, баш велика.

ЕВА

Пусти је; видиш да је јаук занемео, неће нам срећу нарушити, шта друго желиш кад ми се на грудима одмараш?

ИЗ НАРОДА

Што да слушамо овог подругљивца.

Одвлаче Другог демагога.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Ма колико да ме срце боли, ипак ћу говорити, јер тебе, славни суверени народе, више поштујем и од војсковође.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Зар ту продану, гладну гомилу која попут пса чека отпатке са газдиног стола? – О, ти кукавицо, не завидим твоме укусу.

ИЗ НАРОДА

Доле, и он је издајник!

Гурају га још више. Ева приноси на олтар два голуба и тамјан.

ЕВА

Света Афродито! ох, прими дим жртава и саслушај моју молитву: не тражим лоров венац на главу мога мужа, само благи породични спокој у срцу победника.

У диму жрве појављује се насмешени Ерос, хариде око њега и посипају га ружама. Група тоне у побожност.

СЛУГЕ

Саслушај је!

ЕРОС

О, жено, благослов ти чистог срца!

ХАРИДЕ

И заштита харида!

СЛУГЕ

Хвала, Афродито!

ПРВИ ДЕМАГОГ

Саслушај оптужбу, народе! велики Милтијад је продао домовину.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Лажеш, лажеш! Умукните, или ће вас сустићи срамота позног кајања.

ПРВИ ИЗ НАРОДА

Мичи се одатле, бестидниче!

Одгурају га сасвим у масу.

Шутне мумију која се за то време појавила испред трона и она се скотрља низ степенице.

АДАМ (*скочи*)

Паклена визија, нестани, ташта тежња, глупо честољубље – у ушима ми још одзвања: милиони због једнога. Тим милионима треба да прибавим важност. У слободној држави – другачије то не може. Нека пропадне појединац и нека живи заједница која од јединки твори велику целину.

ЕВА

Па зар ћеш ме оставити, своју љубав? –

АДАМ

Да, и тебе, и трон, све ћу напустити. Води ме, води, Луцифере, ка новом циљу, изгубих много времена на погрешном путу.

(Полази исукавши мач.)

ЕВА

Краљу мој, када год се сломљене наде вратиш, наћи ћеш уточиште на мојим грудима.

АДАМ

Да, да, слутим да ћу и тебе наћи у чистијем виду. И тада ме већ нећеш грлити по наредби, него као равноправно биће – с осећањем уживања. *(Одлази.)*

ЛУЦИФЕР

Не јури тако, досегнућеш циљ можда и пре него што се надаш. И заплакаћеш видећи како је глуп, док ћу ти се ја подсмевати. – Па хајдемо, напред.

ПЕТА СЦЕНА

У Атини. Трг, на средини говорница. На трему са стране отворен храм са скулптурама богова, венцима цвећа, олтаром. Ева као Луција, супруга војсковође Милтијада, са сином Кимоном, у пратњи више слуга који носе жртвене предмете, стиже пред храм. На тргу зазјава сиротиња. Блиставо јутро.

ЕВА

Овамо, овуда, мили сине. Погледај, онамо је отишао брзом лађом твој отац да ратује на далеким границама домовине. Тамо живи груби народ који је дрско запретио слободи наше домовине. Помолимо се, мили сине, да небо заштити истину наше домовине и да се твој јуначни отац врати здрав.

КИМОН

Зашто је мој отац отишао у тако далеки крај како би бранио ове беднике и кукавице, а његову лепу супругу нагриза туга?

ЕВА

Ох, не суди твом добром оцу, таквог сина прокуну богови. Само заљубљена жена има право да се огорчи крупним корацима свога мужа, и ако она тако не уради, њега је тада стид. Твој отац је поступио као што мушкарац треба да уради.

КИМОН

Мајко, плашиш се да је слаб и да ће бити поражен?

ЕВА

Не, сине, твој отац је храбар и победиће, само се плашим да себе сама неће победити.

КИМОН

Како то?

ЕВА

Славољубље је опасност у души. У робу спава, или се у малом кругу сроза у грех. Али подстицано крвљу, слобода га развија у грађанску врлину. Од њега заживи све лепо и велико, но ако

се разрасте, погубно је, бори се све док не искрвари. – Ако би у њему надвладало честољубље, ако би преварио свету домовину, проклела бих га. Помолимо се, сине.

Улазе на трем храма а за то време све се више народа окупља на тргу.

ПРВИ ИЗ НАРОДА

Нема никакве узбудљиве вести, као да се наша војска није сукобила с непријатељем.

ДРУГИ ИЗ НАРОДА

А и овде сви куњају, можда више нико не кује планове, као негда, за које би му грло сувереног народа било потребно. Од јутрос се мувам овуда, нема купаца за мој глас.

ПРВИ ИЗ НАРОДА

Досадан живот, шта да се ради?

ТРЕЋИ ИЗ НАРОДА

Добро би дошло мало нереди.

Ева је за то време запалила ватру на олтару, опрала руке и припремила се да принесе жрве. Њене слуге почињу да певају химну која се уклапа у следећу сцену. Трг је испуњен грађанима, народом, два демагога се отимају за говорницу.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Бежи! ово је моје место. Опасност прети домовина, морам да говорим.

Народ одобрава.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Пропашће ако говориш. Плаћениче, мичи се!

Народ се церека и аплаудира.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Ти ниси плаћеник, нико те не би купио. Грађани! с болом говорим, јер племенито срце заболи кад великог треба до праха понизити; а великог човека морам да изведем пред ваш суд.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Добар почетак, злици! Само цвећем окити зверку коју си за жртву наменио.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Уклони се!

ЕВА

Али више крвари домовина и моје срце. Кажу, зашто се враћаш на челу војске.

АДАМ

Зар мом рангу ова пратња не пристоји? Враћам се зато што ми тешка рана не допушта да одговорим својим обавезама. Враћам се да онима који ме послаше поднесем извештај и своју власт вратим у руке сувереног народа. Сада вас отпуштам, саборци моји, заслужили сте спокој домаћег огњишта. А и ја овај мач, Атино Паладо, посвећујем ти и стављам га изнад твога олтара.

Помажу му уз степенице храма. Ратници се разилазе.

ЕВА (*загрливши мужа*)

Ах, Милтијаде, има ли срећније жене од мене, племенити велики човече! Погледај свог сина, како ти је сличан, велик и леп!

АДАМ

Мили моји!

КИМОН

Знао сам ја добро да оно што чини мој отац, ваљано је урађено.

ЕВА

Не постићуј ме, то бих ја трабало боље да знам.

АДАМ

Сине мој! Прикажи ти очев мач.

КИМОН (*постављајући мач*)

Богињо, причувај овај скупоцени мач док једном не дођем по њега.

ЕВА

Двострукој жртви мајка додаје тамјан. Паладо, погледај. (*Ставља тамјан.*)

ПРВИ ДЕМАГОГ (*за говорницом*)

Зар нисам био у праву да је издајник? Да га је Дарије купио? Рана је само изговор, неће да се бори против њега.

ИЗ НАРОДА

На смрт.

56

ПРВИ ДЕМАГОГ

У рукама му је цвет омладине, једним потезом је могао заузети Лемнос, а сада ено га узалуд пред Паросом. Потплаћен.

ТРЕЋИ ИЗ НАРОДА

На смрт!

ПРВИ ГРАЂАНИН

Дерите се! Или ме искључите из новчаних плаћања.

Завршено је приношење жртава, богови нестају.

ЕВА (*подиже се*)

Каква је то вика? Да погледамо, сине.

КИМОН

Суде неком издајнику, мајко.

ЕВА (*ступајући низ степенице трема*)

Увек ме заболи срце када видим да гладни народ доноси пресуду неком великану. Када блистави пада у блато, а светина га злурадо посматра и руга му се као да правда сопствени срам.

ДРУГИ ИЗ НАРОДА

Господару, промукао сам, а хоћу да вичем.

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Држи, подмажи грло.

ДРУГИ ИЗ НАРОДА

Па шта да кажем?

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Кажу: на смрт.

НАРОД

На смрт! На смрт!

ЕВА

О коме је реч?

ДРУГИ ДЕМАГОГ (*прилазећи*)

О коме другоме но о оном ко је за главу виши од његових суграђана, а они то не могу отрпети.

ЕВА

О Милтијаду? – О, велики богови! Па зар и ти, Криспе, мој муж те је ослободио ропства, а сада захтеваш његову смрт?

53

КРИСП

Опрости, госпо, од нас двојице само један може да живи. Гла-сам за онога ко издржава мене и моје троје деце.

ЕВА

Тешко теби, Криспе, ако те судба тако понижава. Мада ти праштам ако гладујеш. Али зашто ти, Терзите, и ви, сви оста-ли који дремкате у благостању, јер је мој муж одагнао неприја-теља испрад ваших врата. О, незахвалници!

ТЕРЗИТ

Ох, госпо! мада ми горко пада, али шта да се ради, такво је расположење народа: ко да ризикује имање пркосећи нарас-лим таласима!

ПРВИ ДЕМАГОГ

Ево, изричем пресуду народа.

Луцифер као ратник долази ужаснутог лица.

ЛУЦИФЕР

Опасност најављујем! Непријатељ на капијама!

ПРВИ ДЕМАГОГ

Немогуће, зар наш тријумфални војсковођа није пред њим?

ЛУЦИФЕР

Управо он је тај непријатељ. Сазнао је шта спремате против њега, прокључала му је у срцу достојна срџба, и док ви брбља-те, стиже он огњем и мачем.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Ви сте нас у све ово увалили, издајнице.

ИЗ НАРОДА

Помлатимо их. – Живео војсковођа! – Јаој нама, бежимо куд који. – Све је готово.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Није. На капије и поклонимо му се!

ЕВА

Богови! Пресуда је заболела, узела ми је мужа, али је горче оно што се испоставља – мада мужа поново добијам.

ПРВИ ИЗ НАРОДА

Ухватите његову супругу; ако нанесе граду зло, нека она умре заједно с дететом.

ЕВА

Умрла бих, мужу мој, радо за тебе, само да проклетство домо-вине не падне на главу мога сина.

КИМОН

Не плаши се, мајко, за мене, дођи са мном, заштитиће нас ово светилиште.

Склањају се у трем пред прогонитељима, две нимфе спуштају венац ружа иза њих испред масе која одмах устукне. Споља јек труба, светина се јаучући растура. Нимфе нестају.

ЛУЦИФЕР *(трља руке церекајући се)*

Лепа шала. Добро се разум насмеје тамо где срце пуца. *(Окре-ћући се према храму.)* Само када ме увек не би реметила визи-ја вечне обнове лепоте. Мрзнем се у њеном нелагодном кругу, тамо где она и нагост чини стидљивом, грех племенитим и удес узвишеним својим ружама и простим пољупцима. – За-што толико касни мој свет, унакажен облик, двоструки ужас, како би одагнао ову опсену што својом борбом сваки пут изно-ва подиже човека који се срозава. – Увидећемо када нам уско-ро пристигне ужас смрти да ли ће заморна игра сена тада овде добити крајњу границу. *(Умеша се међу народ.)*

Адам као Милтијад пристиже рањен на челу ратника. Испрд њега народ и демагизи траже милост.

ИЗ НАРОДА

Живео наш војсковођа. Милост, велики човече.

АДАМ

Шта сте починили када молите милост? И шта јак може да тражи од слабога? – Али нема моје жене ни сина; да им се није нешто десило!

ЕВА

Ах, Милтијаде, зашто долазиш када ни ја не могу теби да се радујем. – Сине мој, придржи ме, пашћу... Отац ти неће оста-вити чак ни добро име!

АДАМ

Шта је то? не разумем. Народ ме моли, жена проклиње, а ове груди крваре за домовину.

ШЕСТА СЦЕНА

У Риму. Отворени трем с киповима богова, украсним посудама у којима горе мириси, с погледом на Апенине. На средини постављен сто, око њега три лежаја. Адам као Сергиол, Луцифер као Мило, Катул, све сами сладострасници, Ева као Јулија, Хипија и Клувија као хетере, забављају се фриволно одевене. На подијуму борба гладијатора, робови наоколо спремни да изврше заповест, трубачи свирају. Сутон, доције ноћ.

КАТУЛ

Сергиоле, види како је вешт и спретан гладијатор с црвеном траком, смем да се опкладим да ће бити победник.

АДАМ

Неће, тако ми Херкула!

КАТУЛ

Ма какав Херкул, ко од нас још верује у богове? Закуни се у Јулију, онда ћу ти поверовати.

АДАМ

Нека буде.

ЛУЦИФЕР

Јака ти је основа: на место лажног бога стављаш лажног бога. Али реци нам, како бисмо разумели заклетву, шта да подразумевамо: њену лепоту, твоју љубав или можда њену верност према теби?

КАТУЛ

Чар је пролазна, па чак и када не би била, сутрадан досади оно што је данас замамно и мање заносна жена примами новином своје чари.

АДАМ

Верност подразумевам. Или ко расипа на жену више од мене?

ХИПИЈА

Будало једна! Можеш ли је бескрајно грлити? Па и када би мо-

АДАМ

Каква је то галама?

ЕВА

Милтијаде, ужас: маса поново каже да си издајник.

АДАМ

Смешна оптужба. Издајник ја, победник код Маратона?

ЕВА

Тако је. Зао свет је овде окупљен.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Без оклевања, ухватите га!

Гунгула народа испред храма, међу њима и Луцифер.

ЕВА

Милтијаде, у овом светилишту си заштићен, не излази. – Зашто си распустио ратнике? Зашто ниси спалио ову пећину греха? Овај олош заслужује само ланце, он осећа да си ти рођен као господар, племенитији си од свих њих укупно, и убићете да не би пред тобом клекнули.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Чујете ли шта говори жена издајице?

ЕВА

Право је жене да штити мужа чак и ако је крив, а тек ако је чист као мој муж! Његови непријатељи су тако јадни као ви.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Зашто суверени народ допушта овакве увреде.

ПРВИ ИЗ НАРОДА

Можда истину говори.

ПРВИ ГРАЂАНИН

Ко је с њима, сумњив је. Вичите, бедници, или поцркајте од глади.

ИЗ НАРОДА

На смрт.

АДАМ

Склони сина. Нека не види моју крв, а и ти уклони се с мојих груди. Нека те не згоди муња која удара хрид. Нека само ја погинем – зашто и да живим када видим колико је глупа слобода за коју сам се борио целог живота.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Што још оклевате.

ИЗ НАРОДА

На смрт!

АДАМ

Нећу проклети овај кукавчки народ, он није крив, он је по природи склон да буде обележен бедом, а неколико охолих бунтовника користе га за ропство срозавајући га на крволочно средство. Само сам ја једини био луд верујући да оваквом народу треба слобода.

ЛУЦИФЕР (*устрану*)

Одржао си себи посмртно слово, сличних ће бити над многим ракама после тебе.

АДАМ

Водите ме. Не треба ми више заштита храма. (*Допушта да га поведу низ степенице, претходно нежно предајући Еву у руке слуга.*) Ево ме, спреман сам.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Брани се, још ништа није изгубљено.

АДАМ

Рана би ми зажигала када бих се бранио.

ДРУГИ ДЕМАГОГ

Учини то, ова светина је још малочас пузила у прашини пред тобом.

АДАМ

Баш зато је све бескорисно, сопствени срам светина не прашта.

ЛУЦИФЕР

Да ли си се истрезнио?

АДАМ

Ох, јесам.

ЛУЦИФЕР

Да ли си прозрео да си омамљеној маси племенитији господар био, него она твој?

АДАМ

Можда, али обоје је проклетство; усуд је и под другим именом исти. Ташта је тежња с њим се борити, па ни нећу. – А и што да у висине стреме сваке груди? Нека живе за себе и нека потраже уживање, испуне њиме своје незнатно биће и посрћући пијано иду према Хаду. – Поведи ме новом путу, Луцифере, поведи, и церкајући се гледаћу друге врлине, друге муке, желећи само начела. А ти, жено, што си ми некада – чини ми се – правила сеницу у пустињи, када би још од сина као часна мајка васпитала грађанина: луда си, с правом ти се подсмева нафракана девојка из бордела, зајапурена од вина и усана жудних пољубаца. Весели се, уживај, одреци се врлине. – А сада на губилиште, за казну, не зато што сам учинио подлост, већ што ме је могао одушевити велики идеал.

За то време стиже пред степениште пањ, поред њега стоји Луцифер са секиром. Адам положи главу на пањ.

ПРВИ ДЕМАГОГ

Одрубите му главу. Живела домовина!

ЛУЦИФЕР (*шапатам*)

Леп опроштај, зар не? – Ратниче славни, да ли си се мало најежио од хладног даха наказне смрти?

ЕВА

Ах, Паладо, ниси уловила моју молитву.

Из храма излази анђео смрти као младић благог погледа, прилази Адаму с обрнутом бакљом и венцем.

АДАМ

Палада је уловила молитву. – Небо нека је с тобом, Луција, спокој је у срцу мом.

ЛУЦИФЕР

Проклет да си ташти свете маште, опет си ми покварио најлепши трен.

ЕВА

Проклет да си простачки, хладни народе, срећу си грубо разорио, и њен свежи цвет у прах растурио. Мада слобода теби није тако слатка колико је мени била болна.

КАТУЛ

Баш ваља, Клувија, шта ти знаш?

КЛУВИЈА *(пева)*

Беше луда света негде у давнини,
Лукрецију бајну хтео Тарквин дивни,
доспео у кревет удовице ове
за слашћу не хаје, усне јој не горе,
није луда хтела да љубав продаје,
бритким својим ножем срце пробола је.

СВИ

Радујмо се свету да је паметнији
и ми у њем да смо сад много сретнији.

КЛУВИЈА

Беше луда света негде у давнини,
Брут не хтеде да чува свој вилистан дивни,
потегло мача, као најамници,
за глупу фукару да с бори у бици.
Ал у борби добре среће био није
платио је главом своје лудорије.

СВИ

Радујмо се свету да је паметнији
и ми у њем да смо сад много сретнији.

КЛУВИЈА

Беше луда света негде у давнини,
јунаци се наши ма чим заносили,
клањали се оном што је смешно нама
а данас у циркус са таквим лудама,
тамо им је место кад се такав нађе
а њега ће зверка појести најслађе.

СВИ

Радујмо се свету да је паметнији
и ми у њем да смо сад много сретнији.*

*Болдовани стихови су у преводу Владислава Јанкулова, види поговор.

гао, ти који жудиш и блудиш за незајажљивим уживањем, јер у појединим женама налазиш само поједине делиће уживања, док идеал лепоте и уживања испред тебе увек лебди као недостижна чар, откуда ти знаш да је неће одмамити неки хир или сањарија? Смрскани мишић неког гладијатора...

АДАМ

Истина је, престани, Хипија. Зашто ли нас ова страст као Тантала привлачи када нам недостаје Харкулова снага, ако се не можемо преобразити као Протеј, па презрени роб, после мучне седмице, ужива у таквом часу којем узалуд тежи његов господар. Или је уживање тек гутљај воде клонулом и смрт ако се у таласе воде баци?

ЛУЦИФЕР

Ах, каква дивна морална поука на грудима лепих девојака, уз пуне чаше. А опклада?

АДАМ

Ако изгубим, Јулија је твоја.

КАТУЛ

Ако добијеш?

АДАМ

Твој коњ је мој.

КАТУЛ

Кроз четири седмице ти је враћам, или ћу је бацити у рибњак рибама.

ЛУЦИФЕР

Погледај, Јулија, ову леп гојну рибу: једи, једи, јер ћеш свакако другу угојити.

ЕВА

И тобом ће се погостити црви. Нека се весели ко је жив, или ако не уме, бар нека се смеје. *(Пије.)*

АДАМ *(гладијатору)*

Па држи се добро, чуј!

КАТУЛ

Напред, храбро. *(Катулов гладијатор падне, и преклињући за живот подиже прсте. Адам жели да покаже знак милости,*

али га Катул ухвати за руку, и стиснувши песницу, палац усмери ка гладијатору.) Recipe ferrum! Кукавицо. Имам још доста робова, нисам циција. Зашто да вам ускратим, девојке драге, ову узбудљиву сцену после које ће пољубац бити много слађи и жудња врелија када се проспе мало крви.

Гладијатор за то време пробурази побеђеног противника.

АДАМ

Коњ је мој, дођи Јулија, загрли ме. Однесите трупло. Плесачи! Изведите вашу комедију, овога је за данас доста.

Трупло изнесе, на подијум излазе плесачи.

КАТУЛ

Клувија! Дођи и ти, не могу дуго да гледам како се други грле.

ЛУЦИФЕР

А ми, Хипија, да ли да следимо њихов пример? Али оближи усне, да нема на њима отрова, тако, сада можемо да се забављамо, голубице моја.

АДАМ

Што ти толико куца срце, Јулија, не да ми да се смирим. *(Настављају шапатом.)*

ЛУЦИФЕР

Чујеш ли, ова луда још говори о срцу.

КАТУЛ

Видиш, драга, ја твоје не дирам, можеш с њима шта те је воља, само да ја не знам, ако ти је пољубац врео и мени намењен.

КЛУВИЈА

Великодушна душо! Испијам у твоје здравље. *(Пије.)*

КАТУЛ

Добро, добро, Клувија, али не ускраћуј ми твоју благу руку и груди, ево и венац ми је склизнуо с главе. – *(Играчицама.)* Баш сјајан окрет у вашој игри, каква ватра спојена с љупкошћу!

КЛУВИЈА

Прекрићу ти очи ако другде тражиш оно око чега се ја трудим, па не заслужим ниједну реч. *(Показује Луцифера.)* Погледај ово кисело лице – чему ће њему лепа девојка када не уме дру-

гачије да је користи него да је пусти да дрема док он сам с подруљивим смешком и хладним оком прати стотину слатких, мада приглупих ствари које чине суштину забаве.

КАТУЛ

Овакво лице прекрива ледом целу поезију. Ко се одупре чару тренутка и не препусти душу струји, није добар човек, и боље нека код куће остане.

ХИПИЈА

Истински се плашим да је јадник заражен кугом, црном чумом која пустоши град.

АДАМ

Оставите те тужне слике. Треба нам весела песма, ко од вас зна најбољу.

ХИПИЈА *(нева)*

**Од љубави и од вина
заситит се није,
сваки пехар сласт је друга,
сваки друкчији је.
А мамуран опој слатки
живот разведрава,
ко што сунца зрачак сваки,
гробље озарава.
Од љубави и од вина
заситит се није,
свака мома, свака цура,
друге дражи крије.
А мамуран опој слатки
живот разведрава,
ко што сунца зрачак сваки
гробље озорава.**

СВИ

**А мамуран опој слатки
живот разведрава,
ко што сунца зрачак сваки
гробље озорава.**

ХИПИЈА

Оче мој, лакнуло ми је. (*Умире.*)

КАТУЛ (*полази*)

Још данас путујем у Тебу. Згадио ми се смрдљиви свет.

КЛУВИЈА

Чекај, Катале, и ја ћу с тобом. (*Одлазе.*)

АДАМ (*замишљен ступа на просценијум, Ева га следи*)

А ти си овде, Јулија, реци шта тражиш овде где је смрт радост уништила.

ЕВА

Па зар моје место није уз тебе? Ах, Сергиоле, колико си племенитих осећања могао наћи у овим грудима у којима си само пролазне страсти тражио.

АДАМ

И у себи самом. Штета што је то тако! Пропасти бедно, тричаво, а ипак патити. Ох, ако живи Бог (*Клекне, подиже руке ка небу.*), ако се брине за нас и ако има моћ над нама, нека нови народ и нову идеју доведе на свет, бољу крв да улије која ће племенитијем и вишем тежити. Осећам, све што је било наше, изанђало је – немамо снаге да створимо ново. Услиши нас, Боже наш.

На небу се појављује крст у слави. Иза брда види се румен градова који горе. С врхова силазе полудивље хорде. Из даљине се чује побожна химна.

ЛУЦИФЕР (*за себе*)

Јежим се помало од овога призора, па ја не треба да се борим с човеком? Оно што ја не могу, он ће место мене. Сличне шале сам већ често виђао. Ако се слава полако губи, преостаје још крвави крст.

АПОСТОЛ ПЕТАР

Услишио те Господ. Погледај, јалова земља поново почиње да рађа. Варварски ратници у медвеђим кожусима који угарцима пале сјајне градове, чији коњи сатиру засаде прошлих столећа и у штале претварају напуштене храмове, они уносе свежу крв у слабе, млитаве жиле. И они који у циркусу певају химну док

ЛУЦИФЕР

Клувија, натпевала си Хипију. Волео бих да сам ја испевао ту песму.

АДАМ

А ти не певаш, Јулија, што си се снуждила? Око нас све весело и смеје се. Не прија ти на мојим грудима?

ЕВА

Баш ми је потаман. Али погледај, Сергиоле, увек ме срећа уозбиљи, учини ми се да није одистински онај ко се смеје. И у најслађем трену умеша нам се кап неизрецивог бола, можда слутимо да је такав трен – цвет, и да је увек увелак.

АДАМ

Ах, и ја то осећам.

ЕВА

Поготово када чујем песму и музику и не слушам ограничену реч, али ме струја звука љуљка попут брода, и чини ми се као да у сну лежим: на треперовом звуку као да летим у давну прошлост под осунчане палме где сам чедна била, раздрагана и наивна, позив душе беше ми велик и племенит. Опрости, све је ово опсена лудог сна. Будим се, опет те волим.

АДАМ

Доста музике и игре, гади ми се море вечите сласти, желим мало горчине. Пелена у вино и жалац на румене усне, опасност нада мном. (*Играчи одлазе, споља јауци.*) Какви су то јауци који парају мозак?

ЛУЦИФЕР

Неколико лудака управо распињу, сањали су о братству и правди.

КАТУЛ

Тако им и треба, што нису остали у дому уживајући, што су бринули туђе бриге.

ЛУЦИФЕР

Просјак жели да му богаташ буде брат, измени им места, и он ће те на крст разапети.

КАТУЛ

Па смејмо се беди и моћи, куги која десеткује град, и судбини коју нам одмеравају богови.

Нови јавк.

АДАМ (*за себе*)

Чини ми се као да сањам, на треперавом звуку летим у далеку прошлост, где ми је позив душе био велик и племенит. – Зар не рече тако, Јулија?

ЕВА

Тако је.

За то време се смркава. Испред трема пролази погребна поворка с погребним свиралама, бакљама и нарикачама. Цело друштво једно време утоне у мук.

ЛУЦИФЕР (*насмеје се*)

Расположење вам се, изгледа, помрачило. Зар више нема вина, или неста досетки, приселе су и киселом госпару? Можда се неко уплашио, или се покрстио.

АДАМ (*баци према њему пехар*)

Па страдај, ако баш то хоћеш.

ЛУЦИФЕР

Позваћу новог госта, можда ће с њим стићи и ново расположење. Хеј! слуге, доведите тог с бакљом, да га понудимо чашом вина. (*Уносе мртваца у отвореном ковчегу и постављају га на сто. Пратња остаје у позадини, Луцифер му наздравља.*)

Пиј, другар, сутра мени, данас теби!

ХИПИЈА

Или би радије пољубац?

ЛУЦИФЕР

Загрли га и извуци му из уста обол.

ХИПИЈА

Кад тебе љубим, зашто не њега?

Љуби мртваца, Апостол Петар иступи из пратње.

АПОСТОЛ ПЕТАР

Стој, упијаш у се кугу.

Сви ужаснути, устају.

СВИ

Куга – ужас – бежимо.

АПОСТОЛ ПЕТАР

Бедни соју! – кукавичко поколење, док ти се срећа смеши, безочно, ко мува на сунцу, с поругом газиш врлину и Бога. Али када ти опасност закуца на врата, ако те такне моћни прст Бога, кукавички узмичеш и очајаваш. Зар не осећаш на себи казну неба. Погледај, град пропада, туђински народ гази твоје златне заседе, растура се поредак, нико не заповеда и не слуша. Пљачка и убиства свуда међу твојим мирним становницима, потом брига и ужас, а нема помоћи ни с неба ни са земље. Не можеш, зар не, опсењен уживањима избећи поклич који кључа дубином душе и узалуд подстиче ка бољем циљу. Задовољство не осећаш, зар не, тек гађење буди ти уживање у срцу, забринуту гледаш око себе, усне ти подрхтавају: све је узалуд, више не верујеш у старе богове, скаменили су се. (*Кипови богова се распадају у прах.*) Распадају се, а новог Бога не налазиш да те поново подигне из кала. Погледај само, шта то пустоши градом погубније него куга, хиљаде устају с неке постеле како би пусте просторе Тебе населили с анахоретима, тамо да потраже шта још да их узбуди, шта да још уздигне њихова отупљена осећања. Наказни соју, нестаћеш са сцене великог света који се сада прочишћава.

ХИПИЈА (*стрпоишта се испред стола*)

Јаој мени, какав ужасан бол, ледени зној, паклена ватра – куга, ох, куга – пострадах. Зар нико да ми помогне од вас који сте толика уживања делили са мном?

ЛУЦИФЕР

Данас теби, сутра мени, драга моја.

ХИПИЈА

Па убијте ме, да вас иначе не прокунем.

АПОСТОЛ ПЕТАР (*прилази јој*)

Не куни, кћери моја, боље праштај, помоћи ћу ти, ја и велики Бог, вечни Бог свете љубави. Уздигни се до њега, гле, ова водича ће сместа спрати кал и похитаћеш к њему. (*Крсти је из посуде на столу.*)

ЛУЦИФЕР

Ако бих и веровао, шта то вреди када не верује твој сој. Овај ред витешки који попут светионика постављаш међу морске таласе, једном ће згаснути и у руину се претворити, и биће опаснији за одважног морепловца од сваког другог који никада није светлео. Све што заживи и дарује благослов, временом умире, дух му ишчезне, тело надживи попут ружне мрцине која убитачне мијазме шири новим светом који настаје. Такве су величине минулих времена.

АДАМ

Док наш ред не доживи слом, можда ће његов свети наук деловати на масе и онда нема више опасности.

ЛУЦИФЕР

Свети наук... Па баш је ваш свети наук увек проклетство ако га случајно откријете: све га дотле цедите, шиљите, цепате, оштрите док не постане лудост или оков. Будући да ум не може да створи екзактан појам, ви горди људи ипак стално тражите сопствено проклетство. Или погледај овај мач, могао би бити мало дужи, мало краћи а у суштини се не мења, око тога се бесконачно спорите, а где је екзактна тачка те границе? Мада је твоје осећање одмах проналази чим велика промена настане. Али куд сам запео – говор замара, погледај се ти сам.

Поново се појављује неколико грађана.

АДАМ

Пријатељи! моји људи су уморни, траже коначиште, ваљда неће узалуд молити у главном граду хришћанства.

ТРЕЋИ ГРАЂАНИН

Питање је да ли је јеретик гори од паганина.

ЧЕТВРТИ ГРАЂАНИН

Реци у шта вертујеш, у хомоузион или у хомојузион?

АДАМ

Не разумем...

ЛУЦИФЕР

Немој признати, то је овде главна ствар.

им помамни тигар раздире груди, доносе нову идеју братства, и ослобођење јединки које ће уздрмати свет.

АДАМ

Осећам како душа и нешто друго тражи а не само тромо уживање на меком јастуку; лагано истицање крви срца такво је уживање које да ли има премца?

АПОСТОЛ ПЕТАР

Па нека твој циљ буде: слава Богу а теби рад. До слободног изражаја да дође све што се у јединки налази. Постоји само једна обавеза: љубав.

АДАМ

Па напред у борбу, напред одушевљено за нови наук. Створити нови свет чији ће цвет бити врлина витештва, а поезија на његовом олтару узвишени идеал жене. *(Полази ослоњен на Петра.)*

ЛУЦИФЕР

Ах, Адаме, усхићује те немогуће! Та слава достојна је мушкарца. Богу се допада зато што ка небу води, а мила је и ђаволу, јер у очај гони.

СЕДМА СЦЕНА

У Цариграду. Трг с неколико беспослених грађана. На средини Патријархова палата, десно манастир за монахиње, лево гај. Стиже Адам као Танкред, у пуној снази, с другим витезовима, на челу крсташке војске која се враћа из Азије, с барјацима који се лепришају и уз јеку бубњева, Луцифер као његов ититоноша. Вече, касније ноћ.

ПРВИ ГРАЂАНИН

Ево опет варварске чете. Бежимо, закључајмо врата и капије како не би могли опет да нас опљачкају.

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Склонимо жене, овај распомамљени олош зна за харемска уживања.

ПРВИ ГРАЂАНИН

А и наше жене шта су права победника.

АДАМ

Станите, што бежите од нас, зар не видите овај свети знак што нас веже у једно братство? Однели смо светлост вере у Азију, наук љубави, како би подивљали милиони, међу којима се света колевка спасења њихала, осетили њену милост, а зар да у вама нема љубави?

ПРВИ ГРАЂАНИН

Слушали смо ми често такве говоре, а одмах потом куће би нам се нашле у пламену. *(Разилазе се.)*

АДАМ *(витезовима)*

Ето проклетог резултата када толико пљачкаша са својим подлим плановима носи свету заставу и кукавички се додворава страсти народа и непозван се за вођу намеће. Браћо витезови! све док неокаљана част, света слава Господа, заштита жене и храброст буде на нашим мачевима, ми смо позвани да обуздамо грдног демона и да предводимо како бисмо, њему насупрот, остварили нешто велико и племенито.

ЛУЦИФЕР

Лепо говориш, Танкреде, али ако народ више не поверује да си ти вођа...

АДАМ

Тамо где је дух, тамо је победа. Поразићу свакога.

ЛУЦИФЕР

Ако дух не буде с тобом? Да ли ћеш се до њега спустити?

АДАМ

Зашто спустити? Па зар није достојније ако га уздигнем. Одступити с тешког места борбе у недостатку сабораца исто толико је цепидлачки као и због ускогрудости не прихватити саборца завидећи му на уделу у награди.

ЛУЦИФЕР

Где како се велика идеја срозала, идеја за коју су страдали мученици по циркусима. Зар је то ослобођење јединке?... Братство чудног соја.

АДАМ

Не подсмевај се. И не веруј да не схватам свети наук. Он је циљ мога живота. Нека чини свако ко то може, у коме светлуга света искра, ко се уздигне до нас, примићемо га радо. Али треба чувати вредности нашега реда насупрот хаосу који свуда ври. Када би већ једном дошло време, наше ће се спасење само онда испунити када падну препреке и све буде чисто. Посумњао бих у долазак таквог дана да онај ко је покренуо велико дело није сам велики Бог... Браћо, видесте како нас дочекаше јадно у овом бучном граду. Нема нам друге до утаборити се у оном гају као на пољима међу паганима. Док се ситуација на боље не промени. Крените, и ја ћу вас следити, сваки витез одговара за своје ратнике.

Крсташии постављају табор.

ЛУЦИФЕР

Каква штета што твоје лепе идеје опет само озлоглашеним плодом рађају, плодом који је споља румен, али изнутра труо.

АДАМ

Чекај, зар не верујеш више у нешта племенитије?

ЈЕРЕТИЦИ (*певају у хору*)

1. Боже, Боже мој, зашто си ме оставио удаљивши се од спасења мојега, од ријечи вике моје?
2. Боже мој, вичем дању, а ти ме не слушаш, и ноћу, али немам мира.
3. Свети који живиш... (21. псалам)

МОНАСИ (*певају упадајући*)

1. Господе! буди супарник супарницима мојим; удри оне који ударају на ме.
2. Узми оружје и штит, и дигни се мени у помоћ.
3. Потегни копље, и пресијечи пут онима који ме гоне. (35. псалам)

Патријарх и пратња у међувремену одлазе. Неколико монаха се с индугенцијама умеша међу крсташе.

ЛУЦИФЕР

Што стојиш занемео, реци, шта те ужаснуло? Видиш трагедију? Схвати је као комедију, забавићеш се.

АДАМ

Не шали се! Само због једне јоте тако одлучно срљати у смрт? Па шта је онда узвишено, шта величанствено?

ЛУЦИФЕР

Ваљда оно што је другима смешно. Два појма раздваја само танка нит, један глас пресуђује, а тај тајанствени судија је симпатија која обоготворује или поругом својом убија.

АДАМ

Зашто сам морао видети то зло! Ту тричаву борбу у гордој науци, тај убитачни отров вешто излучен из најдивнијег цвета. Тај цвет сам некада знао, у рано доба наше прогоњене вере: ко ли је крив што је упропашћен?

ЛУЦИФЕР

Кривац је сама победа која растура и васпоставља стотине интереса. Опасност која окупља ствара мученике, даје снагу, ено је с јеретицима.

АДАМ

Одиста бих одбацио мач и вратио се у своју постојбину, где у

ЧЕТВРТИ ГРАЂАНИН

Гле, колеба се, кривоверац је.

ОСТАЛИ

Бежимо од њих, закључајмо се у своје куће. Нека је проклет ко им пружи уточиште. *Разилазе се.*

Патријарх у владичанској помпи и с пратњом долази из палате, следи га група монаха с јеретицима у оковима, на крају војници и народ.

АДАМ

Обезнанићу се. Реци ми, какав је оно владар што стиже оholо, пркосно?

ЛУЦИФЕР

Првосвештеник, наследник апостола.

АДАМ

А тај босоноги одвратни олош који злурадо прати оковане с привидно лажном понизношћу?

ЛУЦИФЕР

Калуђерско братство хришћанских циника.

АДАМ

Нисам их виђао у мојим древним горама.

ЛУЦИФЕР

Видећеш их, губа се полако шири. Али припази да не увредиш ту братију апсолутне врлине која је управо зато неумољива.

АДАМ

Па у чему је својство њихове врлине?

ЛУЦИФЕР

Врлина им је у мучењу и одрицању, што је твој Учитељ започео на крсту.

АДАМ

Он је тиме искупио свет, али ове кукавице тиме као бунтовници хуле на Бога, одбацујући његову милост. Ко потегне на комарца оружје с којим се на медведа иде, луда је.

ЛУЦИФЕР

Можда они од комарца мисле да је медвед. Зар немају на то право? Зар немају право да као јунаци у пакао прогнају свакога који ужива?

АДАМ

Видим попут апостола Томе и не верујем. Суочићу се с овом опсеном. (*Ступа пред Патријарха.*) Оче, ми смо борци за ослобађање Светог гроба, а после повратка с напорног пута град нас не прихвата ни да се одморимо. Ти си моћан, помози.

ПАТРИЈАРХ

Сине мој, немам времена за тричарије, зове ме слава Божија и спас народа, морам судити јеретцима, шире отров и бујају ко коров, и мада их требимо огњем и мачем, с несмањеном жестином стижу из пакла. Ако сте заточници крста, што тражите далеке Сарцене, ево опаснијег непријатеља. Напред, уништите њихова села, истребите их, потаманите жене, старе, децу.

АДАМ

Оче мој, нећеш ваљда и невине.

ПЕТРИЈАРХ

Невина је и змија док је мала, или ако јој је испао отровни зуб, па хоћеш ли је поштедети?

АДАМ

Одиста мора да је био ужасан грех кад је у цркви љубави распалио такав гнев.

ПАТРИЈАРХ

Сине мој! не воли онај ко свом телу угађа већ онај ко може провести душу, ако треба, на оштрици мача или кроз пламен до онога који рече: Не мир него рат доносим на земљу. Ови кривоверци објављују хомојузион у тајном учењу Светог тројства, док је црква у верским канонима утврдила хомојузион.

МОНАСИ

На смрт, већ гори ломача.

АДАМ

Одустаните, свети оци, од јоте, лепша ће жртва бити положити живот у јуначкој борби за Свети гроб.

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Сатано, не искушавај нас, ми ћемо за нашу праву веру пролити крв где нам Господ нареди.

МОНАХ

Бестидниче, правом се вером размећеш?

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Зар није уз нас сабор у Риминију и сви други?

МОНАХ

На лошем си путу. У Никеји и на другим саборима правоверника суд је на нашој страни, зар не?

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Отпадници. Безобразлук је чак с нама се надметати. Или, реци, имате ли само једног црквеног оца као Арије и два Евсевија?

МОНАХ

А имате ли ви једног Атанасија?

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Где су вам мученици?

МОНАХ

Имамо их више од вас.

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Мученици које је опсенама завео ђаво. Ви сте, велим вам, велики Вавилон, о којем је писао св. Јован Богослов, који ће нестати с лица света.

МОНАХ

Седмоглава аждаја, Антихрист, то сте ви, о вама говори св. Јован Богослов, ниткови, варалице, ђаволови ортаци.

СТАРИ ЈЕРЕТИК

Грабљивци, змије, блудници, але...

ПАТРИЈАРХ

Водите их, издангубисмо, у славу Божију, на ломачу с њима!

СТАРИ ЈЕРЕТИК

У славу Божију, добро кажеш, злици, жртве падају у славу Божију. Моћни сте, радите само по својој вољи, али какво је ваше дело, небо ће судити. Избројани су сати ваших злодела, из наше крви родиће се нови борци, идеја живи, а ватра која ће запламтети баћиће светлост на доцнија столећа. Хајдемо, браћо моја, у славну смрт.

ЈЕЛЕНА

Варалице, остави ме!

ЛУЦИФЕР

А зашто? Па зар није велики подвиг сићи на дно мора по кључ?

ЈЕЛЕНА

Ах, не желим то.

ЛУЦИФЕР

Ужас дубина већ оштри зубе за мене.

ЈЕЛЕНА

Врати се, врати, убиће ме страховање – кључ ће бити у мом прозору.

АДАМ

Па бар име да ти знам, како бих га прикључио молитвама тражећи за те благослов када ми већ не допушташ да тугу судбине поделим с тобом.

ЕВА

Зовем се Исаура. А ти, витеже? Молитва монахињи више личи.

АДАМ

Танкред.

ЕВА

Бог с тобом, Танкреде.

АДАМ

Исаура, не остављај ме тако нагло, иначе ћу проклети име које си ми први пут при разанку казала – кратак је трен, чак и за сан, како да наставим ако останеш загонетка, и нећу је моћи изаткати скупоценим нитима твоје судбине?

ЕВА

Па саслушај моју судбину. И мој отац је био витез који се борио за Свети гроб. Једне ноћи је дивљи непријатељ опколио његов табор урлајући, наваљујући огњем и мачем. За бекство више није било наде, па се закleo Богородици да ће мене, тада сам била дете, ако се жив врати, њој посветити. Он се вратио и ја сам примила свето причешће и потврдила његов завет.

сенци прашума још увек влада мужевно поштење, чиста једноставност још пркоси отрову углађеног доба кад тајни глас ми не би непрекидно говорио да ја треба ово доба изнова да створим.

ЛУЦИФЕР

Узалудан труд. Јер јединку никада не можеш довести до важности насупрот добу: доба је ток који носи или потапа, пливач у њему, јединка није његов вођа. Они које хронике великанима називају, сви који су утицали, схватили су своје доба, али нису створили нове појмове. Не зори зора на петлов кукурик, петао пева зато што је зазорило. Они који у окуву корачају у мученичку смрт, опкољени поругом, виде само траг својих претходника, међу њима искри нова мисао; умреће за оно што ће њихови потомци небрижно удисати заједно с ваздухом. Али пустимо то, погледајмо по твом табору шта ради она прљава братија, шта то тргује, шта прича уз пратњу лудог млатарана руку.

МОНАХ *(међу крсташима који се гурају)*

Јунаци, купите! Купите наук испаштања који ће вас водити кроз све недоумице, и научиће вас колико година ће се мучити у пакалу убица, блудник, пљачкаш храма, лажни сведок. И научиће вас како ће се од једногодишње казне искупити богаташ за двадесет шолда а сиромаш само за три. А ко баш није у стању да плати може га купити и за хиљаду шиба. Купите, купите!

КРСТАШИ

Дај. – И мени, свети оче!

АДАМ

Лоши трговци и још лошији купци. Потегни мач и растерај гнусни пазар!

ЛУЦИФЕР *(збуњен)*

Опрости, овај монах је мој стари другар. И не презирем ја овај свет, ако се слава Господа узноси, узносим се и ја с њом. Само си ти мало заостао.

Ева као Исаура са својом коморкињом Јеленом вршиће јуре ка Адаму, јер их прогони неколико крсташа који се одмах разбеже.

ЕВА *(рушећи се)*

Спаси нас, витеже.

АДАМ (*подижући је*)

Освести се, племенита госпо, овде си сигурна. Подигни своје лепе очи. Каква чаролија! Шта се догодило?

ЈЕЛЕНА

Уживали смо у сеновитој природи нашег врта, безбрижно седећи на свежој трави слушајући славујев пој, све док нисмо угледале како иза жбуна с помамном страшћу сајајају два ока. Уплашено смо почеле да трчимо, а за нама дахћући четири крсташа, скоро нас сустигоше.

АДАМ

Не знам да ли да пожелим да се пробудиш, можда ћеш ме напустити као лепи сан? Како може једно тело бити тако продуктовљено, тако племенито и толико за обожавање...

ЛУЦИФЕР

Продуктовљено тело! Ох, судбина одиста не би могла боље казнити заљубљенога због његове лудости него испуњавајући све оно што он може згомилати на своју драгу.

АДАМ

Чини ми се да сам те негда већ познавао, да смо заједно пред Богом стајали.

ЛУЦИФЕР

Молим те, никада не заборављај да колико год је љубав удвоје забавна, толико је исто неукусна за трећега.

АДАМ

Подигне поглед – смеши се, ох, небо, захваљујем ти!

ЕВА

Витеже, спасао си ме, како да ти захвалим?

АДАМ

Зар није богата награда реч с твојих усана?

ЛУЦИФЕР (*Јелени*)

Танка награда, а ја ни такву нећу добити?

ЈЕЛЕНА

А какву захвалност ја теби дугујем?

ЛУЦИФЕР

Па зар мислиш да је и тебе спасао племенити витез? Каква

таштина. Ако витез спаси госпу, њену коморкињу сасвим сигурно спасава његов штитоноша.

ЈЕЛЕНА

А шта бих добила. Или да будем захвална и сустигла би ме опасност: или незахвална, па опет проклетство. Иако четири прогонитеља нису била ружна.

АДАМ

О, госпо, куда да те поведем?

ЕВА

Испред нас су врата манастира.

АДАМ

Манастир, кажеш? Ох, али његова врата ми неће затворити наду, зар не? Дај ми свој знак, истаћи ћу га поред крста, па док ме крст позива на борбену мисију, твој знак ми призива слику најлепшег сна, награда да ме чека на крају дугогодишње мисије.

ЕВА

Ево траке.

АДАМ

Трака тамна као ноћ. О, госпо, наду, не тугу.

ЕВА

То је мој знак, нема другог. Међу зидовима манастира не успева нада.

АДАМ

Али ни љубав. А где си ти, како да не буде љубави! Одећа ти казује да још монахиња ниси.

ЕВА

Не мучи ме даље питањима, а мучиш ме кад видим да расте твоја туга.

ЛУЦИФЕР

А зидови ће и тебе затворити?

ЈЕЛЕНА

Хоће, али кључ није бачен на дно мора.

ЛУЦИФЕР

Велика штета – какву лепу елегију бих исклесао од овог тужног збитија.

лете вештице, а испред врата из земље се уздиже костур и претећи стаје испред Адама.

ЕВА (*залупи прозор*)

Боже, помози!

КОСТУР

Даље од посвећеног прага.

АДАМ

Ко си ти, страшило?

КОСТУР

Ја сам онај који ће се налазити у сваком твом пољупцу, у сваком загрљају.

ВЕШТИЦЕ (*церекајући се*)

Слатка жетва, горак плод,
с голупчетом змијски род.

Исауро, дођи!

АДАМ

Страшне сподобе! да ли сте се ви изменили или ја? Знао сам вас док сте се смешиле. Шта је овде стварност и шта је сан? Ваша опсена слаби моју руку.

ЛУЦИФЕР

У каквом милом друштво се нађох случајно. Одавно чекам пристојно лепу војску вештица које у сваком погледу далеко превазилазе безобразлук нагих нимфи, па стари другару мој, ужасна смрт која ће преобразити у накарадну слику хладну врлину и она ће се онда згадити човековом сину. Поздрављам вас. Штета што немам времена да у ђаскању с вама проведем ноћ. (*Утваре нестају.*) Танкреде, хајде! драга ти је залупила прозор; зашто стојимо овде у ноћи? Ветар је хладан, добићеш костобољу. Јелена може одмах да стигне, па шта ћу онда? Неће се ваљда ђаво љубакати, па да останем заувек смешан и да изгубим своју моћ. Чудно је то, човек свом топлином својих груди жуди за љубављу, али само патњу жање. Ђаво својим леденим грудима једва је се на време ослободи.

АДАМ

Води ме, Луцифере, у нов живот! Упустио сам се у бој за свете

АДАМ

О, мајко пресвета! Отеловљена чиста љубави, зар се не може нажао учинити овако несветом завету који ставља грешни жиг на твоје врлине, претварајући у клетву милост неба...

ЈЕЛЕНА

А ти не желиш да сазнаш моју судбину?

ЛУЦИФЕР

Па већ је знам: волела си, преварила си се, поново си волела, а онда си већ ти варала. Опет си волела – досадио ти је драган, и твоје празно срце сада чека новог станара.

ЈЕЛЕНА

Чудновато! Ти си ђаво можда? Ипак нисам мислила да си тако смеран па да мислиш да ми је срце празно.

ЛУЦИФЕР (*Адаму*)

Господару, пожуре. Ти не можеш да се опростиш, а ја не могу да обуздам свој успех.

АДАМ

Исауро! свака твоја реч засеца срце моје, бар једним пољупцем заслади тај отров.

ЕВА

Витеже, шта желиш – чуо си мој завет.

АДАМ

Али није забрањено да те ја волим.

ЕВА

Ти си срећан, али како да те ја заборавим? Танкреде, одлазим, или ће ме снага издати. Бог с тобом – срећу те на небу.

АДАМ

Збогом. Са мном остаје спомен на овај дан.

Ева улази уз манастир.

ЈЕЛЕНА (*устрану*)

Ах, кукавица – па зар све ја да учиним? (*Гласно.*) Кључ ће бити у прозору, не у мору.

Оде за Евом.

АДАМ (*дошавши себи*)

Па сада хајдемо.

ЛУЦИФЕР

Касно је већ – свему је крај. Видиш, како је луд твој род, он жену сматра средством своје животињске жудње, и с њеног лица grubим рукама брише полен поезије, отимајући себи самом најлепше цветове своје љубави; потом је ко бога на олтар уздиже и крвари за њу и бори се узалуд док бесплодни пољубац не увене. Зато што је не сматра женом и не поштује је унутар одређеног круга њене мисије.

За то време се сасвим смркне, излази месец. Исаура и Јелена на прозору.

ЕВА

А с каквом ме је чежњом гледао, подрхтавао, ах, храбри муш-карац је преда мном дрхтао, али женска врлина и вера заповедају – овде ћу испаштати као света жртва.

ЈЕЛЕНА

Чудно је колико је наш пол луд! Ако раскине с предрасудама, попут звери јури за уживањем, одбацује достојанство и у калу ваља се. Ако не раскине, дрхти од своје сенке и пушта да усахну жалове чари, крадући уживања и себи и другима. Што не изабере средину? Или шта смета мала авантура, један нежни однос, каткада и пристојан, никако не могу да схватим. Па ни жена није сасвим дух само.

ЕВА

Јелена, погледај, да ли је још ту? Како би и могао тако лако да оде. Само још једном да му чујем глас.

АДАМ (*Луциферу*)

Погледај, да није на прозору, да не жели још једном да ме погледа? Само још једном да видим њен прозрачни лик – Исауро! опрости што сам још овде.

ЕВА

За нас обоје би боље било да не стојиш ту. Откинута срца лако се споје, а опет боли ако се поново кидамо.

АДАМ

Зар се не плашиш да погледаш у тиху ноћ која од љубави куца као велико срце. Само ми не смемо да се волимо? Зар се не плашиш да ће те понети чар ноћи?...

82

ЕВА

И у мени живи све то као вилински сан који је можда с неба дошао на свет; на таласима ваздуха струји лепа песма, видим хиљаде нимфи како се смеше иза сваког жбуна, али нама, Танкреде, више не говоре.

АДАМ

А зашто! зар је сметња тај тричави зид? Ја који сам толики плен отео паганима, зар не могу да прекочим овај шанац?

ЛУЦИФЕР

Не можеш, јер га штити дух доба, јачи је од тебе.

АДАМ

Ко то каже?

У позадини се пали светлост једне ломаче.

ЈЕРЕТИЦИ (*хор из даљине*)

21. Избави душу моју од оружја и јединца мојега од небеских паса;

22. Отми ме из чељусту лавова и спаси ме од инорога;

23. Појем име твоје роду мојему; славим те и хвалим посред зборована.

ЕВА

Смилуј се, Господе, грешним душама њиховим!

АДАМ (*ужаснут*)

Ужасна песма.

ЛУЦИФЕР

То је ваша свадбена песма.

АДАМ

Свеједно, нека је, ја се нећу уплашити, због тебе ћу свему пркосити.

МОНАСИ (*хор из даљине*)

26. ...нек се обуку стидом и срамом који се надимљу против мене.

27. Нека се радују и веселе који ми желе правду и који говоре:

Слава Господу који не крати правду слуги својој.

На почетку песме хора Адам, који је био пришао вратима манастира, опет је застао, с торња се оглашава ћук, ваздухом

83

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Не може да схвати да прави витез, мада као богињу обожава жену, спреман је да крв проспе за њу ако би јој клевета укаљала част – у освајању он сумња на споредан циљ.

ЕВА (*с другом групом прикључује се двојици дворана и смејући се удара лезом по рамену Другог дворанина*)

Ах, доста, витеже, забога, смилуј се, пући ћу од смеха због твојих шала. Погледај ова два господина, самртно су озбиљни. Можда је већ и вас обузео проклети дух новотарија? Склањајте ми се с очију! Не подносим тај сој који је својим жучаливим и тужним схватањима позавидео овом блиставом и мирном свету па замишља неки нови.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Ми ту сумњу нисмо заслужили, драга госпо, ко да жели промене у оваквом кругу.

ПРВИ ДВОРАНИН

Ако се не варам, ено једног мушкарца, на лицу му ти мрачни знаци.

ЕВА

Мој муж, јадник? – господо, забога, поштедите га преда мном такве сумње, мене за њега света веза веже. Та он је болестан, јако болестан.

ДРУГИ ДВОРАНИН

Можда се разболео због ових чарних очију?

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Одиста, нико се не би усудио, а он вређа ли својим љубоморном сумњом? О, кад бих бар могао као витез твој да му треснем рукавицу у лице. (*За то време стигну до Адама.*) Ах, маестро, баш добро што смо се сусрели, хоћу на своје имање да отпутујем, па бих да знам какво ће време бити!

ПРВИ ДВОРАНИН

А ја бих волео да сазнам положај звезда мога сина, стигао је на свет прошле ноћи после поноћи.

АДАМ

Ујутру ће вас, господо, оба одговора чекати.

идеје, а нашао сам проклетство у јадном схватању, човек је жртвован у славу Божију и човек није био дорастао за ту идеју. Желео сам да наша начела учиним племенитијим, уживању сам само ударио печат греха, успоставио сам витешку врлину и она ми је у срце зарила мач. Даље, у нови свет, показао сам колико вредим, колико сам умео да се борим и да се одричем, без стида могу да напустим своје место. Нека ме више ништа не одушевљава, свет нека се креће како хоће, његове точкове више нећу исправљати, равнодушно ћу посматрати његово посртање. Уморан сам, треба ми одмор.

ЛУЦИФЕР

Па одмори се. Али ја једва верујем да ће ти твој дух, та немирна сила, дозволити да се одмараш. Адаме, за мном.

ОСМА СЦЕНА

У Прагу. Врт царске палате. Десно гај, лево торањ звездарнице, испред простран балкон с Кеплеровим писаћим столом, столицом и астрономским инструментима. Луцифер као Кеплеров фамулус на балкону. У врту и дворани даме у групама шетају, међу њима и Ева као Барбара, Кеплерова супруга. Цар Рудолф стоји удубљен у разговор с Адамом као Кеплером. У позадини гори ломача једног јеретика. Вече, касније ноћ. Два дворанина пролазећи преко просценијума.

ПРВИ ДВОРАНИН

Ко се то опет тамо греје, јеретик или вештица?

ДРУГИ ДВОРАНИН

Не знам. Није више у моди да би ме занимало, само се олош скупља око ломаче. А ни он више не лудује од радости, ћутљиво гледа и мумла у себи.

ПРВИ ДВОРАНИН

У моје доба то је био празник, окупљао се двор и племенити свет. Ето како се изопаче времена. *(Ућуте.)*

ЛУЦИФЕР

Баш прија ватра у ово прохладно вече, већ одавно греје. Бојим се да ће ускоро згаснути. Неће је угасити мужевна одлука, ни ти ново гледиште, у равнодушном добу нема никога ко би цепаницу на жеравицу додао, па ћу да зебем. Узалуд, свака велика мисао овако тричаво пропада. *(Улази у торањ.)*

Рудолф и Адам ступају на просценијум.

РУДОЛФ

Кеплере, изради ми хороскоп, ноћас сам лоше сањао, у каквој је конјункцији моја планета. Већ и прошли пут злогукки знак се јавио у њеном пољу, код главе змије.

АДАМ

Биће, величанство, као што наређујеш.

РУДОЛФ

Када прођу ови неповољни дани, можемо поново започети велико дело које смо прошли пут прекинули. Поново сам прегледао Хермеса Трисмегиста, Синезијуса, Алберта, Парацелзуса, Соломонов кључ и друга дела док нисам открио грешку коју смо починили. Када смо усијали остарелог краља, јавили су се гавран и црвени лав, после њих се развио двоструки Меркур под удруженим дејством две палнете, па је тако из метала добијена киселина мудрости, али смо погрешили код мокре ватре и суве воде и зато није дошло до светог венчања, до славног резултата који младошћу налива жиле старца, преноси племенитост у сиви метал.

АДАМ

Разумем, величанство.

РУДОЛФ

Још нешто. Лоше вести о теби круже двором, да си се приклонио новом науку, решеташ каноне свете цркве; чак и сада када ти је мајка у тамници под најтежом оптужбом да је вештица, и ти ћеш се наћи под оправданом сумњом док се тако упорно трудиш да је ослободиш.

АДАМ

Ваше величанство, па ја сам њен син.

РУДОЛФ

Света црква је твоја права мати. Пусти свет, добар је овако како јесте, немој да га поправљаш. Зар те нисам обасуо милостима, отац ти је био крчмар, нисам хтео да доведем у сумњу твоје племство, иако ми је то задавало приличне невоље. Уздигао сам те до свога трона и тако си добио руку лепе Барбаре Милер. Зато ти и кажем, буди опрезан. *(Оде.)*

Адам застаје на степеницама балкона удубљен у своје мисли.

Два дворанина стигавши на просценијум.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Погледај, звездочатец опет о нечем размишља.

ЧЕТВРТИ ДВОРАНИН

Љубомора непрекидно мучи јадника, залуд, не може да се навикне на нове околности, увек из њега провири сељак.

када већ докучим твоје законе, заборавићу доба и све око себе.
Ти си вечно, све остало је пролазно, ти узносиш, све остало срозава.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Барбара, ох, када би могла моја бити! Када би Бог узео твога мужа, како би могао што боље схватити небо када је свој век томе посветио.

ЕВА

Умукни, витеже, тако бих, јадничка, оплакивала да те од силних суза не бих могла љубити.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Ти се само шалиш.

ЕВА

Напротив, говорим истину.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Ко да разуме загонетну ћуд? Барбара! па ти ме и не волиш.
Или ми кажи: ако бих био сужањ, шта би била у стању за мене да учиниш?

ЕВА

Заиста, то сада не могу да знам.

АДАМ

О, да ли ће доћи доба које ће уклонити ову хладну равнодушност и које ће се новом покретачком силом суочити са застарелим трицама и наступити као судија, кажњавати и уздизати. *(Устаје и посрћући долази до ивице балкона.)* И неће узмаћи од великих средстава, неће се бојати да каже тајну реч која ће се као моћна лавина сјурити судбоносним путем и смрвити можда чак и онога који ју је изустио. *(Разлеже се Марсељеза.)*
О, чујем, чујем песму будућности, погодио сам реч, тај велики талисман која ће стару земљу подмладити.

ЧЕТВРТИ ДВОРАНИН

Друштво се разилази, хајдемо и ми.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Ево степеница – лаку ноћ, госпо. *(Шапатом.)* Кроз један сат.

ЕВА *(шапатом)* Десно, у гају. *(Гласно.)* Лаку ноћ, господо. Хајдемо, драги Јохане.

Сви се разилазе. Адам и Ева на балкону. Адам се завали у наслоњачу. Ева стоји испред њега. Све се више смркава.

ЕВА

Јохане, мени треба новаца.

АДАМ

Немам ни паре, све си ми већ покупила.

ЕВА

Па зар да вечито трпим оскудицу? Дворске даме блистају ко паунице, готово ме је стид да се међу њима појављујем. Одиста, ако ми се неки дворанин поклоним и смешећи се каже да сам ја краљица међу њима, стидим се због тебе што си ту краљицу овако опремио.

АДАМ

Па зар се не трудим и дан и ноћ, изневеравам своје знање због тебе, загађујем га када израђујем тричаво прорицање времена и хороскопе, и објављујем као добро оно за што знам да је лаж. Морам да црвеним јер сам гори од Сибила које су веровале у оно што проричу, а ја не верујем. Али чиним то теби да угодим. Па где одлажем то што лажју зарадим? Мени ништа на свету не треба, само ноћ и блиставе звезде, само тајанствена хармонија тајанствених звезда. Све остало је твоје. Али, ето, царска ризница је већином празна, неуредно исплаћује. Твоје ће бити и оно што ујутру примим, а ти си незахвална, видиш, то ме боли.

ЕВА *(плачући)*

Приговараш ми како се жртвујеш, а зар се довољно и ја не жртвујем због тебе? Ја из племените породице када сам своју будућност везала за твој сумњиви ранг, па зар ниси мојим посредством приспео у боље друштво? Незахвалниче, пореци то.

АДАМ

Да ли су дух и знање сумњив ранг? Да ли је магловитог порекла зрака која је с неба на моје чело пала? Где је изван тога племство? Оно што ви племством називате само је трошна лутка коју је душа напустила, а моје је племство вечно младо и снажно. О, жено, када би ти могла да ме разумеш, када би твоја душа била сродна мојој као што сам код првог пољупца помислио, ти би се поносила мноме и не би тражила срећу изван мога круга, не би износила пред свет све што је мило у теби и не би задржавала све што је горко за домаће огњиште. О, жено, бескрајно сам те волео. И сада те волим, али је мед у мом срцу препун жаока. Боли ме што видим колико би твоје срце било племенитије када би могла бити жена; уништила те је судбина која жену сматра за лутку–богињу, онако као што ју је за богињу сматрало витешко доба, али се онда у то веровало, беше велико време, сада више нико не верује, сада је доба кржљаво и лутка–богиња само грех скрива. Растао би се од тебе и срце своје бих ишчупао, ма ме и болело, можда бих мирнији био, а и ти би без мене била срећнија. Али опет је ту постојећи ред: ауторитет – реч цркве; и скупа морамо трпети све до гроба. *(Наслони главу на руку, Ева га тронута милује.)*

ЕВА

Е па, Јохане, немој примати с толико туге ако ти понешто каткада кажем, нећу да ти бол задајем. Али, видиш, двор је тако чудесан, даме су толико горде и подругљиве како ја могу да им прикосим? Нема међу нама срцебе, зар не, лаку ноћ – ујутру не заборави новац. *(Силази у врт низ степенице.)*

АДАМ

Каква су жене чудна смеша зла и племенитости, помешани отров и мед. Па зашто ипак привлаче? јер је добро својство жене, а зло потиче из доба које ју је родило. Еј, фамулусе!

(Луцифер долази с лампом и ставља је на сто.)

ЛУЦИФЕР

Изволите, маестро.

АДАМ

Треба да проричем време и да израдим натални хороскоп, припреми одмах све за то што треба.

ЛУЦИФЕР

Наравно, да буду бљештави, сјајни, јер ко би дао новац за горку истину.

АДАМ

Али да не буду немогући.

ЛУЦИФЕР

Не бих ни могао измислити хороскоп од којег би се саблазнили родитељи. Зар није свако новорођенче Месија, светла звезда у породици, тек касније постаје шмокљан. *(Пише.)*

Ева је за то време приспела у гај, дочекује је Трећи дворанин.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Што допушташ дуго да скапавам, о, сурова госпо.

ЕВА

Можда је за тебе већ велика жртва што ноћас чекаш на хладном ветру, док ја варам доброг и племенитог мужа, због тебе се, витеже, излажем проклетству неба и осуди света.

ТРЕЋИ ДВОРАНИН

Ах, проклетство неба и осуда света не стиже до тајне мрачнога гаја.

АДАМ *(замишљено)*

Желео сам доба без борбе икакве, где нико не дира у колотечину уобичајеног друштвеног реда, ни у освештане предрасуде, где спокојно и с равнодушним осмехом могу да пустим да ми зараста рана мојих дугих борби. Дошло је то доба и шта вреди ако у овим грудима живи душа – болно и свето наслеђе које је приглупи човек добио од неба –, душа која жели да учини нешто, која не може да се смири и креће у борбу с тримим уживањем. Еј, фамулусе! донеси вина, нешто подрхтавам, хладан је свет, треба га загрејати. У кржљаво доба тако се подиже дух и одваја од његове каљаве прашине. *(Луцифер доноси вина, Адам пијуцка до краја сцене.)* Ох, расклопи, расклопи, бескрајно велико небо, преда мном своју загонетну и свету књигу;

ДЕВЕТА СЦЕНА

МАРКИЗ

Не, Дантоне, ако смо криви, издаћеш домовину ако нас не осу-диш; ако нисмо криви, не треба нам твоја ташта милост.

АДАМ

Ко си ти кад тако смеш разговарати с Дантоном?

МАРКИЗ

Маркиз.

АДАМ

Стани – зар не знаш да нема других титула сем «грађанин»?

МАРКИЗ

Нисам чуо да је мој краљ укинуо титуле.

АДАМ

Несрећниче, прекини, и гиљотина те прислушкује. Ступи у нашу војску, отворен то је пут.

МАРКИЗ

Грађанине, немам допуштење од краља да ступим у страну војску.

АДАМ

Умрећеш овако.

МАРКИЗ

Један више из моје породице који је умро за краља.

АДАМ

Што тако смело срљаш у смрт?

МАРКИЗ

Зар мислиш да то племенито преимућство припада само вама, људима из народа?

АДАМ

Пркосиш ми, па онда ћу и ја. Ко ће бити јачи? Спасићу те и против твоје воље, а за овај поступак ће ми захвалити једна трезвенија будућност из које ће ишчилети партијска страст. Стражари! Водите га у мој стан. Одговарате за њега.

Неколико наоружаних стражара отпрате Маркиза.

ЕВА

Брате, буди јак!

Позорница се претвара у Трг Грев у Паризу. Балкон се претвара у трибину с гиљотином, и писаћи сто је гиљотина поред које стоји Луцифер као џелат. Адам као Дантон с ивице трибине говори гомили разгаламљеног народа. Уз јеку бубња појављује се одрпана чета војника и постројава се поред трибине. Сјајан дан.

АДАМ (*наставља*)

Јединство, братство, слобода!

НАРОД

Смрт свакоме ко не прихвата!

АДАМ

И ја то кажем. Две речи ће спасити велику идеју нападнуту са свих страна, за добре људе рецимо прву: «Домовина у опасности» и они ће се тргнути. А другу ћемо грмнути кривцима: «Дрхтите!» – и биће уништени. Краљеви су се дигли на нас, ми смо пред њих бацили главу нашег владара, дигли су се попови, муњу смо им отели из руку и вратили на трон давно прогнани ум. Али ни други говор неће се чути до онај који домовина упућује најбољима. Једанаест армија бори се на границама а наша врла омладина непркидно попуњава места палих јунака. Ко то каже да ће крваво лудило десетковати нацију? Када рудача кључа, шљака отпада и племенитији део остаје чист. Па ако смо и крволочни, чак и ако помисле да смо чудовишта, не мислим на своје име, нека је проклето, само нека домовина буде велика и слободна.

РЕГРУТИ

Дајте нам оружје, оружје и вођу!

АДАМ

Тако је! Ви хоћете само оружје, иако у много чему оскудевате, цепа вам се одећа, босоноги сте, све ћете то бајонетом прибавити, јер ћете победити. Народ је непобедив. Сада је просута

крв једног нашег генерала, он је допустио да буде поражен на челу наших војника.

ГОМИЛА

Издајник!

АДАМ

Тачно. Народ нема другог блага сем крви коју тако расипнички жртвује за домовину. А онај ко располаже светим благом народа и не може да освоји свет, издајник је.

Из реда војника иступа официр.

ОФИЦИР

Мене постави на његово место, грађанине, и спраћу срамоту.

АДАМ

Похвално је, пријатељу, твоје самопоуздање, али јемство за те речи најпре прибави на бојном пољу.

ОФИЦИР

Јемство је у мојој души, а онда, види, имам и ја главу која ваљда више вреди од оне одрубљене.

АДАМ

А ко јемчи да ћеш је донети кад је затражим.

ОФИЦИР

А има ли бољег јемца од мене коме живот не представља ништа?

АДАМ

Омладина тако не мисли.

ОФИЦИР

Грађанине, ја те још једном позивам.

АДАМ

Стрпљења још, циљ неће изостати.

ОФИЦИР

Немаш поверења у мене, видим, па научи, грађанине, да о мени боље судиш. *(Пуца себи у главу.)*

АДАМ

Штега, заслужио је непријатељски куршум. Однесите га, пријатељи. Па, до виђења, до после победе. *(Регрути одступају.)*

О, када бих и ја могао да делим вашу судбину. Али мени је

припала само борба, не слава, не непријатељ од кога је пасти част, већ душманин који из прикрајка мучки вреба смицалицама мене и свету домовину.

ГОМИЛА

Укажи прстом и смрт!

АДАМ

Кога могу да покажем, тај је већ мртав.

ГОМИЛА

А сумњиви? – Ко је сумњив, већ је крив, жигосао га је осећај народа који не греша. – Смрт, смрт аристократији! – Ајдемо у тамнице, народ да пресуди, суд народа је светиња.

Гомила креће ка тамницама.

АДАМ

Није тамо опасност, браве су јаке, мемла ум и тело убија, она је и тако наш савезник, оставите их. Издаја диже главу и церка се, оштри мач у клупама Конвента.

ГОМИЛА

Па на Конвент, није довољно прочешљан. – Касније на Конвент, најпре у тамнице. – Дантоне, прибори дотле имена свих издајника.

Гомила претећи одлази. За то време неколико санкилота довлачи испред трибине младог Маркиза и Еву као његову сестру.

САНКИЛОТ

Ево, опет доводимо двоје аристократа, њихова горда лица и фина бела одећа јасно показују њихову кривицу.

АДАМ

Какав отмен пар. Попните се.

САНКИЛОТ

А ми одосмо за нашим саборцима, чека нас посао, смрт издајницима.

Санкилоти одлазе с осталом гомилом, пар младих аристократа пење се на трибину. Око трибине остаје само неколико стражара.

АДАМ

Не разумем откуд ми симпатија за вас, али ћу вас спасити на сопствену одговорност.

вим другачије! – Прву нисам добио, штитио ју је ореол, од ове друге ме одбија запах паклени.

ЕВА

Шта то причаш за себе?

АДАМ

Рачунам, жено, како немам толико ноћи колико још има издајника у домовини.

ГОМИЛА

На Конвент, само их именуј.

За то време пристижу Робеспјер, Сен Жист и други чланови Конвента и заузимају место на једној импровизованој трибини.

СЕН ЖИСТ

Како да их именује кад је он њихов главни саучесник.

Гомила гунђа.

АДАМ

Усуђујеш се да ме оптужиш, Сен Жисте, зар не знаш како сам јак?

СЕН ЖИСТ

Био си раније у народу. Али је народ мудар, прозрео те је, и одлуку Конвента ће потврдити.

АДАМ

Не признајем нада мном другог судију до народ, а народ је, знам, на мојој страни.

Опет гинђање у гомили.

СЕН ЖИСТ

На твојој страни су противници домовине. Суверени народ ће ти судити, пред њим те оптужујем, издајниче домовине: за кријумчарење државних добара, за симпатију према аристократији, за жудњу да постанеш тиранин.

АДАМ

Сен Жисте, припази, згромићу те. Оптужба ти је лажна.

РОБЕСПЈЕР

Недајте му да говори, знате да има као змија гладак језик. Ухапсите га у име наше слободе.

МАРКИЗ

Сестро, нека те чува Бог. *(Одлази.)*

ЕВА

Ево главе која није гора од Ролана.

АДАМ

Не тако тврду реч с тако нежних усана.

ЕВА

Губилишту нежнија реч не приличи.

АДАМ

Мој свет је ова ужасна трибина. Чим си ступила на њу, с тобом је парче раја слетело на њу и заробило ме у своје светилиште.

ЕВА

Ни животињи одређеној за жртву свештеници се успут не ругају.

АДАМ

Жртва сам, веруј ми, ја. Ако се моја моћ и посматра са завишћу, нема у њој радости, презирући и живот и смрт, гледам свој краљевски трон с којег се сваки дан пада и чекам када ће на мене доћи ред. У крви овој мучи ме усамљеност, и слутња да је лепо волети. О, жено, када би ме само један дан учила небеском знању, сутрадан бих спокојно подметнуо главу под секиру.

ЕВА

Зар у овом ужасу још жудиш да волиш, зар те не ужасава савест?

АДАМ

Савест је преимућство обичног света; кога судбина води, тај нема времена да се осврће на савест. Да ли си чула када за олују која је стала зато што се на њеном путу повила нежна ружа? А онда ко би био довољно одважан да суди обичном човеку? ко види нит која на позорници води Катилину или Брута? Или верује да је онај који је на гласу престао да буде човек и да се преобразио у надземаљско биће које нимало не занимају презрени ситни односи и свакодневне бриге. О, јаој, не веруј – и на

трону куца срце, па и сам Цезар ако је имао драгану, она га је знала као доброг дечка и није ни слутила да се пред њим тресе и подрхвата земља. Па ако је тако, реци, зашто ме не би воле-ла? Зар ти ниси жена а ја мушкарац? Кажу да срце мрзи или воли оно што је донело на овај свет: ја осећам да је ово срце сродно с твојим, па како, жено, ову реч ти да не разумеш?

ЕВА

Ако разумем? Каква корист. Бог те води другачији од онога кога ја у срцу носим. Никада се нећемо разумети.

АДАМ

Остави се тих твојих застарелих идеала, шта жртвујеш прогна-ним боговима? Жени и тако само приличи олтар који је увек млад – а то је срце.

ЕВА

И напуштен олтар може имати свога мученика. О, Дантоне, узвишенија је милост заштитити руину него поздравити тек насталу власт; и та мисија највише жени приличи.

АДАМ

Нико ме још није видео разнеженог и када би протовник или пријатељ видео да онај кога је судбина одредила да као олуја шиба и чисти свет, застаје сада на губилишту ради љубави јед-не девојчице, и суза му гори у оку: прорекао би Дантонов пад, смејао би му се и нико се њега не би плашио. Ипак те прекли-њем за зрачак наде.

ЕВА

Ако с друге стране гроба твој смирени дух одбаци крвави прах доба, можда...

АДАМ

Немој, немој даље, девојко, ја у загробни свет не верујем, без наде се борим са својом судбином.

Гомила се враћа распомамљена с крвавим оружјем носећи на копљима неколико крвавих глава. Неколицина се пење на трибину.

ГОМИЛА

Правда је задовољена. – Какав горди сој.

САНКИЛОТ (*предајући прстен Дантону*)

Ево прстен пред ноге домовине. Хуља ми га тутну у руку када сам му под грло ставио нож. Овај сој мисли да смо ми лопуже. – Па ти си још жива? – следи брата.

Пробурази Еву која пада преко задњег дела трибине.

АДАМ (*покривајући очи*)

Јаој, крај. О, судбино, ко се може с тобом носити?

ГОМИЛА

А сада на Конвент. Грађанине, води нас. – Да ли си сачинио списак издајница?

Гомила се повлачи с трибине. Ева се издваја из мноштва као одрпана, успаљена простакуша, у једној руци јој мач, у другој кркава глава, јури ка Дантону.

ЕВА

Дантоне! погледај завереника. Хтео је да те убије, ја сам убила њега.

АДАМ

Ако би на мом месту био бољи, лоше си учинила; ако не, чин ти је ваљан.

ЕВА

Ваљано сам учинила и тражим награду: проведи са мном једну ноћ, великане наш.

АДАМ

Каква симпатија може букнути у таквим грудима? Какав је не-жан осећај тигрице?

ЕВА

Заиста, грађанине, изгледа да си и ти од плаве аристократске крви, или романтично булазниш у грозници. Ти си мушкарац, ја сам жена, дивљење ме води теби, великане.

АДАМ (*за себе*)

Згрожен сам, одвраћам поглед. Не могу да поднесем ужасну опсену. Каква чудесна сличност! – Онај ко је анђела познавао и видео потом како је пао, он је можда видео нешто слично. Њене црте, стас и говор, све исто, само недостаје ништавна ситница која се ни описати не може, а како је све постало сас-

УЧЕНИК

Учитељу, био си љубазан да ме позовеш обећавајући да ћеш испунити моју жудњу за знањем и допустити ми да завири у ствари дубље него што је за друге целисходно.

АДАМ

Истина је, твоја вредноће је толико велика да имаш право на предност.

УЧЕНИК

Ево ме, душа ми трепери од жудње да завири у радионицу природе. Схватити све и уживати више уз осећање надмоћи над светом материје и духа подједнако.

АДАМ

Много желиш. Ти си мајушан део света а желиш да прозреш величанствену целину? Тражиш да владаш, тражиш уживање и знање. Ако ти терет тај не смрви груди и све то постигнеш, бићеш као Бог. Мање жели, можда ћеш то постићи.

УЧЕНИК

Разјасни ми било коју тајну знања, ја сам само на добитку, јер осећам да ништа не схватам.

АДАМ

У реду, видим да то заслужујеш и увешћу те у најтајанственије светиње, да видиш суштину коју ја сам видим. Али да нас не вреба неупућени слушалац, јер је ова истина ужасна и смртоносна ако се нађе међу данашњим светом. Доћи ће време, о, бар да је већ пристигло, када ће се то говорити на улици, али онда ни народ неће бити малолетан. Дај ми реч да нећеш одати оно што будеш сазнао. Па слушај.

УЧЕНИК

Дрхтим од жудње и страха...

АДАМ

Шта ми оно малочас рече, синко?

УЧЕНИК

Да у суштини ништа не схватам.

АДАМ (*опрезно*)

Па видиш, ни ја – и веруј ми, нити ико други. Филозофија је

ГОМИЛА

Не слушајмо га, доле.

Отколе га и ухвате.

АДАМ

Па нећете ме чути, али ни ја нећу слушати подлу оптужбу. Нећемо се међусобно говорима убедити. Ни чином ме ниси победио, Робеспјере, само си ме предухитрио, и то је све, не кочопери се. Ја сам полажем оружје – доста је било. Ево, ја те овим позивам да ме за три месеца следиш на овом путу. Целате, буди вешт – ти цину рубиш главу.

Полаже главу под гиљотину.

ДЕСЕТА СЦЕНА

Све се поново брзо мења и постаје као што је и било у осмој сцени. Адам опет као Кеплер, с главом повијеном над писаћим столом, Луцифер као Фамулус стоји поред њега и удари га по рамену. Свиће

ЛУЦИФЕР

Овај пут изостаје одрубљивање главе.

АДАМ (*подижући се*)

Ох, где сам, где су моји снови?

ЛУЦИФЕР

Одлетели с мамурлуком, маестро.

АДАМ

У овом грозном добу зар само мамурлук може дати крупне догађаје остарелим грудима? Каква се велика слика отворила пред мојим очима! Слепац је онај ко не схвата искру Бога ако је и била заклоњена крвљу и блатом. Какав огроман грех и врлина беху и обоје тако задивљујући. Јер је сила ударила на њих свој печат. О, што сам се пробудио? Зар да боље схватим тричавост овога доба с његовим греховима скривеним иза насмешеног лица и с његовим уобичајеним лажним врлинама.

ЛУЦИФЕР

Знано ми је такво нерасположење које се јавља сутрадан као мамурлук.

ЕВА (*излазећи из гаја*)

Бежи, одлази – није ме преварила сумња када се усуђујеш да ме наговараш на убиство мужа. Верујеш да сам способна за тако сраман чин, а лажеш да ме сматраш за идеал свога срца.

ДВОРАНИН

Забога, смири се, драга, ако ко примети, избиће скандал.

АДАМ

И оне две жене су биле само сан? Ма шта то причам, једна же-

на у два лика, мењајући бучни удес моје судбине као пена која је час светла, час тамна.

ЕВА

Ах, тако, скандал је теби највећа ствар, баш те брига за грех када је скривен, витеже, што прекор не подносиш! О, јаој, ви се ругате жени све док не одбаци врлину невиности, а потом је с презиром гледате ко подло средство греха сопственог. Бежи, одлази, више да те не видим.

ДВОРАНИН

Опет претеривање. Постаћемо предмет поруге ако овако свечано посматрамо свакодневну ствар. Виђаћемо се и даље уз осмехе и задиркивања, а ни реч више нећемо прословити о овоме што се збило. Збогом, госпо. (*Оде.*)

ЕВА

Бедниче! Ево мене с мојим грехом и сузама. (*Оде.*)

АДАМ

Значи, беше само сан и сад је крај. Али не свему. Идеје су јаче од лоше материје. Материју сила може срушити, идеја ће вечно живети. И видим како се развијају моје свете идеје, увек све прочишћеније и достојанственије, све док полагамо не испуне свет.

ЛУЦИФЕР

Дан напредује, маестро, чека те предавање, млади се већ нестрпљиво окупљају како би уграбили коју реч од твоје мудрости. (*Повуче звоно окачено у торњу.*)

АДАМ

Не подсмевај се, ах, не подсмевај се науци, морам да црвеним ако ме због ње хвале.

ЛУЦИФЕР

Па зар не поучаваш толике изврсне младиће?

АДАМ

Не поучавам их, само их кротим, дословно оним што не разумеју, али ни разума немају да ово или оно ураде. Неразборит зија и верује да овим лепим речима призивамо дух, а све су то само захвати којима се прикривају вештачке опсене.

Брзим кораком пристиже Ученик и пење се на балкон.

ЛУЦИФЕР

С висине је леп ко песма из храма, док се не узнесе у њој се стапа сваки промукли глас, јаук и уздах. Такву је чује и Бог, зато и помишља да је створио добар свет. Али се песма другачије чује доле где дамар срца одјекује.

АДАМ

Подругљиво сумњало једно, па зар овај свет није лепши од свега онога што си до сада претурио преко главе? Оборени су преградни зидови обрасли маховином, нестале су ужасне ограде које је прошлост, ореолом освештана, оставила будућности као проклетство. Пред сваким човеком је подручје слободне утакмице, више робови не граде пирамиде.

ЛУЦИФЕР

Ни у Египту се не би чуло тако далеко стењање робова, а каква су божанска њихова дела без тога! Или зар достојанствено суверени народ не жртвује своје великане и миљенике у Атини пошто је домовина иначе у опасности, ако је посматрамо с толике висине, и не ометају нас женске сузе и други тричави појмови.

АДАМ

Умукни, вечити софисто.

ЛУЦИФЕР

Па ако је и замро јаук, уместо њега све је потиснуто. Где је висина што привлачи? Где дубина што ужасава? Где шаренило нашега живота? Више нема бурног мора са сјајним таласом, него само глатка бара препуна жаба.

АДАМ

Надокнада је осећање благостања.

ЛУЦИФЕР

И ти, ето, судиш с висине о животу који ти се мота око ногу као историја о прошлости. Не чује јауке ни промукле гласове; све што забележи, само је песма прошлости.

АДАМ

Гле, већ и сотона нагиње романтици, или прелазиш у доктринарност, тековина је обоје.

само поезија о ономе о чему још ни појма немамо. И то је учење најбезазленије међу осталима. Јер само у себи тихо ужива у свету сатканом од ужаса. Али има безброј других који важна израза лица цртају по арени, тврдећи за једну линију да је вртлог, за круг да је светилиште, готово да се закикоћеш комедији док не увидиш колико је све то ужасно озбиљан несташлук. Јер док стегнута срца и подрхтавајући свако заобилази цртеж у прабини, понегде чека клопка и онога ко одважно преступи, дограби крваво. Таква је глупост, видиш, непрекидно на нашем путу и немилосрдно брани већ устаљену власт.

УЧЕНИК

Ах, разумем те, и да ли ће тако бити заувек?

АДАМ

Једном ће се свему томе смејати. Државника кога смо великим називали, или правоверника коме смо се дивили, потомство ће сматрати комедијашима ако на њихово место ступи истинска величина, једноставан и природан човек који прескаче само онде где јендек постоји и оставља пут тамо где је отворен простор. И наук који сада у лудило води својом збрканом суштином, тада ће свако схватити иако га нико неће учити.

УЧЕНИК

То је онај разумљиви језик којим су говорили апостоли. Али ако је све друго сама стареж, немој ми узети веру у уметност. А за њено учење ипак треба знати правила.

АДАМ

Најважније савршенство уметности јесте ако се тако сакрије да је не примећујемо.

УЧЕНИК

Па да ли да застанем пред хладном стварношћу? Идеал у наше дело душу уноси.

АДАМ

Истина је, он делу долива дух и с природом чини га равноправним и тако сазрева у остварену суштину, док је без тога тек мртва работа. Не заваравај се да ћеш док идеализујеш, надмашити велику живу природу. Али правила и обрасце остави

на миру. Ко снаге има и у коме настава Бог, он ће беседити, клесати или певати; ако га боли душа, он ће горко јецати, а смешиће се када га успава опојност страсти. И мада крчи нов пут, сигурно стиже до циља. Својим делом ће изградити ново правило, можда као терет, али за крила никада неће та апстракција послужити кржљавом соју.

УЧЕНИК

Ох, па шта да радим, учитељу, реци ми. Толико сам ноћи посветио науци па сам се изједначио с будалама и цео посао пропаде утаман.

АДАМ

Није пропао, јер ти управо то даје право да презреш све мамце науке. Ко још није погледао опасности у очи ако узмакне, кукавица је. Искусан витез храбро избегава насртљивца, нико неће посумњати у његову храброст. Зато дограби пожутеле пергаменте и фолијанте које је попанула плесан и баци их све у ватру. Због њих заборављамо да ходамо на својим ногама и они нас одвикавају да сами мислимо. Они грешке минулих векова преносе у нови свет као предрасуде. У огањ с њима! и напоље у слободу. Зашто би увек учио шта је песма, каква је шума док живот протиче без радости између прашњавих зидова собе. Зар ти живот изгледа предуг па да до гроба проучаваш теорију? Заједно ћемо рећи збогом школи, тебе нека води ружичаста младост ка сунчевим зрацима и песмама што радост доносе; а мене ти води, сумњиви чувару духа, у нови свет који ће се развити ако схвати идеје једног великог човека и омогући да дође до речи скирвена мисао на проклетом праху срушених руина.

ЈЕДАНАЕСТА СЦЕНА

У Лондону. Вашариште између Товера и Темзе. Таласа се шарена гомила и галами. Адам као човек у годинама стоји с Луцифером на једној од кула Товера. Предвечерје.

ХОР *(стапајући се са жагором гомиле и уз пратњу тихе музике)*

Шуми живот морске струје,
У пени је нови свет,
Шта ћеш ако сад потоне,
Плаши ли те хитри крет?
Ил се бојиш да ће лице
Гомила саломити,
Па ће дична та јединка
Милионе побити.
Сад бринеш због поезије,
Због науке сутрадан,
У система тесну меру
Затвараш ти сваки вал.
Шта год радиш, било шта,
Остаје ти само вода,
Шуми море величајно,
Смех његовог ромора.
Нека шуми, живот ће већ
Обуздати сам свој лук.
Ништа неће пропасти,
Све је ново, све је старо.
Слушај његов чарни звук.

АДАМ

То је оно за чим сам увек чезнуо, животни пут је водио кроз недоходнике, а сада је преда мном ту целокупан живот, леп као песма која узноси.

ТРЕЋИ РАДНИК

Шта би тиме добио. Ако га данас обесиш, судбина нам остаје као и пре.

ДРУГИ РАДНИК

Трабуњање, па нека дође газда, нећу му нанети никакво зло, посадићу га поред себе, па да видимо ко је господин и ко уме да лумпује.

КРЧМАР (*Адаму.*)

Господине, чиме да вас послужим?

АДАМ

Ничим.

КРЧМАР

Склањајте се с моје клупе, никоговићи. Мислите да крадем паре, или да су ми деца и жена за просјачки штап.

АДАМ

Како смеш то да кажеш?

ЛУЦИФЕР

Остави тог дрзника.

АДАМ

Хајдемо, што даље да гледамо како се човек претвара у животињу.

ЛУЦИФЕР

То је оно што сам одавно тражио, овде се весели расположено и необуздано. Ова бука и помамна галама, буктање ватре пијанства која на сваком лицу румен истерује, као луда машта над бедом, па зар то није славно?

АДАМ

Мени је одвратно.

За то време стижу до играчица. Долазе два просјака препирући се.

ПРВИ ПРОСЈАК

Ово место припада мени, имам дозволу.

ДРУГИ ПРОСЈАК

Смилуј ми се, иначе ћу умрети, две седмице је како нисам могао да радим.

ЛУЦИФЕР (*показујући Товер*)

Није чудо што сабласно стојимо између старих времена и новог света.

АДАМ

Не треба мени то труло становиште, одважно ћу се спустити у нови свет, и не плашим се да нећу поново наћи поезију и велике идеје међу тим таласима. Можда се више неће оглашавати у древној титанској борби која потреса небеса, али ћу у свом скромном кругу остваривати очаравајући и благословени свет.

ЛУЦИФЕР

Узалудно би било и да бринеш о томе. Док постоји материја, све дотле ће постојати и моја моћ као негација у борби са светом. И док постоји људских срца, док ум мисли, и постојећи поредак прописује препреку жељама, поезија и велике идеје такође ће у свету духа живети као негација. Али реци, у какав лик да се преобразимо пре него што се спустимо у бучну гомилу, јер овакви можемо остати само овде где нас опкољава илузија прошлости.

АДАМ

Било какав. Изузетног више нема, хвала судбини. Како бисмо сазнали шта он осећа, морамо се спустити у гомилу народа.

Спуштају се у унутрашњост куле и убрзо се појављују на излазу обучени као радници и помешају се у мноштво људи. Луткар испред шатре с мајмуном на ланцу у црвеном капуту.

ЛУТКАР

Овамо, овамо, драга господо, представа тек што није почела. Веома забавна комедија. Видећете змију како заводи прву жену која је била радознала, а она већ онда доводи у шкрипац свога мужа. Видећете окретног мајмуна који достојанствено изиграва човека, видећете медведа као учитеља играња. Овамо, овамо, драга господо!

Гужва испред шатре.

ЛУЦИФЕР

Ах, Адаме, овде нас помињу, ипак је лепа ствар ако некоме припадне улога која забавља веселу омладину и после шест хиљада година.

АДАМ

Неслана шала. Идемо.

ЛУЦИФЕР

Неслана шала? Погледај како се забављају ови румени дечаци који су још малочас дремкали у клупама слушајући Непота. И ко да ми каже ко је у праву, да ли они који ступају у живот са самосвешћу пробуђене снаге, или они који излазе из њега већ трула мозга? Да ли се теби више допада један Шекспир него њима наказна збрка?

АДАМ

Наказно баш не подносим.

ЛУЦИФЕР

Још си везан за грчки свет. Видиш, ја сам син, или отац, како ти се више допада – јер за дух то и није велика разлика – новог смера, романтике, и баш уживам у наказном. На лицу човека једна црта мајмуна; после величанственог потеза шака блата; ишчашено осећање, уљудна одећа; чедна тирада од блуднице; кађење јаднима и тричавима; проклињање начела љубави неког иживелог: заборављају да моје изгубљено царство у новом облику поново оживи.

ЛУТКАР (*ударивши Адама по рамену*)

Што си заузео ово добро место, птичице, бесплатно се забавља само онај коме је досадио живот па се обеси.

Адам и Луцифер се помере у страну. Девојчица продаје љубичице.

ДЕВОЈЧИЦА

Љубичице, први весници пролеће. Купите! Малени цвет је хлеб за сироче, леп украс и за сиромаша.

ЈЕДНА МАЈКА (*купујући љубичице*)

Дај ми, за умрло дете.

ЈЕДНА ДЕВОЈКА (*такође купује*)

Најбољи украс за моју тамну косу.

ДЕВОЈЧИЦА

Љубичице! Купите, господо! (*Одлази.*)

ПРОДАВАЦ НАКИТА (*у својој шатри*)

Тај коров нам увек конкурише, не можемо га избацити из мо-

де. Мада на лепи врат долази само скуп бисер за који је већ и онај који га вади из морских дубина морао с очајном одважношћу да се суочи с неситим алама.

Заједно долазе две младе грађанке.

ПРВА ГРАЂАНКА

Колико лепих тканина, колико скупог накита!

ДРУГА ГРАЂАНКА

Кад би се нашао неко да нам купи неку успомену.

ПРВА ГРАЂАНКА

Данашњи мушкарци чине то само са задњим намерама.

ДРУГА ГРАЂАНКА

Чак ни таквих нема, немају уопште укуса, искварили их лаке женске и кавијар.

ПРВА ГРАЂАНКА

Понели се па и не маре за нас.

ДРУГА ГРАЂАНКА

Или су чедни па су бојажљиви. (*Одлазе.*)

Под крошњом дрвета се точи вино, око стола банче радници. У позадини музика и плес. Војници, грађани и свакојаки свет забавља се и зајва.

КРЧМАР (*међу својим гостима*)

Господо, весело, јучерашњи дан је минуо, сутра никада неће стићи, Бог брине о птицама небеским, а све је таштина, каже Библија.

ЛУЦИФЕР

Допада ми се ова филозофија. Седнимо овде на клупу у хлад и погледајмо како се забавља уз кисело вино и лошу музику.

ПРВИ РАДНИК (*за столом*)

Машине су ђавољи производ: отимају нам хлеб.

ДРУГИ РАДНИК

Само пића нека буде, заборавићемо све.

ПРВИ РАДНИК

Газда је ђаво, пије нам крв. Само да наиђе! па да га пошаљем у пакао. Требало би их казнити примерније него прошли пут.

АДАМ

Да ли би незрели младић могао што моје мужевно срце узлудно жели... Како самоуверено разговара с њом, како се смеши... Док му маше... о, какав бол, какав бол!... Морам да је ословим... *(Прилази Еви.)*

МАЈКА

Артурови родитељи су богати, истина, али не знам како гледају на његов однос с тобом. Зато немој сасвим избегавати његовог супарника који те је и данас изненадио овим букетом.

АДАМ

Допустите ми, моје даме, да вас отпратим како не бисте имали непријатности од наметљиваца.

ЕВА

Какав безобразлук!

МАЈКА

Уклони се, наметљивче! Можда мислите да је ова девојка таква да јој се свако сме удварати?

АДАМ

А шта друго може? Често сам овако сањао мој најлепши идеал савршене даме.

МАЈКА

Сањајте што год вас воља; али онај коме се буду пружиле чари ове девојке, не може бити такав никоговић.

Адам остаје збуњен, Циганка прилази Еви.

ЦИГАНКА

Ах, мила госпо, дивото света, покажите ми белу руку како бих вам казала како ће хиљаду милости судбине изаткати ваш срећни живот. *(Гледајући у длан.)* Чека вас леп младожења – ах, веома је близу –, лепа деца, здравље и богатство. *(Добија новац.)*

ЛУЦИФЕР *(показује на Адама)*

Сестро! кажи нешто и о судбини мога другара.

ЦИГАНКА

Не видим јасно, глад или коноп.

АДАМ *(Еви)*

Не одбијајте ме, ах, осећам да је то срце за мене створено.

116

ПРВИ ПРОСЈАК

Према томе ти и ниси прави просјак, никоговићу, зваћу полицију. *(Други просјак се отетур. Први просјак заузме своје место.)* Тако вам пет рана Христових, уделите паћенику, драга господо.

Војник отима играчицу калфи.

ВОЈНИК

Макни се, сељачино, ил мислиш да си и ти нешто.

КАЛФА

Осетићеш ако не верујеш.

ДРУГИ КАЛФА

Остави га. Не качи се: припадају му и моћ и слава.

ПРВИ КАЛФА

Па што нас поврх свега још и понижава када нам и онако сиса крв као пијавица.

ЛАКА ЖЕНСКА *(невајући)*

Отета змају давно још
некад златна јабука –
јабука данаске за грош,
змајева ни од лека:
глуп је ко је гледа баш,
треба да је покусаш.

Привија се уз једног младића.

ЛУЦИФЕР *(задубљен у посматрање оних који се забављају)*

Видиш, ово кокетирање ми се допада, богат показује колико блага има. У окованом ковчегу на којем шкртац седи, може бити и песак и чисто злато. Како је љубоморан тај мамлаз! Чува сваки поглед своје девојке, цени вредност сваког трена, мада добро зна да ће она другом пасти у загрљај.

АДАМ *(једном свирачу)*

Човече, зашто тако поступаш с уметношћу! Да ли се теби допада то што свираш?

МУЗИЧАР

Откуда да ми се допада! Чак ми је бескрајно мука што ово свирам из дана у дан, и да гледам како ови подврискују и забав-

113

љају се. Овај распомамљени звук ме и у сну мучи. Али шта ћу, треба живети, друго не знам радити.

ЛУЦИФЕР (*још увек задубљен*)

Ах, ко и да петпостави овакву брижну филозофију код овакве површине омладине. Ова девојка зна да ово није њен последњи тренутак уживања у животу, и док грли, њене очи већ трагају за новим односом. Ах, драга децо, какву радост налазим у вама што радите за мене тако смешећи се! Мој благослов нека буде порок и јад.

ДРУГИ КАЛФА (*нева*)

Ко после тешког рада
чиста срца запева
мома и вино страда –
ђаволу се подсмева.

Чује се неколико последњих акорда из храма, Ева као грађанка с букетом у руци долази из цркве заједно с мајком.

ПРВИ ТРГОВАЦ

Овамо, лепа госпођице! Нико од мене није јефтинији.

ДРУГИ ТРГОВАЦ

Не верујте му, закида на мери и роба му је застарела. Овамо, лепа госпођице!

АДАМ

Ах, Луцифере! Задржаваш ме на тричавом месту док моје оваплоћено спасење неопажено лебди даље од мене.

ЛУЦИФЕР

Па то баш и није нешто ново.

АДАМ

Долази из храма, ох, каква лепотица!

ЛУЦИФЕР

Била је да види и да буде виђена.

АДАМ

Тај подсмех је леден, не догичи је. На уснама јој још лебди по-
божност.

ЛУЦИФЕР

Видим да ћеш бити покајник, чак пијетиста.

АДАМ

Лоша шала, јер моје груди, ма колико да су ледене, заболеле су ме; али желим из њених груди непристрасност, ту свету поезију, музику минулих времена, нетакнути машак с цвета.

ЛУЦИФЕР

Али које, покажи, које парче неба – јер не можеш ни од ђавола очекивати да увек погоди твој укус, довољно је ако ти то парче неба преда.

АДАМ

Може ли бити други ко сем ова дама?

ЛУЦИФЕР

То каже и детлић када црва улови, љубоморно се осврне и верује да је то најбољи залог на свету док га голуб с презрењем посматра. И човек своје спасење увек проналази сам – често управо тамо где је неко други пакао створио.

АДАМ

Какво достојанство, каква девојачка врлина; просто не смем да јој приђем.

ЛУЦИФЕР

Одважно само, ниси први пут пред женом, па када је добро одмеримо, и она ће бити напродај.

АДАМ

Умукни!

ЛУЦИФЕР

Можда је скупља од других.

*За то време један младић смерно приступа Еви и пружа јој лици-
цитарско срце.*

МЛАДИЋ

Госпођице, молим вас примите из мојих руку овај дар.

ЕВА

Артуре, ви сте добри, сећате ме се?

МАЈКА

Одавно вас нисмо видели, зашто нас не посетите?

Тихо разговарају, Адам узбуђен посматра док се младић удаљава.

РАЗМЕТЉИВАЦ

Склањајте се с пута! Захтевам поштовање, коса ми је оседала од науке, док сам с неуморном прилежношћу откопавао тајно благо природе.

АДАМ

Каква је ово чудна замлата, Луцифере?

ЛУЦИФЕР

Наука је разметљива како би преживела, исто као и онда када си се ти њоме бавио, само што сада треба више буке него некада.

АДАМ

У тој мери никада то нисам чинио, срам га било.

ЛУЦИФЕР

Он ту ништа не може. По природи је плашљив и жели да избегне да му на надгробном белегу не буде исписано: *Ex gratia speciali mortuus in hospitali*. За друге је жртвовао и дане и ноћи, сада је доспео да просјачког штапа.

РАЗМЕТЉИВАЦ

Мучио сам се за људско добро и ево славног резултата: у овој посудници је еликсир живота, подмлађује болесне и старе. Еликсир овај употребљавали су велики фараони, био је тајанствени напиток Танкреда, као средство за улепшавање користила га је лепа Јелена, резултат је Кеплерове астрологије.

АДАМ

Чујеш ли шта продаје? Док ми у будућности тражимо светлост, он у прошлости.

ЛУЦИФЕР

Садашњост се никада не поштује. Као ни величина човека у спаваћој соби. После десет година брака већ знамо колико жена има младежа.

РАЗМЕТЉИВАЦ

Купите, нећете се покајати ако купите, ово је ретка прилика.

ИЗ ГОМИЛЕ

Дај. – Свака ми ваља. – Ах, каква срећа. – Скупа трговина.

ЕВА

Мајко, не дај ме...

МАЈКА

Зваћу полицију ако не одступите.

ЕВА

Не дирај га – можда ће се опаметити, а заправо није учинио ништа лоше.

Удаље се.

АДАМ

О, света поезија, да ли си већ сасвим нестала из овог прозног света?

ЛУЦИФЕР

Ма није! Лицитарско срце, букет, плес, зелени гај, шта је друго било? Само не буди толико пробирљив, има доста ствари о којима можеш да машташ.

АДАМ

Шта то све вреди када влада жеља за добитком и користи, нигде несебичне узвишености.

ЛУЦИФЕР

Нађе се у клупама међу ђацима, тамо где живот није постао економија. Ево неколико таквих другара.

Долази у шетњи неколико ђака.

ПРВИ ЂАК

Весело, момци, плесан је иза нас, данас ћемо уживати у нечем ваљаном.

ДРУГИ ЂАК

У природу, мрзим град, уштогљени ред, тај њифтински свет.

ТРЕЋИ ЂАК

Да се с неким сукобимо, то је узбудљива и мушка забава.

ПРВИ ЂАК

Да отмемо најамницима девојке, одмах ће бити кавге; па ћемо похитати с њима у природу, имамо новаца за неколико кригли пива и за музику, а можда ћемо постати кнежеви зајапурени с успоменом евентуалне победе.

ЧЕТВРТИ ЂАК

Славно, славно је једити филистре.

ПРВИ БАК

Притегнимо чвршће везе другарске, забављајмо се како нам одговара док једном одушевљено за домовину не заузмемо племенитије разбојиште.

Заћуте.

АДАМ

Пријатан приказ у овом приземном свету, наслућујем у њему клицу лепших времена.

ЛУЦИФЕР

Видећеш у шта ће се клица развити када отресе прашину учионица. Ова два фабриканта који нам се приближавају у младости су били као ови дечаци.

Два фабриканта се приближавају разговарајући.

ПРВИ ФАБРИКАНТ

Узалуд, конкуренцију не могу да издржим, сви траже што јефтиније, морам да снижавам квалитет моје робе.

ДРУГИ ФАБРИКАНТ

Треба снизити плате.

ПРВИ ФАБРИКАНТ

Не може се, и сада се буне, пси једни, да не могу да живе, а можда су помало и у праву, али што се жене, што рађају много деце.

ДРУГИ ФАБРИКАНТ

Треба их јаче упрегнути, нека у нашим фабрикама раде до пола ноћи, за одмор им је довољна друга половина, ни онако нема сврхе да сањају. *(Промину.)*

АДАМ

Нека иду. Што је требало и да их видим. Реци, где нестале она девојка? Луцифере, сада покажи своју моћ, помози да ме услиши.

ЛУЦИФЕР

Ни Луцифер не траћи своју моћ на такву ништавност.

АДАМ

Што је за тебе ништа, за мене је цео свет.

ЛУЦИФЕР

Па нека ти буде. Само покушај да обуздаш своја осећања, не плаши се лагарија, одговарај на оно што те питам, и пашће ти у загрљај. *(Гласно како би чула Циганка која иза њих прислушкује.)* Сада већ видите, милорд, како је непријатно помешати се с народом и бити под маском, свуда наилазимо на нове непријатности. Када би народ слутио да ће се четири наша брода из Индије још данас укотвити у луци, другачије би нас примио.

АДАМ

Вероватно.

ЦИГАНКА *(устрану)*

Ово откриће лепу суму обећава. *(Адаму.)* Само тренутак. молим вас, ви се скривате, ја ћу вас казнити прорицањем, преда мном нема тајни, јер ја сам одавно друга сатане.

ЛУЦИФЕР *(устрану)*

Баш би ми то требало, вештице матора.

ЦИГАНКА

Ваши бродови ће данас пристићи, али још лепше је да једна лепотица уздише за вама.

АДАМ

Како ћу је добити?

ЦИГАНКА

Та већ је ваша.

АДАМ

Одбила ме.

ЦИГАНКА

Па баш зато ће бити ваша, видећете, ускоро ће овде бити, сестите се онда врачариних речи. *(Оде.)*

АДАМ

Луцифере, ова бабускера ће те надмудрити.

ЛУЦИФЕР

Не поричем њене сјајне заслуге, сада она замењује ђавола.

Појављује се Разметљивац на таљигама, опкољен гомилом људи и застаје на сред позорнице.

ЛОВЕЛ

Друштво, да. Узми моје благо, само да не чујем говор ране.
(*Одлази.*)

ЕВА

Хајдемо, неће бити места.

АДАМ

Благосиљам те, судбино, што нисам постао судија. Лако је на отоману писати закон, лако је површном судити, а како је тешко ко срце испитује поштујући сваки набор.

ЛУЦИФЕР

При таквим начелима парница никада не би била завршена. Нико не чини зло зато што је зло, и ђаво цитира правне основе и свако мисли да је он у праву. Зналац закона расеца замршени чвор чије нити ни хиљаду филантропа не би размрсило.

За то време пристижу до Товера у чијој ниши је икона.

ЕВА

Станимо, пријатељу, икони да приложим букет.

ЛУЦИФЕР (*шапато*)

Не дај – јер смо пропали.

АДАМ

Невино дете – ја те не спречавам.

ЕВА

Ко дете сам навикла да се сетим иконе и када год прођем овуда да застанем, и сада ће ми баш пријати. Брзо ћу, па ћемо надокнадити пропуштено. (*Букет задене за икону, али цвеће одмах увене, а накит с врата и руку претвара се у гуштере који стругну.*) Боже, шта је ово?

ЛУЦИФЕР

Узалуд сам те опоменуо.

ЕВА

Упомоћ!

АДАМ

Смири се, драга, свет ће приметити – хиљаду пута богатији накит ћу ти ставити око врата.

ЛУЦИФЕР

Ето, видиш, нико не верује, па ипак народ све разграби.
Враћа се Ева с Мајком, Циганка их прати уз шапат.

ЕВА

Узалуд, знамо га.

ЦИГАНКА

Дабогда скапала ако није истина. Господин је тако заљубљен у вас, још ће вас данас узети за метресу. Становаћете као кнегиња, возићете се у позориште у четворопрегу.

МАЈКА

Ако боље погледамо, сто пута је сврсисходније него забрађена да венеш у прљавој и смрадној радионици обућара.

ЦИГАНКА

Погледајте, стоји и чека вас.

ЕВА

Није лепо што ме још није приметио. Руке су му fine, држање господско.

МАЈКА

Ја немам ништа ни против његовог пратиоца, мада му је нос мало кукаст, ноге криве, али је честит, времешан мушкарац. Одох ја, кћери, најбољи је поступак ако вас мало оставим саме.

ЦИГАНКА (*Адаму*)

Ево лепотице која чезне за вама.

АДАМ

Легим. Каква сласт!

ЦИГАНКА

Не треба заборавити ни посредницу.

ЛУЦИФЕР (*даје јој новац*)

Новац од мог другара, од мене стисак руке.

ЦИГАНКА (*врисне*)

Ух! каква чврста рука! (*Оде.*)

ЛУЦИФЕР

Осетила би сласт ако би била оно што изиграваш, бабускеро магора!

ЕВА (*Адаму*)

Могли бисте ми нешто купити, ово средство за улешавање...

АДАМ

Чар женствености твога лица средство је лепоте које нема премца.

Разметљивац се за то време повукао.

ЕВА

Ах, ви сте веома љубазни.

АДАМ

Немој ме постидети: на твој лепој врат обесићу ниске бисера, не да бих те украсио, него што тај накит не може блистати на достојанственијем месту.

ЕВА

Тамо ниже видела сам много продаваца накита, али није накит за овакву сиромашну девојку.

АДАМ

Па да погледамо.

ЛУЦИФЕР

Сувишно. Случајно имам изврстан накит.

Предаје накит који Ева с великом радошћу прегледа и проба.

ЕВА

Како је леп, диван, сви ће ми завидети.

АДАМ

Али ово срце – више да га не видим.

ЕВА

Могу да га бацим ако вам се не допада. *(Баци га.)*

ЛУЦИФЕР

Умесно, а ја ћу га згазити. *(Гази га.)*

ЕВА

Шта је то: чујем врисак, или ми се причуло?

За то време преко позорнице на таљигама довозе Осуђеника, гомила за њим.

ИЗ ГОМИЛЕ

Пожуримо. – Рекао сам ти да је кукавица. – Још и сада пркоси. – Напред, за њим!

АДАМ

Каква је то бука, каква гужва?

ЕВА

Вешање. Баш је добро што смо овде. Хајдемо и ми, биће узбудљив призор, и лепа прилика да блистам у накиту.

АДАМ

Шта је скривио несрећник?

ЕВА

Не знам.

ЛУЦИФЕР

Свеједно, али ћу вам рећи: дуго је радио у Ловеловој фабрици, али оловни отров је удисао стално и више седмица је морао да проведе у болници. Оскудица је закуцала на врата његове жене, Ловелов син је био млад и доброћудан, сусрели су се и све заборавили.

ПРВИ РАДНИК

Весело другар! пашћеш као мартир, остаће ти име славно.

ЛУЦИФЕР

Он је оздравио и није нашао жену. Његово место заузето, посао је узалуд тражио, побунио се, усудио се да прети, Ловелов син је одговорио шамарима, њему се нашао у руци нож – сада га воде – стари Ловел је полудео.

Код последњих речи улази полудели Ловел.

ЛОВЕЛ

Лажеш, ја нисам луд, зар не разумем шта ми говори рана мога сина? Узми моје благо и склони га да не знам. Боље да полудим.

ТРЕЋИ РАДНИК

Не бој се, доћи ће освета.

ПРВИ РАДНИК

Горе главу, њих нека је срам.

Осуђеник пролази.

АДАМ

Ужасни призоре, што ме прогониш? Ко ће рећи ко је грешнији овде, или можда само друштво...? Где је труло – злочин богато буја.

ДВАНАЕСТА СЦЕНА

Двориште огромног фаланстера изграђеног у облику латиничког У. Приземље два крила чини отворену дворану са стубовима. У хали с десне стране између точкова парних машина у покету послују радници. С леве стране у музеју најразноврснијих природнонаучних предмета, механичких справа, астрономских, хемијских направа ради један научник. Сви припадају фаланстеру – једнако су одевени. Адам и Луцифер израњају из земље на сред дворишта. Дан.

АДАМ

Каква је ово земља, какав народ, где смо приспели?

ЛУЦИФЕР

Нема више тих старих појмова. Зар није био премален појам домовина? Он је рођен из предрасуде, штитила га је ускогрудост, надметање. Сада је цела земља пространа домовина, сваки човек тежи ка општем циљу, а над мирним процесом лепог поретка налази се стража науке.

АДАМ

Остварио се дакле сан моје душе, све је ваљано, баш као што сам желео. Само ми је једног жао: појам домовине могао је остати и у новом поретку. Човекова душа жели границе, плаши се бескраја, губи дубину ако се распростре; човек се држи прошлости и будућности; бојим се да се неће одушевити великим светом, као што се одушевљавао гробовима предака. Онај ко пролива крв за своју породицу, за пријатеље може имати само сузе.

ЛУЦИФЕР

Свој идеал, видим, одбацујеш и пре него што је могао да се отелотвори.

ЕВА

Склањај се! упомоћ, милост! Опсенари с грозном вештицом часну жену срамоте.

Народ почиње да се окупља. Циганка долази водећи полицајце.

ЦИГАНКА

Дали су ми фалсификован новац, мора да су негде овде, на длану ми се у живу истопио.

ЛУЦИФЕР

Можда је грешка била у твојој руци, не у новцу. Адаме, хајдемо, овде није забавно.

Нестају у Товеу и док се доле повећава окупљање и збрка, опет се појављују на врху куле.

АДАМ

Опет сам се разочарао, мислио сам да је довољно срушити сабласти прошлости и снагама омогућити слободну утакмицу. Уклонио сам из машине главни завртањ који је одржава, пијетет, а заборавио сам да га заменим другим, јачим. Какво је то надметање када један са сабљом стаје наспрам голоруког; каква је то независност где стотина гладује ако не погне главу у јарам једнога. То је борба паса око једне кости. Ја уместо тога тражим друштво које штити, не кажњава, подстиче, не застрашује, заједничким снагама сарађује, што наука и сама за себе замишља, и над чијим поретком разум бди. И доћи ће то, осећам, знам, води ме, Луцифере, у тај свет.

ЛУЦИФЕР

Ташти човече, а зашто твој ограничени вид види доле само задихану гомилу, и већ видиш да нема сарадње, нема система у поретку живота? Погледај за трен духовним очима и види дело које остварују, само за нас, а не за ситна зрнца.

Смркне се. Цео трг се претвара у гомилу која на средини сцене копа разјапљени гроб, игра око њега на једни за другима сви ускачу у њега, делом немо, делом како су једни за другима говорили.

ХОР

Само напред, јечи ашов,
Данас треба докончати,

Мада ни после миленија
Дело неће готово бити.
Исто је гроб и колевка,
Једно доврши, друго не,
Сити и гладни довека,
Данас падне, сутра устане!
Огласи се посмртно звоно.
Вечерње звоно се гласи,
Готово је, на починак,
кога јутро пробуди,
опет дело започиње.

ЛУТКАР

Ја сам играо комедије дуге,
Забављао сам не себе, већ друге.

КРЧМАР

Сви су пили вина,
Добру ноћ свима!

ДЕВОЈЧИЦА

Све су љубичице распродате,
Друге ће на гробу нићи за те.

ЦИГАНКА

Будућност би да види свако:
Очи пред њом затвара свакако.

ЛОВЕЛ

Срећу ми не пружи блага хир:
Сада налазим бесплатан мир.

РАДНИК

Субота мину, сада је вече,
Одмор коначно нека потече.

ЂАК

Сањао сам лепо сан,
Дођите снови, настављам.

ВОЈНИК

Мислио сам да сам права делија,
Зар ћу у овој рупи скончати и ја?

ЛАКА ЖЕНСКА

Неста пијанства, остају невоље,
Овде је хладно: је ли доле боље?

ОСУЂЕНИК

Над јадним прахом оков нек остане,
Иза прага овог слутим друге законе.

РАЗМЕТЉИВАЦ

Једни друге смо обмањивали како знамо:
Пред стварношћу сви смо забринути само.

ЕВА

Разјапљена дубино, подно ногу!
Неће ме твој мрак уплашити:
Прашина упада, ове земље дете,
Са славом ћу те преступити.
Љубав, поезија и младост
Крче пут у мој дом довека;
Осмехом ћу донети радост
Ко зрак сунца на лице човека.

Вео и плашт баца у гроб, уздиже се у слави.

ЛУЦИФЕР

Препознајеш ли је, Адаме?

АДАМ

Ах, Ева, Ева!

АДАМ

Лав, ево тигра, ево брзе срне, које још животиње живе на свету?

НАУЧНИК

Какво питање, па зар код вас није овако? Живе оне које су корисне и оне које до сада наука није могла да надомести: свиња и овца, али ни изблиза с недостацима које им је дала нестручна природа: једно је маса живе масти а друго маса мяса и вуне и све, као и реторта, служи нашим циљевима. Изгледа да све то знаш па да видимо нешто друго. Ево минерала. Погледајте овај комад угља: постоје цела брда угља, људи су га готовог вадили, а сада га из ваздуха цеди наука уз велики труд. Ова руда се звала гвожђе и док га је било није требало трагати за алуминијумом. Ово парченце је злато, јако чувено и јако бескорисно. Јер док је човек у свом слепом уверењу обожавао бића виша од себе, чак сматрао да су она изван судбине: веровао је да је такво и злато, жртвовао је на олтарима благостања и права све што је било свето како би прибавио једно његово чаробно парче које је могао заменити за било шта – чудан факат, чак и за хлеб.

АДАМ

Покажи нешто друго, и за то знам.

НАУЧНИК

Одиста си велики научник, странче. Погледајмо онда древну флору. Ево последње руже која је цветала на свету. Бескористан цвет са својих сто хиљада сродника, заузимала је најплоднији простор и отимала га тако богатом класју; омиљен начин игре велике деце. Очито чудна појава, шта се добијало негда овим играма, цвет је стварао и сам дух: илузорне слике поезије и вере, и уљуљкана на рукама варљивих снова харчила се најбоља снага и смисао живота је остајао на ледини. Овде чувамо као реткост два таква дела. Прво је еп; творца његов, из доба када се још с грешном самоувереношћу желела прибавити важност јединки, звао се Хомер. Описао је фантастичан свет и назвао га Хадом. Одавно смо оповргли сваки његов стих. Дру-

АДАМ

Нипошто, само ме интересује: која је то идеја која уједно стапа велики свет, које одушевљење, ту свету, вечну ватру срца човековог, коју је до сада потпиривало на стотине тричарија и експлоатисало у маштовитој борби, шта ће повести коначно ка племенитијем циљу. Али реци, ипак где смо, какво је ово место? Потом ме води да ми душа ужива у срећи коју је човек добио као заслужен дар после толико битака.

ЛУЦИФЕР

Међу многим сличнима ово је један фаланстер, станиште нових идеја човекових.

АДАМ

Онда хајдемо.

ЛУЦИФЕР

Чекај, не хитај. Најпре да скинемо ову стару кожу. Ако приспемо као Адам и Луцифер, не би нам веровали ови научници, настрадали бисмо, или бисмо доспели у реторту.

АДАМ

Шта то опет трабуњаш.

ЛУЦИФЕР

Тако је то у свету духа.

АДАМ

Па чини како хоћеш, али брже.

Луцифер обојицу преображава у особе сличне фаланстерцима.

ЛУЦИФЕР

Узми цубе, склони чуперке косе – спремни смо.

АДАМ

Ословимо научника.

ЛУЦИФЕР

Поздрављамо те, научниче!

НАУЧНИК

Не ометај ме у раду на великом делу, немам времена за ћертање.

ЛУЦИФЕР

Жао ми је. Ми смо научни кандидати из хиљадитог фаланстера, и на делеки пут смо потегли због твог славног имена.

НАУЧНИК

Похвалан труд, могло би се рећи. Па сад моје дело може и попричекати, само да се температура у реторти не смањи, а материја ће се покорити мојој вољи.

ЛУЦИФЕР

Ах, нисам разочаран, и у теби који си процедио природу и човека, још је остало последњег талоба, велика таштина.

НАУЧНИК

Сада имамо времена. А којој струци припадате?

АДАМ

Ми жудњу за науком не везујемо за струку, желимо да имамо преглед свега.

НАУЧНИК

Неисправно. У малом се крије велико, тако је много предмета, а наш живот је кратак.

АДАМ

Тачно. Знаш да су потребни и они који носе песак, или клешу камен: без тога нема грађевине. Али они само у тами лутају и немају ни појма шта раде. Само архитекта види целину, па иако не уме да исклеше ни један камен, он ствара дело попут Бога. Такав неимар је и у великом знању.

ЛУЦИФЕР

И зато дођосмо код тебе, о, велики човече.

НАУЧНИК

Добро сте поступили, уверавам те. Богате гране науке представљају мноштво посебних нити једног организма и тек скупа очаравају.

ЛУЦИФЕР

Попут лепе госпе.

НАУЧНИК

Али поред свега хемија само...

ЛУЦИФЕР

То је средиште где настава живот.

НАУЧНИК

Погодио си.

ЛУЦИФЕР

То је пре мене за математику рекао један математичар.

НАУЧНИК

Свако из таштине себе сматра средиштем у свом видокругу.

ЛУЦИФЕР

Ти си добро одабрао хемију за свој омиљени предмет.

НАУЧНИК

Што се тога тиче миран сам. Али погледајмо музеј. Нема му премца на целом данашњем свету, изумрли прави примерци праживотиња, сви добро препарирани. На хиљаде их је живело међу нашим прецима док су били варвари, делећи с њима владавину над светом. Остало је о њима много чудних прича, на пример да су имали парну локомотиву.

АДАМ

Па то је коњ, али кржљава соја, другачији је некад био Алборак.

НАУЧНИК

А о овоме се пева да га је човек држао ко пријатеља, бадава, није радио и могао је да схвати, верно пазећи, човекове бриге. Шта више, кажу, могао је присвојити и његов грех, појам власништва и као чувар жртвовао је за њега свој живот. Говорим вам онако како је записано, не као да безусловно верујем у то; у прошлости је било много лудила, много измишљенога од чега је нама само прича остала.

АДАМ

Па то је пас. Све је тако као што о њему говориш.

ЛУЦИФЕР

Припази, Адаме, одаћеш се.

НАУЧНИК

Ово је био роб сиромаша.

АДАМ

Као сиромаш во богатих.

НАУЧНИК

Ово је краљ пустиње.

АДАМ

Увек си само схватао леш, кљаста наука следи само постојеће младо искуство, као што је плаћени песник краља готов да прослави велика дела, али нема способност да прорекне будућност.

НАУЧНИК

Што се подсмевате, зар не видите да је само искра потребна и живот ће букнути?

АДАМ

А одкуда ћеш узети ту искру?

НАУЧНИК

Само је преостао један корак.

АДАМ

Али ко не начини тај корак: ништа учинио није, ништа не зна. Сви остали су били напољу у предворју, тај један једини води у најсветије. О, да ли ће га једном неко учинити?

За то време изнад реторте почиње да се згушњава дим и да грми.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Никада. Ова ми је реторта веома тесна и веома пространа. Та ти ме познајеш, Адаме, зар не? Ови и не слуте.

АДАМ

Да ли си чуо речи духа. Ох, погледај горди, слаби човече, како ћеш изаћи на крај с оним што овде лебди.

НАУЧНИК

Налет лудила. Ах, бринем за тебе. *(Реторта прасне, дух несмаје.)* Реторта је пукла, поново морам да започнем велико дело. Када се већ циљ најавио, обори ме мали бусен, сулуди слепи случај.

ЛУЦИФЕР

Некада се то звало судбина. И сломљен бити од ње било је мање срамно него сада попустити сулудом слепом случају. *(Звонно.)* Шта то значи?

НАУЧНИК

Рад је завршен, час шетње, стижу из фабрика, с њива, сада ће

го је Тацитово дело Агрикола, смешна па ипак тужна слика појмова из варварског света.

АДАМ

Па ипак је преостало тих неколико листова из великих дана попут опоруге и кржљаво време потомака ипак их не може спалити подстичући на подухват обарања вашег извештаченог света?

НАУЧНИК

Умесна примедба, ми смо прозрели скривени отров и велику опасност, зато нико та дела не сме читати пре него буде имао шездесет година и док се не посвети науци.

АДАМ

А вилинске песме дадиље зар не уносе слутње у нежна срца дечија?

НАУЧНИК

Тачно, и зато наше дадиље причају нашој деци о једначинама и геометрији.

АДАМ *(устрану)*

Ах, злочинци, зар вас није страх што крадете срце најлепшем добу!

НАУЧНИК

Хајдемо даље. Ова оруђа и справе имају чудне облике, ово је топ; на њему загонетан натпис: *Ultima ratio regum*. Како је коришћен, ко зна? Ево мача, искључиво је коришћен за убијање људи и није био злочинац ко је њиме убијао. Ова слика је рађена руком, требало је за то можда пола живота, а предмет јој је ћакнута прича. Уместо нас данас сунце обавља тај посао и док је сликар вараво идеализовао, суце с дубоком верношћу служи нашим циљевима.

АДАМ *(устрану)*

Али нема уметности, нема духа...

НАУЧНИК

Овај столики предмет, сав шаролик, како је детињаст. На пехару цвеће, на наслону столице маштовита арабеска, све расипничко дело човекових руку. И да ли више освежава вода из тог

пехара, да ли је удобније сести у ову столицу? Све то сада уместо нас раде машине, облик је најпростији и најцелисходнији, а за савршенство гарантује нам то што радник који данас прави завртањ, израђиваће га до краја живота.

АДАМ

Зато нема живота, нема индивидуалности која би у неком делу претекла мајстора. Где снага и мисао да нађу простора и да докажу своје небеско порекло? Ко жели да се бори и погледа по овом правилном и уређеном свету, неће наћи ни уживања у опасности, ни једну једину крволочну звер. Разочарао сам се дакле и у науку: уместо среће коју сам очекивао од ње, налазим досадну школу за децу.

НАУЧНИК

Зар није успостављено братство? Пати ли човек од материјалне оскудице? Заиста, такве мисли заслужују прекор.

АДАМ

Реци, која то идеја удахњује јединство у овакав народ, која мисао може да одушеви као заједнички циљ?

НАУЧНИК

Та мисао је код нас опстанак. Када се човек појавио, земља је била добро снабдевена остава: само је требало испружити руку па да се убере све што је потребно. Безбрижно је дакле трошио као црв у сиру па је у слаткој опојности имао времена да тражи драг и поезију у романтичним хипотезама. Али ми који смо пред последњим залогојем, морамо да штедим, одавно видимо да ће сира нестати и да ћемо скапати од глади. После четири хиљаде година сунце ће се охладити, биље на земљи више неће расти; преостају нам дакле те четири хиљаде година да научимо како да надокнадимо сунце. Мислим да је толико времена довољно нашој науци. За гориво се нуди вода, кисеоник је најтрајније гориво. Тајне организма најближе су данас да се разоткрију. Баш је добро што нас разговор наведе, готово да сам забавио своју реторту, јер и ја управо на томе радим.

ЛУЦИФЕР

Јако је остарио човек ако већ стиже до реторте како би организовао живот. Ако би ти дело и успело, какво ће чудовиште бити, каква нема мисао, љубавно осећање без свога објекта, биће које природа негира, које нема супротности ни сродника ако га не ограничава јединка. И одакле да узме свој карактер, одвојен од спољњег утицаја, од патње ако је дошао до свести у једној тесној флаши?

НАУЧНИК

Види како кључа, види како блиста, по где—где се мрдају пролазни облици у овој топлој и добро затвореној флаши, хемијско сродство и супротно дејство ће се поклопити и попустиће силом мојим материјалним жељама.

ЛУЦИФЕР

Дивим ти се, научниче! Само не знам да ли би могао да учиниш да се сада не привлачи оно што је сродно, и не одбија оно што је противно?

НАУЧНИК

Каква глупост; то је вечни закон материје.

ЛУЦИФЕР

Ах, схватам, реци ми на којој основи?

НАУЧНИК

На којој основи? Закон је зато што је то тако, казује нам то искуство.

ЛУЦИФЕР

Да ли си ти само ложач природе, све остало она сама обавља?

НАУЧНИК

Али ја одређујем оквире флашом и извлачим законе из магле тајанствене.

ЛУЦИФЕР

До сада још не видим знаке живота.

НАУЧНИК

Не могу изостати. Ја који сам извидео све тајне организма, стотину пута сам сецирао живот...

СТАРАЦ

Водите их.

Децу хоће да одведу, Ева се супротставља.

ЕВА

Да га ниси ни такнуо! Дете је моје: ко ће га отргнути из мајчиног загрљаја!

СТАРАЦ

Одузмите га, зашто оклевате.

ЕВА

Ох, дете моје! Ја сам те хранила крвљу свога срца. Где је та сила која може да раскине ову везу? Да ли да се заувек одрекнем тебе па да се изгубиш у гомили, да те моје брижно око узалуд тражи међу стотину једнаких туђина?

АДАМ

Ах, људи, ако знате шта је светиња, оставите мајци дете.

ЕВА

Па зар не, благословени странче.

СТАРАЦ

Упушташ се у опасну игру, странче; ако прихватимо предрасуду породице, срушиће се све тековине свете науке.

ЕВА

Шта ће ми та ледена наука! Нека пропадне када природа говори.

СТАРАЦ

Одведите га већ!

АДАМ

Да га нисте ни такнули. Ено мача, научићу вас како се њиме рукује.

ЛУЦИФЕР

Сенко, окамени се! *(Ставља руку на Адамово раме и он се укочи.)* Осети судбинску моћ моје руке.

ЕВА

Ох, дете моје! *(Сруши се, дете одводе.)*

СТАРАЦ

Ове две жене су остале без пара, ко их хоће.

добити укорe сви који су грешили, сада се распоређују жене и деца. Хајдемо, имам и ја посла.

У дугом реду стижу мушкарци, у другом жене, неке од њих с децом, међу њима и Ева. На дворшиту сви стану у круг, један Старац стаје испред њих. Адам, Луцифер и Научник стоје на просценијуму испред музеја.

СТАРАЦ

Тридесет!

ЛУТЕР *(иступајући из реда)*

Овде.

СТАРАЦ

Опет си прекомерно ложио испод котла. Одиста изгледа како ти је страст да доведеш цео фаланстер у опасност.

ЛУТЕР

А ко да одоли изазову док искрећи и праскајући распомамљени пламен хиљадама језика обузима ме и жели да ме дохвати како би ме уништио. И стајати тамо одважно и потпиривати даље знајући да сам у његовој власти. Не знаш ти чар огња, ти га познајеш само под лонцем.

СТАРАЦ

Узалуд причаш, данас за тебе нема ручка.

ЛУТЕР *(враћајући се у ред)*

Али ћу сутра опет распиривати ватру.

АДАМ

Шта то видим? Ја овог човека знам. То је био Лутер.

СТАРАЦ

Двесто девет!

КАСИЈЕ *(иступајући из реда)*

Овде.

СТАРАЦ

Тебе већ трећи пут опомињем што без разлога изазиваш тучу.

КАСИЈЕ *(враћајући се у ред)*

Без разлога зато што се не жалим? Кукавица тражи помоћ од другога иако су му здраве мишице. Да ли је мој противник био слабији, што се није бранио?

СТАРАЦ

Не противречи. Неће те заштитити ни облик лобање од те лоше склоности, зато што ти је глава племенита, зато што је без грешке. Али ти је крв врела и обесна! Бићеш лечен док не будеш укроћен.

АДАМ

Ах, Касије! Када би ме препознао, с тобом сам се код Филипија борио. Па зар дотле може да погрешити лош поредак и теорија па да такав племенити дух само смета и да не знају за њега?

СТАРАЦ

Четиристо.

ПЛАТОН (*иступајући*)

Чујем.

СТАРАЦ

Опет си се толико задубио у своје снове да су ти говеда отишла у штету. Како би остао будан, клечаћеш на пасуљу.

ПЛАТОН (*враћајући се у ред*)

Чак и на пасуљу лепо сањам.

АДАМ

Ах, Платоне, каква ти је улога припала у друштву за којим си толико жудео!

СТАРАЦ

Седамдесет два.

МИКЕЛАНЂЕЛО (*иступа*)

Ево ме.

СТАРАЦ

Оставио си неуредно радионицу.

МИКЕЛАНЂЕЛО

Јесте зато што сам стално правио ногу за столицу, а и њу у најлошијем облику. Преклињао сам да је преобликујем, да ми допусте да на њој урежем неке украсе. Нису ми дозволили. Желео сам да изменим наслон столице, све узалуд. Био сам већ близу лудила, па сам напустио мучење, напустио радионицу. (*Враћа се.*)

СТАРАЦ

Због повреде реда остајеш у соби и нећеш уживати у лепом сунчаном дану.

138

АДАМ

Микеланђело, какав мора да је пакао у твом божанском срцу кад не може да ствара. Ох, колико познаника свуда, и колико духа, колико древне снаге, овај се борио са мношвом, онај је мученички погинуо, за овога је била тесна земаљска кугла, а све их подједнако у кепеце сабила држава. Ох, Луцифере, хајдемо; душа ми не може више да издржи.

СТАРАЦ

Данас су два детета приспела у фазу када им више није потребна брига мајке, сада их чека заједничка васпитавалица, иступите!

Иступају Ева и још једна жена с децом.

АДАМ

Каква сјајна појава! Има и овај хладни свет своју поезију!

ЛУЦИФЕР

Па, Адаме, не одлазимо?

АДАМ

Напротив, овде ћемо бити спокојни.

СТАРАЦ

Научнице! Испитај склоп лобање код ове деце.

Научник проматра децу.

ЕВА

Ох, шта ме чека.

АДАМ

Тај глас!

ЛУЦИФЕР

Шта ће ти дати ова обична жена, теби који си окусио Семирамидин пољубац?

АДАМ

Ову онда још нисам познавао.

ЛУЦИФЕР

Ах, тако, то је стара песма заљубљених: свако мисли да је он открио страст, нико пре њега није умео да воли, и то је тако већ неколико хиљада година.

НАУЧНИК

Ово дете треба да буде лекар, а ово друго пастир.

139

АДАМ

Нећеш ме поколебати, моја душа тежи навише.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Адаме, Адаме, примиче се последњи трен: врати се, на земљи можеш бити велики, али ако се твоје биће пробије из прстена свемира, Бог неће дозволити да му се примакнеш – поништићете.

АДАМ

Зар ме исто тако неће поништити смрт?

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Ту ташту реч древне лажи не изговарај овде у свету духа – цела природа би се од ње згрозила. Освештан печат је то, Бог га је задржао за себе. Ни јабука знања није могла да га разори.

АДАМ

Ја ћу га разорити. (*Настављају лет. Адам се укочи уз врисак.*)
Готов сам!

ЛУЦИФЕР (*смеје се*)

Па победила је древна лаж. (*Одгурне од себе Адама.*) Сада лажно божанство може да кружи свемиром као нова планета на којој ће се можда поново за мене живот развити.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Прерана је твоја злурадост, Луцифере! Само си дотакао страни свет, није се лако пробити из мога подручја. Зове те глас дома, освести се, сине мој!

АДАМ (*освећен*)

Опет сам жив. Осећам, јер патим, али ми је и патња слатка, тако је ужасно бити поништен. Ох, Луцифере, води ме назад на моју земљу, где сам узалуд водио толике битке, поново ћу да се борим и бићу срећан.

ЛУЦИФЕР

И после толиких искушења верујеш да ти нова борба неће бити узалуд? И да ћеш постићи циљ? Одиста ова несаломљива наивна ћуд само може да припада човеку.

АДАМ

Ову ја хоћу.

СТАРАЦ

Научнице, твоје мишљење.

НАУЧНИК

Усхићен муж и нервно болесна жена не могу бити исправан пар, рађају наказну децу.

АДАМ

Али ја не одустајем ако она хоће.

ЕВА

Твоја сам, великодушни мужу.

АДАМ

Волим те, жено, свим жаром срца.

ЕВА

И ја те волим, осећам, заувек.

НАУЧНИК

Право лудило. Одиста је чудно да се у нашем светлом веку појаве авети прошлости. Откуд то?

АДАМ

Позни зрак рајског врта.

СТАРАЦ

Жалосно.

АДАМ

Не сажалевајте нас. Лудило је наше; ми не завидимо вашој трезвености. Та што је било велико и племенито на свету, све је тако лудо, трезвена брига му не прописује границе. Говор духа лелуја ка нама из племенитијих сфера као слатак бруј, сведочанство је да је с њим сродна наша душа, и да ћемо одбацили тричави земаљски прах тежећи пут виших сфера.

Држи у загрљају Еву.

СТАРАЦ

Какво одлагање, водите их у болницу!

ЛУЦИФЕР

Хитна помоћ је потребна. Адаме, путујемо!

Потону.

ТРИНАЕСТА СЦЕНА

Свемир. У даљини се види кришка земље која се сатално смањује све док не буде наличила на звезду помешану међу остале. Сцена започиње у полутами која полако постаје густо мрак. Адам као старац лети с Луцифером.

АДАМ

Бесомучан лет, куда нас води?

ЛУЦИФЕР

Па зар ниси жудео, ослобођен од талоба, у више сфере, одакле си, ако сам те добро разумео, чуо говор сродног духа?

АДАМ

Истина је, али нисам замишљао да је пут према њима овако хладан. Овај простор је тако пуст, толико стран као да припада богохулитељу и у мојим грудима се боре два осећања: осећам како је тричава земља и да ми затвара узвишену душу а жудим да изађем из њенога круга; али плачем за њом, боли ме што сам се одвојио. Ах, Луцифере, баци поглед на нашу земљу, најпре је цвеће нестало из нашег погледа, потом трепераве крошње шума; на стотине добро познатих места предела преобразио се у безличну равницу. Све што је било занимљиво избледело је. Сада се хридине смањују у лоше грумење, громобитни облак, из којег доле прашина слуги свети позив па се узнемири, претвара се у бедну пару. Где нестане бескрај бучнога мора? Море је као сива флека на земљиној кугли која се вртећи губи међу милионима сличних, а она нам је била цео свет. Ох, Луцифере, потом и она, она – зар је и она морала да изостане?

ЛУЦИФЕР

Узалуд, с нашег уздигнутог гледишта прво нестане чар, потом величина и снага док за нас ништа друго не преостане до хладна математика.

АДАМ

Звезде остају иза нас и не видим циљ, не осећам међу. Шта вреди живот без љубави и борбе. Језа ме прожима, Луцифере!

ЛУЦИФЕР

Ако те је велика храброст само довде држала, вратимо се да се играмо у прашини.

АДАМ

Ко то каже? Напред само, напред: боли само док се коначно не прекину све споне које за земљу вежу. Али, ех, шта је ово, стеже ми се дах, напушта ме снага, свест се мути, да ли је Антеј више него прича, он је био жив само док је дотицао пршину земље.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Да, више него прича. Ти ме познајеш, духа земље, само ја дишем у теби, знаш. Ево бране, довде се простире моја моћ, врати се – живећеш, преступи – бићеш уништен, као црв који се праћак у капи кишнице. За тебе је та земља.

АДАМ

Пркосим ти, узалуд ме плашиш, можда моје тело припада теби, душа је моја, мисао и истина су бескрајни, постојали су пре твог материјалног света.

ГЛАС ДУХА ЗЕМЉЕ

Ташти човече, покушај и ужасно ћеш настрадати. Зар је мирис постојао пре руже, облик пре тела, зрак пре сунца? О, кад би видео своју сироту душу како у бескрајном свемиру кружи, како узалуд тражи смисао и израз у страном свету и више ништа не осећа и не схвата, ужаснуо би се. Јер свако схватање и свако осећање које се у теби напиње само је зрачење скупа материја коју називаш земљом, и када би другачије било, не би више могле постојати, скупа с тобом. Лепо, ружно, спас и пакао само си од мога духа узео и то лелуја поретком твоје мале домовине. Ох, оно што је овде вечна истина, то је можда у другом свету немогуће, и немогуће је можда природно. Тежина не постоји, биће се не креће, оно што је овде ваздух, тамо је можда мисао, што је овде светлост, тамо је можда звук, и кристализује се можда оно што овде растом расте.

ЕСКИМ

Знам, знам, али ово мало времена које ми милостиво даје откупљујем крвавом жртвом.

АДАМ

Какво бедно гледиште!

ЛУЦИФЕР

Да ли би ти другачије радио? Међу вама је разлика само што он фоку а ти човека жртвујеш божанству које си створио према свом лику, као и он према своме.

ЕСКИМ

Видим да се љутиш, и осећам зашто. Што сам се у немаштини својој усудио да упутим уздах добром богу сунцу који не тражи, само даје, који је, према нашим старим песмама, и овде некада заповедао. Ох, опрости ми, проклећу га заувек.

АДАМ

Ето, велики Боже, погледај и зарумени се како је бедан човек, то твоје ремек-дело!

ЕСКИМ

Јако ти се љути друг, да ли је и он гладан?

ЛУЦИФЕР

Напротив, зато што није гладан, баш зато се љути.

АДАМ

Неумесне шале збијаш у невреме!

ЛУЦИФЕР

Истина је то, не шала. Твоје мудровање је приступ ситога док је овога другара филозофија гладног стомака. Разлозима нећете један другог убедити, али ћете се сложити чим ти огладниш или се он наједе. Да, да, било шта да замишљаш увек је у вама на првом месту животиња, и само када успе да је умири, човек је освешћен да веома надмено презре оно што му је прва суштина.

АДАМ

Беседа достојна тебе, Луцифере, тебе који све светиње са злурадешћу бацаш у прашину. Па зар су све велике идеје и племенити поступци само пара наше кухиње, или сулуди плод так-вих околности које све до једне покрећу и држе на ланцу неколико закона тричаве материје?

АДАМ

Никако ме не привлачи таква сулуда машта, још стотину пута, знам, нећу досегнути циљ. Не мари. Шта је заправо циљ? Циљ је престанак славне борбе, циљ је смрт, живот је борба, а човек циљ је сама борба,

ЛУЦИФЕР

Одиста лепа утеха, па када би још идеал борбе био бар велики, али ћеш се сутра подсмевати ономе за што се данас бориш, било је дечја игра оно чиме си се одушевљавао. Зар ниси искрварио код Херонеје у одбрану пропале слободе, зар се касније ниси борио с Константином како би засновао његову владавину над светом? Зар ниси гинуо као мученик вере, и касније с оружјем науке зар се ниси супротстављао вери?

АДАМ

Тачно, али је свеједно, колико год ми је била тричави идеја, она ме је ипак одушевљавала, уздизала и тако постајала велика и света. Свеједно је да ли је деловала у облику крста или науке, слободе или славољубља, унапређивала је људски род. Ох, назад на земљу, у нову борбу.

ЛУЦИФЕР

А да ли си већ заборавио речи научника који је израчунао да ће се твој свет заледити кроз четири хиљаде година – и борба ће стати?

АДАМ

Ако се наша наука томе не супротстави. Али ће се супротставити, осећам, знам.

ЛУЦИФЕР

А потом? Има ли борбе, величине, снаге у извештаченом свету који је ум изградио на теорији и који си малочас и сам видео.

АДАМ

Само земљу треба спасити – проћи ће и то као и све друго што је испунило свој позив, и онда ће поново искрснути мисао која ће поново удахнути живот. Води ме назад, горим од жеље да видим за који ћу се нови наук одушевљавати на спашеној земљи.

ЛУЦИФЕР

Па онда, назад!

ЧЕТРНАЕСТА СЦЕНА

Брдовит предео, без дрвећа, прекривен снегом и ледом. Између скиданих крпа магле сунце као црвена кугла без зрака. Тајанствена светлост. У предњем плану ескимска колиба између неколико закржљалих жбунова брезе, смреке и оморике. Адам као сасвим сломљени старац, силази с брда ослањајући се на штап, с Луцифером.

АДАМ

Лутамо по бескрајном снегу, где нас смрт вреба празним очима, само понека фока, уплашена од наших корака, наруши тишину када скочи у воду; где су се већ и биљке умориле у борби, закржљало жбуње љуља се међу лишајима, а и црвени месец гледа из магле у раку као свећа смрти. Води ме тамо где цветају палме, у лепу домовину сунца и мириса, где се човекова душа потпуно развила у снагу самосвести.

ЛУЦИФЕР

Па тамо и јесмо. Ова крвава кугла је сунце. Под ногама нам је замљин полутар. Наука није победила судбину.

АДАМ

Ужасан свет! Само добар за умирање. Не жалим оно што овде остављам. Ах, Луцифере, ја који сам негда стајао уз колевку човека и видео каква се велика будућност у њој љуља, ја који сам толике борбе водио, на овом огромном гробу преко којег је природа покров распрострла, док премишљам као први и последњи човек на свету, волео бих да знам како је пропао мој род? У племенитој борби, величанствено, или јадно, клецајући с колена на колени, без величине и недостојно сузе.

ЛУЦИФЕР

Ах, ако си ташт на свој велики дух – како већ називаш ону снагу која покреће дамар крви, и младе груди напиње до идеала: немој да желиш да на крају будеш сведок код сопствене

самртне постеље. Овај час је чудна провера рачуна прављеног без крчмара. Тешка врућица растера све блиставе слике животне ватре, потом ко зна која је била права. Слаби јауци последње борбе грохот су на нашу животну борбу.

АДАМ

Зашто нисам нестало у висинама с пуним осећањем снаге и душе, пре него овако да слушам опело над собом које ми држи хладна равнодушност једног духа који не суделује са мном ни у мојим борбама ни у смрти.

ЛУЦИФЕР

Опет у сузи препознајем твој род, у сузи којом пратиш своје буђење из омиљеног сна ка чистом схватању. Немој се смирити, твој род још живи, погледај, ено још једног људског станишта, власник управо преступа преко прага колибе.

Еским излази из колибе опремљен за лов на фоке.

АДАМ

Тај кепец, та наказа да је наследник моје величине? Што си, Луцифере, допустио да га видим, утеха је одиста гора него моја туга.

ЕСКИМ

Ипак над нама постоје богови? Ево мени су се приказали. Али ко зна да ли су добри или зли, уклонити им се, најсигурније је.

Хоће да се повуче.

ЛУЦИФЕР

Стани, само на једну реч!

ЕСКИМ *(пада ничице)*

Милост, госпде! Прву фоку коју уловим теби ћу жртвовати, услиши ме само и не уништи.

ЛУЦИФЕР

Какво право имаш на фоку да њеним животом испуљујеш свој?

ЕСКИМ

Ја је савладам; и видим, свуда око мене црва поједе хитра риба, рибу фока, а фоку ја.

ЛУЦИФЕР

А велики дух тебе.

АДАМ

Не, не, лажеш, воља је слободна.
Заслужио сам је за себе ја,
Због ње сам се одрекао раја.
Много сам научио током сна,
Освестио сам се и од мене
Зависи тек да други нађем пут.

ЛУЦИФЕР

Када заборав и вечна нада
Не би били другари судбине,
Па док један исцељује рану,
Други шири ћилим над безданом
И говори: сто смелих пропадне,
Такав си срећник, прескочићеш ти. –
Али, видео си многа чуда
Ко учен, па и црва што може
Живети само у копцу и мачки,
А први период развоја пак
Ипак само у мишу проводи.
Ниједаном мишу нису намењени
Нокти мачке или канце копца,
Опрезни може да их избегне
И умре стар у породичном кругу.
Али непобитни закон штити
Да онолики број ипак доспе
Непријатељу па да хиљаду
Година потом црв живи на свету. –
Ни човек није јединком везан,
Но сви не носе тешке окове;
Одушевљење ко струја повуче
Данас због једног сутра због дугог.
Имаће ломача сигуран плен,
А биће и оних што се ругају. –
И онај који пише бројеве
Доследно ће се дивити судбини

ЛУЦИФЕР

Па зар је другачије? Мислиш можда да би Леонида пао у Термопилима да је, уместо да се црном чорбом храни у републици која нема ни новац, у лукуловској вили испијао слатку опожност свих уживања истока? Или би можда Брут умро да је похитао кући лепој Порцији и своја узбуђења борбена испавало после доброг ручка? Како настаје грех и како племенитост? Нису ли лош ваздух и беда родили једно, нису ли сунчев зрак и осећање слободе родили друго наслеђујући себе сама обликом и духом у каснијим поколењима? Колико их је рекло да су се обрачунали са собом па су се обесили о дрво. Али ако су их непозване руке одвезале, нови додир живота већ је учинио да забораве обрачун. Да велики Сибињанин Јанко није дошао на свет у крилу достојног народа, већ да му је над колевком подрхтавала сенка сараценског шатора: шта би било од првог борца за крст? Или Лутер да је можда постао папа, или папа Лео професор на немачком универзитету: ко зна да ли би овај други био реформатор, а онај први проклео разбеснелог одважника? Шта би било од Наполеона да му горди пут није поравнала крв једног народа? Иструлио би можда у некој смрдљивој касарни.

АДАМ (*затвара уста Луциферу*)

Не даље! Све што излажеш изгледа тако једноставно, тако истинито: али је исто толико штетно. Сујеверје само заслепљује блесавога који ни тако не осећа дух који међу нама делује; али би свога брата у духу препознали бољи ако их хладни твој наук не би цифрама убио.

ЛУЦИФЕР

Па поразговарај мало са својим другарем, неће бити на одмет мала поука из самоспознаје.

АДАМ

Да ли вас много животиари у овом пределу?

ЕСКИМ

Богме много, више него што могу на прсте избројати. Истина, суседе сам све већ побио, али узалуд, увек нови придлазе; а

тако је мало фока. Ако си Бог, учини, преклињем те, да буде мање људи а више фока.

АДАМ

Луцифере, хајдемо, доста је било!

ЛУЦИФЕР

Па бар да му видимо жену.

АДАМ

Не желим да је видим, срозани мушкарац, ружан приказ је за око: презир ће настати само у нашим грудима. Жена, идеал, оваплоћена поезија ако се сроза, постаје наказа која рађа ужас.

Хајдемо, нећу да је видим.

За то време је Луцифер Адама вукао према колиби, сада ногом гурне врата, унутра се види Ева као жена Ескима. Адам укочено зија стојећи на прагу.

ЛУЦИФЕР

Не налазиш ли у њој стару познаницу? Па загрли је, овај часни човек биће смртно увређен ако тако не изразиш поштовање његовој жени.

АДАМ

Ову да загрлим, ја који сам Аспазију грлио! Ову у којој назирем опет црте оне друге, али тако као да се између пољубаца претвара у животињу.

ЕСКИМ (*улазећи у колибу*)

Жено! Стигли су нам гости. Прими их љубазно.

Ева се баца Адаму око врата и вуче га у колибу.

ЕВА

Буди поздрављен, странче, одмори се.

АДАМ (*извлачи се*)

Упомоћ, Луцифере! Бежимо, води ме из будућности назад у садашњост, више да не видим своју грозну судбину: узалудну борбу. Да размислим: да ли још да пркосим судбини Бога.

ЛУЦИФЕР

Па пробуди се, Адаме! Твој сан је завршен.

ПЕТНАЕСТА СЦЕНА

Сцена се преображава у предео с палмама из треће сцене. Адам, опет као младић, бунован излази из колибе и поспано гледа наоколо. Ева унутра спава. Луцифер стоји на средини. Блистав дан.

АДАМ

Слике ужаса, ох, нестадосте?

Око мене све живи, смеши се

Ко што оставих, а срце сломљено.

ЛУЦИФЕР

Ташти човече! Желиш ли зар ти

Да се поремети ред природе,

Да нова комета блиста небом,

Земља задрхти ако скапа црв?

АДАМ

Да ли сањам или сада тек сним,

И да ли је живот више од сна

Који за трен обузме материју

Па се заједно с њоме распадне?

Зашто, зашто самосвести овај трен

Да видимо ужас непостојања? –

ЛУЦИФЕР

Кукумавчиш? – само кукавичлук

Увек без борбе прима ударац

Који још може да се избегне.

Али вечно писмо удеса злог

Смирено гледа, и не буни се

Због њега јаки, гледајући тек

Како ће се одржати под њим.

Тако је судба изнад историје,

Ти си тек средство које је гони. –

Кад би видео да прах испија дух:
Шта би те на велике идеје,
Насупрот трену насладе, подстакло?
Док ти сад кроз маглу сјајка будућност
Када под теретом трена живота
Посрнеш, уздићи ће те осећај бескраја.
Ако те некад гордост захвати,
Обуздаћете педаљ животни
Обезбеђена је величина, врлина. –

ЛУЦИФЕР *кикоће се*

Одиста, славан је пут којим ступаш,
Воде те величина и врлина,
Две речи које могу живети
Ако уз њих гатка, предрасуда
И незнање стално стражаре. –
Што сам с човеком и започињао
Кад је од блата и зрака сунца,
Знањем мален а слепилом велик. –

АДАМ

Не ругај се, Луцифере, не ругај:
Видео сам ја све твоје знање,
Хладно беше тамо овим грудима. –
Али, Господе, ко ће ми помоћи
Да останем на исправном путу?
Ускратио си ми руку водилу
Кад сам плод сазнања окусио.

ГОСПОД

Рука ти јака – срце уздигнуто,
Бескрај те зове на велики рад,
И ако припазиш, чућеш химну
Што те без прекида зове, диже,
Следи је. Ако некад у буци
Живота занемеш небески бруј,
Слаба жена чистије је душе,
Даља је од интереса кала,
Чуће бруј, а срцем ће схватити

Која сразмерно бележи брак, смрт,
Грех, врлину и самоубиство. –

АДАМ

Стој! севну ми идеја у глави –
Боже, могу и теби да пркосим.
Стопут судба вели: живи довде,
Кикоћем се, ако хоћу, баш нећу.
Зар још нисам сам на овом свету?
Преда мном хрид, испод ње дубина:
Један скок тек као последњи чин...
И кажем: крај је комедије. –

Адам креће према хриди, Ева се појављује на вратима.

ЛУЦИФЕР

Ах, крај је, крај: какав луди говор!
Зар није сваки трен крај и почетак?
Не виде ли зато те миленије? –

ЕВА

Адаме, што си се тако искрао,
Последњи пољуб беше ти леден,
На лицу ти брига или срџба.
Страх ме је...

АДАМ *наставља ход*

Зашто за мном ходиш,

Зашто моје кораке уходиш?
Мушкарац, господар света има
И другог посла сем миловања.
Жена не схвата, терет представља.

Тронута.

Зашто још ниси мало спавала:
Жртва ће ми сада теже пасти,
Коју будућности дугујем. –

ЕВА

Ако ме саслушаш, биће ти лакше,
Јер оно што досад беше сумња,
Сада је извесно: будућност. –

АДАМ

Како то?

ЕВА

Знам, разведрићеш се

Ако ти шапнем. Али дођи ближе:

Осећам, Адаме, бићу мајка.

АДАМ *пада на колена*

Господе, победио си. Без тебе,

У прашини лежим, залуд против

Тебе: дижи ил руши, ево ме.

ЛУЦИФЕР

Црве, где је она величина

За коју мени треба да захвалиш. –

АДАМ

Пусти! Ташта машта; спокој хрли!

ЛУЦИФЕР

А ти, глупа жено, шта се размећеш?

И у Паклу ти је с грехом зачет син.

Он с грехом и бедом стиже на земљу.

ЕВА

Ако Бог то жели, зачеће се

Други у беди и све то макнути,

И братство донети свету целом. –

ЛУЦИФЕР

Буниш ли се то, робе, против мене?

Устај из прашине, животињо.

*Ногом на Адама. Отвара се небо: појављује се Господ у слави
окружен анђелима*

ГОСПОД

У прашину доле, душе, преда мном

Нема великих.

ЛУЦИФЕР *повијајући се*

Проклета клетва!

ГОСПОД

Дижи се, Адаме, не буди угучен,

Видиш, опет имаш моју милост.

154

ЛУЦИФЕР *за себе*

Ето, гледам породичну сцену,

Лепу, можда може и да троне,

Но за мој ум бескрајно досадна.

Боље да се изгубим.

Пође.

ГОСПОД

Луцифере!

Сачекај, имам нешто и за тебе.

А ти, сине, реци шта те мучи.

АДАМ

Господе, страшне визије ме муче,

Не знам шта је у њима истина.

О, реци, каква ме судба чека:

Да ли је овај скучен живот све,

Кроз чију патњу душа се цеди

Ко вино, па на крају кад је чисто,

Пљуснеш га праху да га попије?

Ил добро пиће има бољу намену?

Да ли ће напредовати род мој,

Оплемњен, до тог твога трона,

Ил ко уморно кљусе у долапу

Остаје да се врти у кругу?

Има ли награде за добру душу,

Којој се за просугу крв руга

Малодушна светина? Просветли,

Захвално ћу поднети сваку судбу;

Само могу бити на добитку,

Неизвесност је пакао. –

ГОСПОД

Не тражи

Више тајну коју је божја рука

Од твога жудног ока сакрила.

Кад би видео да си на земљи

Пролазан, а вечност те тек чека:

Врлина не би била овде патити.

155

Трагедије (1861) посланик је, а биће изабран за члана «Друштва Кишфалуди» (1862), погом и у Мађарску академију наука (1862), али неће моћи лично да одржи приступну беседу: умро је 5. октобра 1864. године, у четрдесет првој години.

Писао је још као ученик, као студент написао је низ лирских песама, касније и осам позоришних комада, али ниједан није објављен за његовог живота. У писму једном пријатељу налази се клица идеје за *Трагедију*, а када је коначно нашао облик, дело је написао веома брзо, од 7. фебруара 1859 – 20. марта 1860. године.

Његов живот је подробно истражен, знају се све спољне околности биографије, али унутарњи живот, као и увек, остао је недокучив, тек се може слутити. Испитана су подробно његова интересовања за књижевност, историју, филозофију и науку; тачно се зна шта је читао и које је све књиге из светске књижевности, филозофије и науке (и природних и друштвених) имао у својој библиотеци. Све што је написао пре *Трагедије* има само књижевноисторијску вредност, та дела не објашњавају настанак изузетног остварења, иако је тачно да је упорно писао драмска дела; ни после *Трагедије* написана драма нема другачији значај. Остаје недокучив трен генијалне искре која се извила и дала велико дело. Остаје дело које треба испитивати као остварење и све треба сазнати из самога дела.

2.

Европски песници волели су да постављају крупна питања, паралелно с исто тако великим и нерешивим питањима која су одувек постављали филозофи, доцније и научници. На почетку низа таквих великих дела налази се Милтонов *Изгубљени рај* (1667), а у 19. веку уследиће Бајронов *Каин* (1820), Љермонтовљев *Демон* (1840), Његошева *Луча микрокозма* (1845). Требало би поменути и Дантеову *Комедију* (1310–14), али пре свега најпознатије и незаобилазно дело, Гетеовог *Фауста* (1808, 1832), остварење према којем европска књижевност одмерава сва дела на ову тему. Овак-

Поезију и у поју је дати.

Тако ће стално бити уз тебе

У злу и у добру подједнако,

Њен утешни, насмешени геније. –

А ти, Луцифере, прстен си ти

У мом свемиру – ради и даље:

Хладно знање, глупо порицање

Биће квасац што врењем буне

Поремети човека – но не смета –

Тренутак је то, вратиће се он.

Испаштање твоје биће без краја,

Све што желиш да рушиш, видећеш,

Лепом, добром, новом клицом ниче. –

ХОР АНЂЕЛА

Бирати између добра и зла

Слободно, дивна је мисао та.

А ипак знати над нама да

Ко штит божија милост сја,

Па делај храбро и не брини

Буде ли гомила незахвална.

Ко велико дело учини

Сам себе цени, не светина.

Друкчије делати стидом бива;

Тај стид нек те сустиже,

Ташгина земљина тог прикива,

Племенитог пак уздиже –

Ал на пута висинама

Нек те не заслепи понос, сласт,

Да што чиниш све за Бога

И за његову чиниш част,

Да је он на тебе спао

И судбу ти ту је дао:

Већ да ко славу понесеш,

Да за њега делат смеш.*

*Болдовани стихови су у преводу Светислава Стефановића, види поговор.

ЕВА

Ах, разумем песму, хвала Господу!

АДАМ

Слутим и ја, и њу ћу следити.

Само да ми је знати шта је крај! –

ГОСПОД

Рекох ти, човече: бори се и – уздај!

ПОГОВОР

ТРАГЕДИЈА

Мадачева *Човекова трагедија* толико је заклонила самог писца и укупну његову књижевну делатност као да је аутор написао само ово једно дело, и као да Мадачев живот не може баш ни мало да помогне објашњењу саме *Трагедије*. Дело је стекло домаћа признања и отишло у свет, постало познато, а сва објашњења и тумачења произлазе из саме универзалности дела: тема је човечанство, припада свима.

1.

Имре Мадач (Madách Imre) рођен је 21. јануара 1823. године (само је двадесет дана млађи од Шандора Петефија), у племићкој породици, која је дала и песнике и правнике. Данас се његово родно место налази у Словачкој – Доња Стрегова (Alsó-Sztrégova), где је породица имала своје поседе. Отац му је рано умро (1834) па је мајка преузела бригу о имању и деци. Приватно је учио у замку (1831–37), потом је у Будимпешти завршио право, вратио се на посед, положио адвокатски испит и ступио у јавну службу (1842); убрзо се разболео и поднео оставку. И поред неслагања мајке, жени се (1845) Ержиком Фратер. Због лошег здравља није учествовао у револуционарним биткама на бојном пољу (1848–49), али је помагао револуционарну војску и био на страни нације. Породица је доживела низ тешких трагедија: изгубио је брата, а његову сестру, рањеног мужа и њихово дете убили су румунски устаници приликом покушаја повратка. И он сам је ипак страдао: после пораза револуције примио је и кратко време крио на имању Кошутовог човека и због тога је у тамници провео више од годину дана (1852–53). Тамница је допринела да се коначно распадне брак (1854) и он ће од тада живети с мајком. После објављивања

Истраживачи су већ приметили да би се у Мадачеве сцене могла уградити хегеловска тријада, јер су све подједнако засноване на тези–антитези–синтези. Јасност историјског процеса је недвосмислена. Само што Мадач није филозоф, већ стваралац, песник.

5.

Када је Мадачев Адам просањао историју и смисао човечанства, извео је логичан и трезвен закључак: пред човечанством је такав бесмислен развој да га треба пресећи, зато се одлучује на самоубиство; он је први човек па онда неће ни бити човечанства нити његовог поразног развоја. До сличног закључка долазили су доцније и други истраживачи човека и човечанства. Ако се све сведе на човека, на свет из којег је искључен Бог – преостаје само очај, непристајање: самоубиство је решење. Метерлинк је, на пример, записао: «Када би човек био обдарен интелигенцијом мање бојажљивом, човечанство би одавно престало да постоји; јер је вероватно да оно не би примило овакав живот какав нам је наметнут.»

Мадач осујећује Адамову одлуку: за време дугог сна Ева је зачедила, самоубиство више није решење.

6.

У свим историјским сценама јављају се стално само три лица, она су главни носиоци поруке и њихов однос треба пажљиво испитати, тај однос представља и суштину дела. Адам, Ева и Луцифер најчешће под другим именима и у другачијим улогама.

	АДАМ	ЕВА	ЛУЦИФЕР
IV	Фараон	Жена роба	Министар
V	Милтијад	Луција	Ратник
VI	Сергиол	Јулија	Мило

ве теме у деветнаестом веку носе печат доба, писана су у облику епа, форме која потпуно обухвата још неразбијени живот с универзалним вредностима које важе за све. Гете је већ ту начинио значајан искорак, Мадач га је следио: написао је дело за позоришно извођење. Књижевно дело настало после епа, било да је драма или роман, не може да обухвати укупан живот и све проблеме: поједини ликови су замена и представљају индивидуализованост с којом се тек читаоци поистовећују. Мадач је и ту изузетак. Он као да и даље пише универзално дело којим обухвата на најдубљи начин целокупно човечанство, не једну личност као представника тог човечанства. Управо је у томе његов велики подвиг: истовремено припада ранијем схватању света и књижевности а јасно назначавача куда срља такав свет и човек у њему; постигао је и универзалност и индивидуалан израз.

Мадачево дело у поднаслову има одредницу «Драмска поема» (*Dramai költemény*), што значи да је то драмско дело сродно класичној трагедији, дело које ставља у средиште филозофске идеје и обично није намењено за позоришно извођење, већ за читање. Као и све велике и узвишене теме, и овакво дело је писано искључиво у стиху. Неколико оваквих значајних дела настало је у 19. веку после распада трагедије. Изгледало је тада да ће катарзични доживљај трагедије ранијих времена можда бити замењен историјском драмом и драмском поемом. Дела сродна Мадачевој *Трагедији* су у том погледу Шелијев *Ослобођени Прометеј* и Ибзенев *Пер Гинт*.

3.

Архитектуру *Трагедије* чини 15 сцена, од којих су историјске сцене (IV–XIV) прстенасто обрубљене сценама на небу, у рају и испред раја (I–III, XV). Сцене на почетку и крају имају ослонац у Библији, али ако се потраже тамо, може доћи до неспоразума. Мадач није кривотворио Библију, али ју је искористио на тај начин што се служио не само Постањем (Прва књига Мојсијева),

него и Књигом о Јову. Јер у Постању нема расправе арханђела с Богом, па ни са Согоном о стварању света и његовој вредности; али има у Књизи о Јову, и то у више поглавља када се Бог распитује за доброг и праведног Јова. Мадач је овај део (Књига о Јову, гл. 1, ст. 6–12) искористио и прилагодио га својим потребама, настаје распра о вредности створеног света и сукоб, подела између Бога и Луцифера (Сотоне). Бог свог опонента не кажњава уништењем, већ му омогућава да буде негатор створеног света додељујући му парче света (Сцена I). Даљи ослонац Мадачев је у Постању (гл. 2, ст. 9, 15–25), јер Бог у Едему учини да поникну свакојака дрвета, па и дрво од живота и дрво од знања добра и зла. Мадач даље развија ту познату причу, само што његов Луцифер добија улогу искушитеља: наведе први људски пар да окуси плод с дрвета, али он не стиже до дрвета живота да и с њега окуси плод (II). Прогнани на земљу, Адам и Ева према савету Луцифера прихватају погодбу да сазнају каква је судбина човека и човечанства: они ће заспати (III) и Адам ће у сну проћи кроз будућу историју и видети да ли је Луцифер у праву, или можда ипак Бог. На крају, после историјских сцена, опет следи сцена (XV) у којој долази до разрешења и поенте, а и она је делимично инспирисана Књигом о Јову (гл. 42, ст. 1–6).

Неопходно је истаћи како Мадач користи Библију, надограђује према својим потребама и замислима, стваралачки приступа и светом тексту, да бисмо после видели да је очекиван такав његов однос и према филозофији и науци: он је пре свега стваралац, креатор једног света, он користи идеје и тековине човечанства, али не остаје дослован поштовалац појединих вредности већ стреми јединствености и целовитости своје замисли којим превазилази све постојеће ограничености.

Мадач је у потпуном сагласју с Библијом, ни једног тренутка се не јавља ни примисао сумње у егзистенцују Бога, а што се тиче бесмртности човека: арханђел га је, после пробања плода с дрвета добра и зла, спречио да се примакне дрвету од живота. Али бесмртност душе тиме није доведена у питање.

4.

Треба запазити две ствари. Адам не продаје душу ђаволу зарад некаквог личног успеха, улог је много већи, споразум је обухватнији и темељнији: треба открити смисао човека и човечанства. А то ће се видети ако Луцифер омогући Адаму да кроз сан види пут човечанства и спозна какав је његов смисао, да ли вреди да човечанство уопште крене на тај пут.

Ређају се историјске сцене и Адам увек има крупан разлог да из њих изађе и крене даље. Египат: сви су робови и раде за једнога, фараона, идеал је слава коју у далеким временима треба да обезбеди изградња пирамида, излаз је у индивидуалној слободи, у демократији; Атина: индивидуална слобода за свакога, демократија, значи остваривање воље народа којом погубно манипулишу демагози и страдају истински хероји, излаз је у бекству у уживање; Рим: уместо бриге о заједничким пословима, уживања које води у пропаст, излаз је братство у хришћанству, братство за све; Цариград: идеал је витез–крсташ, али се људи неправедно и непотребно жртвују за крст у догматским распрама, излаз нуди наука; Праг 1: друштвена манипулација науком, мора да се изда наука ако се жели живети, бекство у сан (сан у сну!); Париз: слобода, једнакост, братство (Француска револуција), главе се одрубљују и највећим вођама, народна милост је варљива, не треба бити истакнути појединац; Праг 2: откривена идеја: треба живети у друштву као човек који остварује своје способности; Лондон: могућност реализације идеје и слобода за све, али овде се све може купити, слободна утакмица није за оне који су добри и имају вредност; Фаланстер: идеал је у једнакости, али уз укидање индивидуалности, ум царује, али тако што је укинута уметност, поезија, човек је безначајан шраф; Космос: бекство са земље и откриће да је човек ипак везан за земљу; Еским: пропаст земље и човека. Буђење Адама из сна. (Уследиће повратак Богу.)

Сцена у Лондону није прошлост већ Мадачева садашњост. Сцене у фаланстеру, космосу и с Ескимом представљају Мадачеву будућност (а данашњи читалац–гледалац треба да одлучи шта је његова садашњост и шта будућност).

9.

Архитектура *Трагедије* је беспрекорна, стих пак којим је писана није. Мадачу се вероватно није ни постављало питање да ли да дело напише у стиху, он је човек деветнаестог века, велика тема може да се изрази само стихом. А доћи до савршене архитектуре дела и остварити је, а бити и толики песник па да је и стих савршен – редак је подвиг. Није чудо што је некада, не тако давно, колало мишљење да Шекспирова дела није писао један стваралац већ двојица, велики драмски писац и велики песник; или бар да је Шекспир преузимао постојеће и испробане клишее позоришних комада и онда као велики песник успевао да оствари савршенство.

Мадач пише језиком интелектуалца после језичке обнове, његова мисао је таква да и кад би он хтео не може да се ослони на народни говор, фразеологију и обрте, као што су то чинили велики песници тога доба (Петефи, Арањ); он је усмерен према човечанству, космосу, Богу, изразити те односе није ни лако нити је језик у својој обнови и развоју стигао до такве лакоће. Мадач се служи мађарским језиком, мађарском синтаксом, ритмом стиха који је одабрао, али све је то још потешко, запиње, треба се пробити кроз тај израз. Али он води рачуна и о литератури коју чита на страним језицима, мука је све то уградити и у мађарски језик и у стих. А ни сам Мадач у том погледу није бравурозан: важна је мисао, треба се изразити сликом која постане и гломазна, неспретна, затамњена. Он се добро носи с потрагом за изразом, он ипак мисли стихом, без обзира што тај стих мора и да буде ограничење. Језик није довољно гибак и лак, поготово данас после сто педесет година од настанка дела. Али је најважније да је израз, стих, ипак далеко од беспрекорне архитектуре дела, готово да се може запазити и раскорак.

VII	Танкред	Исаура	Штитоноша
VIII–X	Кеплер	Барбара Милер	Фамулус
IX	Дантон	Сестра маркиза	Целат
XI	Као радник	Грађанка	Као радник
XII	Фаланстерац	Мајка детета	Фаланстерац
XIII	Адам	–	Луцифер
XIV	Адам	Жена Ескимма	Луцифер

Нагласили смо, све историјске сцене су Адамов сан, Адам сања. Он сам има различите улоге из сцене у сцену, али је под својим именом само у две сцене које представљају будућност, исто као и Луцифер. Ева не сања, то није њен сан, она се јавља у свим сценама у разним улогама (само је нема у сцени у космосу), увек у пресудној вези за Адама. Исти је однос и у сцени сна у сну (Париз).

Сцене су пажљиво одабране што се тиче главне поруке дела, знане су нам, иако је препуно појединости на којима истински писац гради уверљивост и ликова и слојевитост збивања. Ипак, Луцифер најдоследније заступа рационалну мисао, рекли бисмо да има реалистичан однос према сваком систему: сазнавањем жели да увери Адама како свет није добар, како сазнање лако може да га извитопери и сруши; он заступа мишљење да се човеков наука увек неминовно претвара у своју супротност, у лаж.

Адам је пак заступник сазнања и добра и зла, он трага за добром, али увек наилази на његову супротност, извитопереност, до краја хоће да нађе ослонац у себи и у свету. Њему би највише одговарало ако би престао да сумња у божанску промисао и био апсолутно предан чврстој вери. Он је, међутим, окусио плод с дрвета сазнања добра и зла па се морао отиснути тим путем. Целокупан сан, све што ће се догодити човечанству, има само смисао да се Адам разувери, или увери.

Ева, рекосмо, не сања, то је Адамов сан и она је део тога сна. Ева је прилагодљива Адаму и животу, она је ближа земљи и опипљивом животу, а не апстракцијама у којима плива Адам. Однос њих двоје је нерешив, али се стално решава и такав остаје њихов

динамични средњи, животни пут. Ева је у праву исто као што је и Адам у праву: истина жене није ни мања ни нижа истина од истине мушкарца.

7.

Треба запазити још један наговештавајући елемент Мадачев који кроз све сцене готово симболично сугерише његов, односно наш однос према појединим збивањима. То је на почетку сваке сцене дидакалогија о светлости, о добу дана, као да је тиме дефинисана суштина.

1. Велика светлост, 2. Сунчан дан, 3. –, 4. Чист дан, 5. Блиставо јутро, 6. Сутоњ, доцније ноћ, 7. Вече, касније ноћ, 8. Вече, касније ноћ, 9. Сјајан дан, 10. Свиће, 11. Предвечерје, 12. Дан, 13. Сцена започиње у полутами која полако постаје густ мрак, 14. Тајанствена светлост, 15. Блистав дан.

Поступак нас подсећа на касније велике драмске писце с краја 19. и почетка 20. века, рецимо на Ибзена и Стриндберга, и на друге симболисте и експресионисте у чије драме су ударили громови и непогоде, надносило се сунце и сенке облака, сугеришући буре и смираје у души јунака. Количина сунца и светлости даје тон свакој Мадачевој сцени и одређује однос према лицима и идејама. (Само две сцене, и то узастопце, имају потпуно исто одређење што се светлости тиче, па нам се чак чини као да је настала случајна грешка.)

Исто тако ваља запазити ауторов поступак што се Адама тиче током смењивања историјских сцена. Он је најпре «млад», потом «у пуној снази», па «човек у годинама», «старац», «оронули старац», а у 15. сцени је «опет као младић». Адам стари у свом сну током развоја човечанства. Ева се пак у том погледу, физички и не мења. Она је увек љубавница, супруга, мајка. Само јој се мењају улоге, карактер у појединим сценама. Могло би се рећи: вечити женски принцип обнове младости, замена небеске Софије и земаљског демона Лилиг. Али је Мадач веома танан аутор и неће

бити да је то тачно. Ева не сања и она не стари. Каква је на почетку, таква је и на крају трагедије.

8.

Наглашавали смо више пута: Адам сања. Он сања будућу историју човечанства, наравно засновану на познатом мушком принципу. Бог, култ Сунца, патријархално друштво и његова хијерархија, држава, освајања, ратови. И данас позитивисти и сви слични тешко схватају да мајка рађа бога, али да је она увек маргинализована, другостепена у свим митовима и религијама. Шта би било када би уместо култа Сунца, дошао до изражаја култ Месеца, женски принцип. Истина, Месец прима светлост од Сунца, али је његова снага толика да покреће огромне водене масе океана на земљи, а како покреће, како утиче на људе који су претежним делом од воде? А тек како делује на њихову психу?

Шта би било када би Ева (не код Мадача у његовом делу!) склопила уговор с Луцифером и она одсањала своју верзију будућности човечанства, где је Адам само учесник и важна личност, али није сањач. Прича о матријархату само је лоша научна претпоставка – ако постоји патријархат, мора да је претходно постојао и матријархат –, лоша пројекција: све је наводно исто, само су жене пресудан фактор. Дакле, све остаје исто, само су улоге замењене!

Како би се уопште могао приказати свет из правог женског угла? Које сцене одабрати и колико сцена? Нема историје као ослонца! Само једна велика метафизичка сцена која се мења тек попут месечевих мена? Значи четири сцене само?! Или можда: 1. Млад месец, 2. Месечев срп (вечерњи), 3. Прва четврт, 4. Пун месец (уштап), 5. Задња четврт, 6. Месечев срп (јутарњи). Ко би могао да напише такво дело где се ниједно питање не може издвојити зато што се одмах равноправно укључују и сва питања?

Претпоставка, иако хипотетична само, нагони на озбиљно размисљање.

ГОСПОД *Ја, човече, ти рекох: у борби истрај,
И само се уздај!*

*

Светислав Стефановић *Човекова трагедија*, 1940. Стефановић је познат песник и сјајан преводилац Шекспира. За разлику од Змаја и Јанкулова он није знао мађарски, али је уз помоћ своје супруге и врских зналаца Мадача у Будимпешти превео дело, како каже, за месец дана. Вероватно је брзина и хитња имала политичко–културне разлоге, то је доба покушаја, заправо трен само, да се остваре пријатељски односи с Мађарском, доба непосредно пред рат. Можда је била у плану и позоришна представа у Београду. Не само што Стефановић влада стихом, него преводи, иако поднасловом то не назначава, драму. Просто се види песник и преводилац Шекспира коме Мадач не задаје ни мало истинских проблема. Сем што не зна мађарски па су огрешења о појединости неочекивана. Она би се иначе лако могла отклонити, али је ипак минуло много деценија од како је овај наш најбољи превод објављен, време се на преводу најпре исказе.

Као омаж овом песнику и преводиоцу желео сам да узмем стихове из сцена у Прагу или Паризу, али сам се ипак на крају одлучио да то буде последња сцена, хор анђела на небу. Наиме, песника Светислава Стефановића стрељали су партизани 1945. године у Београду. Његов превод последња три стиха гласи:

АДАМ *Слутим и ја, и следићу му знај!
Ал само да могу – да онај заборавам крај!*
ГОСПОД *Рекох ти човече: Бори се, веруј, истрај!*

13.

Готово бих могао рећи да сам за месец и по дана интензивног укупног рада превео *Човекову трагедију*. Али то уопште није тач-

10.

Трагедија је драмско дело, писана је за позорницу, дакле има своју примењеност. У Мадачево доба мађарско позориште је на почетку и још није у стању да се понесе с тако сложенем драмом. Ни сам Мадач није имао прилике да стекне искуство и искуша неку своју драму како функционише на позорници. Све је то одложило постављање дела великих захтева на позорницу и на крхка плећа редитеља и глумаца. Дело ће остати значајно као текст све док 1883. није први пут постављено на националну сцену у Будимпешти и доживело и велики национални успех. Од тада је дело изазов за националну културу и театар: не може да mine много година а да се поново не нађе на позорници у новом покушају да се изврши померање и нова интерпретација дела. Ликови Адама, Луцифера и Еве су увек велики глумачки изазов само за изузетне глумце: исте вечери треба одиграти десетак разних личности!

Нема ваљда европске престонице у којој није играна *Трагедија*, понегде чак и више пута током минулих сто педесет година. У Београду није никада одиграна.

11.

Мадач је проживео време мађарског реформског доба, припреме револуције, саму револуцију и њен крај, као и постреволуциону клонулост. Национално доба све мери из угла нације, нарочито у овом делу Европе (линија Балтик – Јадран). Само што су највећи духови и у Мађарској, у то доба великог националног заноса и потом клонућа, умели да се уздигну и виде више и даље (захтев «слобода целог света»). Код Мадача се то најбоље види у историјским сценама: иако је живео у срцу тога националног доба, ниједна сцена није везана за Мађаре и Мађарску. Мадача интересује много крупнији проблем у којем су Мађари само делић човечанства.

169

Једини малени отклон, једини помен мађарске историје налази се у последњој историјској сцени (Еским XIV) када Луцифер и Адам расправљају о условима који одређују карактер, па када Луцифер набраја примере, помиње и Јаноша Хуњадија, великог борца против Турака, славног браниоца Београда, који је код нас познати јунак из народних песама – Сибињанин Јанко (зато његово име у преводу користим у овом облику).

12.

Готово одмах после објављивања дело је преведено на немачки (1865), а потом настаје низ превода на многе светске језике.

Српски језик и култура су се до сада три пута суочили с делом, сва три остварења превода су значајни и увек представљају својеврстан подвиг, било у личним, било у националним оквирима. Ове преводе је подробно истражио Иштван Сели.

*

На почетку се налази превод Јована Јовановића Змаја, *Човекова трагедија*, 1890. Настао је као Змајев «дуг» мађарској култури. Наиме, због изврских превода Арања, Петефија и других песника «Друштво Кишфалуди» је изабрало Змаја за свога члана, а када је он обележавао своју четрдесетогодишњицу рада, приредило је свечану седницу у част Змаја, а наш песник, опет, хтео је за то да им се одужи, видео да је још остала непреведена *Човекова трагедија*, превео је и објавио о свом трошку. Вели да је дело превео за девет месеци, а биће да је то било и за краће ефективно време будући да знамо којом је брзином умео да преводи док је још био неискусан преводилац. Његов превод, међутим, није добар. Змај је добар човек и лекар, нежни песник, «фрушкогорски славуј», *Трагедија* је веома далеко од њега, никако јој се не може примаћи и сагласити се с њеним мислима. Не само зато што је превод опширнији, што су стихови разигранији, него тон великог дела је

изостао и не налази се у преводу. Језик изванредан, стих каткада ненадмашан, чита се као добра лектира, али је превод већ био неупотребљив одмах после објављивања.

Као омаж добром човеку, сјајном песнику и чудесном преводиоцу, ја сам из овога превода преузео четрдесетак стихова из прве сцене, «Ангелски лик», хор анђела, како би се видело како је то Змај преводио (ипак уз неколико мојих неопходних интервенција). А овде додајем још поенту дела, превод три последња стиха.

АДАМ *И ја разумем много, – све ипак можда не.
Ал ја ћу се потрудит. – У душу примам све.
– Само, на крају, нешто да ми је јасније...*
ГОСПОД *Рекох ти што сам хтео: – бори се, уздај се!*

*

Владислав Јанкулов *Трагедија човека*, 1938. Сомборски свештеник Владислав Јанкулов превео је само ово дело. Готово је био опседнут њиме, преводио га је дуго, петнаестак година. Није био задовољан Змајевим преводом, ништа није хтео да изостави, проширио је стих, разумео је велико дело, али невичан, остварио је превод много опширнији од оригинала. Због стиха и ритма право је неспретне синтаксичке склопове па је превод понекада тешко разумети без коришћења оригинала. Јанкулова је привукла велика тема, али је у реализацији остао наивни дилетант. Велики лични труд је ипак крунисан објављивањем, чак због бојазни да се црквеним властима неће допасти његов рад (сцена у Цариграду и сл.) објавио га је под песудонимом (Клеарх). Као омаж овом преводиоцу ја сам у римску сцену уврстио његове преводе сонгова, четрдесетак стихова хетера Хипије и Клувије; такође додајем овде три завршна стиха у његовом преводу како би се могао бар наслутити његов труд.

АДАМ *И сам наслућујем је /несму/, за њом полазим,
Ал само крај да могу да тај заборавим.*

САДРЖАЈ

Предговор	
Иштван Сели: <i>Нова српска Трагедија</i>	
5	
ЧОВЕКОВА ТРАГЕДИЈА	
Прва сцена: <i>На небесима</i>	
19	
Друга сцена: <i>У рају</i>	
25	
Трећа сцена: <i>Изван раја</i>	
34	
Четврта сцена: <i>У Египту</i>	
42	
Пета сцена: <i>У Атини</i>	
50	
Шеста сцена: <i>У Риму</i>	
60	
Седма сцена: <i>У Цариграду</i>	
70	
Осма сцена: <i>У Прагу</i>	
86	
Девета сцена: <i>У Паризу</i>	
93	
Десета сцена: <i>У Прагу</i>	
102	
Једанаеста сцена: <i>У Лондону</i>	
107	
Дванаеста сцена: <i>Фаланстер</i>	
128	
Тринаеста сцена: <i>Свемир</i>	
142	
Четрнаеста сцена: <i>Еским</i>	
146	
Петнаеста сцена: <i>Изван раја</i>	
151	

Поговор

Сава Бабић: <i>Трагедија</i>	
159	

но: ја се већ педесет година вртим око овога дела, каткада сасвим неодређено, понекада интензивније, и тек сам га сада превео. Први пут сам га као студент читао у Змајевом преводу (и данас памтим поједине стихове) када још нисам знао да постоје други преводи. Као професор у Суботици, крајем педесетих година када још није било промета књига између две суседне земље, набавио сам код антиквара дело у оригиналу, мали формат, ex libris личне библиотеке «Клара Рот 1922»; с тог издања сам дело доцније и преводио. Али је требало да се сустекне више линија па да уопште одлучим да то дело и преводим. Тек када сам основао Катедру за мађарски у Београду, у наставни план уврстио да летњи семестар испуни петнаест седмица анализе Мадачевог дела, мислио сам: ето прилике да за сваки час преведем студентима по једну сцену коју бисмо анализирали. Тако је и почело, али и застало. Превео сам само три сцене а потом смо наставили анализу сцена у Стефановићевом преводу. Мислио сам: па следеће године с новом групом студената настављам свој превод. Ни тада није ишло. Само сам једном превео и последњу сцену, а у торби се шетало од летовања до летовања, од камповања до камповања мало издање дела у оригиналу. Шта радити с историјским сценама? Једном сам ипак помало на силу превео скоро целу египатску сцену, али нисам био задовољан резултатом.

Бојажљиво сам изразио своје недоумице пријатељу, драмском писцу Миклошу Хубаију, великом поштоваоцу Мадача, написао је целу књигу тананих анализа о проблемима *Трагедије* (чак и једночинку «После бала», заправо Мадачеву сцену XIV/A, где се наставља сан без Бога и добио апсурдност Јонеска и Бекета!) и наговестио да би можда историјске сцене требало решити не у стиху, већ у прози. Неочекивано за мене, сложио се. Ја сам се и даље двоумио да ли је то добро решење. Други пријатељ из Балатонфиреда (Т. Санто), када је чуо какве су ми намере, одмах ми је поклатио своју касету снимка последње поставке *Трагедије* у Националном позоришту у Будимпешти.

Сетио сам се да се у новије време већ и Шекспир, велики песник, преводи у прози на захтев редитеља и њихове модерне кон-

цепције. Покушао сам да свој превод четврте сцене (Египат) у стиху саобразим прозној фактури искључујући само «вишкове», свезе, речце, модалне речи: одједном је Мадач проговорио пуним гласом, без сувишних додатака, без натегнутог ритма, синтакса је дошла на своје место, реплике су постале готово савремене, ослобођене архаичности, можда и патетике доба. Пут за превођење историјских сцена био је отворен, дуготрајно избегавање и недоумице нису више препрека. Што још не значи да је превод добар, само да је његово довршавање за мене било могуће.

Одлучио сам, као што је речено, да не занемарим своје велике претходнике, да се не понашам као они преводиоци којима претходници нису ништа ваљано урадили, само су дебело грешили; ја не само да сам се ослањао на њих него сам уврстио у свој превод по реплику из превода свакога од њих. Превод је тако постао могућ за мене и зато довршен према мојим моћима и искуству.

14.

Већ и најновија представа у новоизграђеном «Националном позоришту» у Будимпешти, истина тек као снимак, била је довољно сведочанство колико је тежак захтев још и данас поставити ово дело на сцену. Али сада не искрсавају у први план техничке могућности позоришта, као на почетку. Мадач је живео у 19. веку када је наука још била у пуном успону и наговештавала могућност да усрећи човечанство. Па ипак, Мадач једини смисао види у повратку човека Богу. А редитељ пештанске представе прихвата историјске сцене, приклања се науци, па и «науци», али не зна шта да ради с Богом. Све остаје пука илустрација дела, а не жива представа. Данас Мадачево дело опет може режирати само дубоко религиозан човек.

15.

Трагедија – да! Што се тиче историјских сцена – свакако. Ипак, можда, и није. Не!? Човек, кажу нам научници, користи тек неколико процената мозга. Чему онда преостала «мождана маса»? Сазнаће се после милиона и милиона година када из ње посредством генома искочи нова Атина, не као метафора него велика еволуција у којој је човек стожер, а о величини свега тога, замајани ситним стварима, ми готово ништа и не слутимо. Видимо и откривамо сувише малене промиле, можда је ипак Мадач у праву у поенти *Трагедије*: Човече, бори се и – уздај!

16.

Једно ново време почиње да тече: довршен је нови превод на српски, Мадачево дело је велико и неисцрпно, за четрдесетак година, а можда и пре, овом језику и овој култури биће опет потребан нови превод.

Београд, новембар 2005.

Сава Бабић

1. I. Madách Szimpózium	199	27. IX. Madách Szimpózium	200
	5		2
2. II. Madách Szimpózium	199	28. Imre Madách: A Traxedia do Home	
	6		
3. Fráter Erzsébet emlékezete I.		29. Enyedi Sándor: Az ember tragédiája be-	
		mutatói. I. Az ősbemutatótól	
4. Imre Madách: Le manusheski tragedija		Trianonig	
5. III. Madách Szimpózium		30. X. Madách Szimpózium	200
			3
6. Balogh Károly: Gyermekkorom emlékei		31. Imre Madách: Moses (angol fordítás)	
7. Nagyné Nemes Györgyi Györgyi–Andor	199	32. Bódi Györgyné: A legújabb Madách-irodalom (1993–2003)	200
Csaba: Madách Imre rajzai és festményei	7		4
8. IV. Madách Szimpózium		33. L. Kiss Ibolya: Erzszi tekintetes asszony	
9. Andor Csaba: Ismeretlen epizódok Madách életéből	199	34. Becker Hugó: Madách Imre életrajza	
	8		
10. Andor Csaba: Madách Imre és Veres Pálné		35. XI. Madách Szimpózium	
11. V. Madách Szimpózium		36. Árpás Károly: Egy Madách-beszéd elemzése	
		37. Madách Imre: Zsengék. Commodus, Ná-	
12. Fejér László: Az ember tragédiája bemutatói	199	polyi Endre (M. I. művei I.)	
	9	38. Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-	
13. Madách Imre: Az ember tragédiája. I. Főszöveg		életrajz	
14. Madách Imre: Az ember tragédiája. II. Szövegváltozatok, kommentárok		39. Kálnay Nándor: Csesztve község története és leírása / Csesztve község (Nógrád vár-	
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium		megye) tanügyének története	
		40. Madách Aladár művei. II. Próza	200

16. VI. Madách Szimpózium		41. Horánszky Nándor: Az alsósztrégovai Madách-síremlék	
17. Imre Madatsh: Di tragedye funem mentshn	200		0
18. Majthényi Anna levelezése		42. XII. Madách Szimpózium	
		43. Enyedi Sándor: Az ember tragédiája bemutatói. Az első hatvan év	
19. Komjáthy Anzelm: Önéletírás		44. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen	
20. VII. Madách Szimpózium			
21. Imre Madách: Tragedy of the Man		45. Radó György–Andor Csaba: Madách Imre életrajzi krónika	200
22. Fráter Erzsébet emlékezete II.	200		6
	1		
23. II. Fráter Erzsébet Szimpózium		46. Madách Imre: Reformkori drámák. Férfi és nő – Csak tréfa – Jó név s erény (M. I. művei II.)	
24. Bárdos József: Szabadon bűn és erény közt			
25. VIII. Madách Szimpózium			
26. Madách Aladár művei. I. Versek	200	47. Bárdos Dávid: Madách Imre beszéde	
	2		

48. XIII. Madách Szimpózium	200	56. Varga Magdolna: Körök és koszorúk	200	8	57. Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán: Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból	200	8	ire Antal Sándor: Ady és Várad Györe Balázs: Mindenki keresse a saját halálát Tomschey Ottó: A XVIII–XIX. század magyar költői / Hungarian poets of the 18 th –19 th centuries Andor Csaba: Ízes étkek	200	Györe Balázs: A valóságban is létezik Andor Csaba: Teofília Vágvölgyi Jenő: Az Irgalom Völgye Andor Csaba: Fogyókúra Györe Balázs: Krízis Bene Zoltán: Út Vágvölgyi Jenő: Torzulatok
49. T. Pataki László: Kit szeretettél, Ádám?										
50. Imre Madách: Die Tragödie des Men- schen. Textbuch von Kriszti(na) Horváth										
51. Emerici Madách: Tragoedia Hominis		58. XV. Madách Szimpózium								
52. Imre Madách: La tragedia del hombre		59. Andor Csaba: Madách- tanulmányok								
53. XIV. Madách Szimpózium	200	60. Enyedi Sándor: A Tragédia a színpadon, 125 év	200	7	61. Madácsy Piroska: A Tragédia üzenete a franciáknak					
54. Andor Csaba: A siker éve: 1861										
55. Madách Imre: Átdolgozott drámák. Csák végnapjai (1843, 1861) – Mária királynő – II. Lajos (M. I. művei III.)										

SOROZATON KÍVÜLI KIADVÁNYOK

Madách Imre: Az ember tragédiája	200	Guy de Maupassant: Az örökség	200	6	
Andor Csaba: Százegy aforizma		Bene Zoltán: Legendák helyett. 11 történet			
Györe Balázs: A jámbor Pafnutyj apát keze vonása		györgy józsef: egy józsef története Vágvölgyi Jenő: Érkezés			
Palágyi Menyhért: Madách Imre neje	200	Györe Balázs: Ha már ő sem él, kérem olva- satlanul elégetni	200	3	
Györe Balázs: A 91-esen nyugodtan elalhatok					
Frim Jakab: A hülyeség és a hülyeintézetek, különös tekintettel Magyarországon hülyé-	200	Szilágyi Géza: Válogatott írások	200	4	
		Vágvölgyi Jenő: Ha elmennek a gólyák Arany János: Toldi (angol–magyar)		7	

Megköszönjük, ha személyi jövedelemadója 1%-ával támogatja a Madách Irodalmi Társaság további működését, és kiadványainak megjelenését.

Adószámunk: 18066452-1-42

Címünk: 1072 Bp., Nyár utca 8.

Számlánk: Madách Irodalmi Társaság, 11707024–20345224

www.madach.hu

Társaságunk a Fővárosi Bíróság 2001. augusztus 11-i 9.Pk.61.263/1994/12. sz. határozata értelmében közhasznú szervezet, amelynek támogatását a vállalkozások költségeik között elszámolhatják.